

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUNİK HARFLİ METİNLERİN SÖZ VARLIĞININ
AYNILIK VE FARKLILIK AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

ERDİ YÜKSEL
2501170109

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FERYAL KORKMAZ

İSTANBUL, 2020

ÖZ

RUNİK HARFLİ METİNLERİN SÖZ VARLIĞININ AYNILIK VE FARKLILIK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ERDİ YÜKSEL

Bu tez çalışmasında Eski Türkçenin runik yazı ile yazılan Moğolistan, Yenisey, Kırgızistan ve Dağlık Altay bölgelerindeki metnlerinin söz varlığı aynılık ve farklılık açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Köl Tëgin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Ongi, Çoyr, Küli Çor (İhe-Hüşöt), Tes, Taryat, Şine Usu (Moyun Çor), I. Karabalgasun, II. Karabalgasun, Suci, Sevrey, Xi'an (Karı Çor), Arhanan, Gürbelcin, Hoyto-Tamır, Irk Bitig, Yenisey, Altay ve Kırgızistan yazıtlarının söz varlığı incelenmiştir. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde birden çok yazıtta aynı anlamla kullanılan sözcüklere, ikinci bölümünde birden çok yazıtta çok anlamlı kullanılan sözcüklere ve üçüncü bölümde tek bir yazıtta kullanılmış sözcüklere yer verilmiştir. Ardından üçüncü bölümdeki sözcüklerin Türkçenin daha sonraki dönem metinlerinde yaşayıp yaşamadığı gözden geçirilmiştir. Sonuç bölümünde ise yapılan incelemeler değerlendirilmiştir. Çalışmada Eski Türkçenin ele alınan metinlerdeki söz varlığının farklı coğrafi alanlarda kullanımında kelime anlamı açısından aynılık ve/veya farklılığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Eski Türkçe, runik yazı, söz varlığı, sözcük anlamı, anlam değişmesi.

ABSTRACT

AN EVALUATION OF THE VOCABULARY OF RUNIC TEXTS IN TERMS OF SIMILARITY AND DIFFERENCE

ERDİ YÜKSEL

In this study, the vocabulary of the Old Turkic texts that are written with runic script is evaluated in terms of similarity and difference. The vocabulary of the Orkhon, Ongi, Çoyr, Küli Çor (İhe-Hüşöt), Tes, Tariat, Şine Usu (Moyun Çor), I. Karabalgasun, II. Karabalgasun, Suci, Sevrey, Xi'an (Karı Çor), Arhanan, Gurvaljin-uul, Hoyto-Tamır, Irk Bitig, Yenisei, Altai and Krygzstan inscriptions that are located in the regions of Mongolia, Yenisei, Kyrgyzstan and Mountainous Altai is examined within this framework. The words used with a same meaning in more than one inscription are included in the first chapter, the words used with multiple meanings in more than one inscription are included in the second and the words used once in one inscription are included in the third chapter of the study. Then the words in the third chapter were surveyed whether they live in texts from the later periods of Turkish. As for the conclusion, a general evaluation was made as a result of the research. The study aims to demonstrate the similarity and/or the difference of the use of Old Turkic's vocabulary in different geographical areas in terms of word meaning.

Keywords: Old Turkic, runic script, vocabulary, word meaning, semantic change.

ÖNSÖZ

Türk dillerinin geçmişine ışık tutan runik harfli Eski Türkçe metinler runik yazının çözümünden bu yana çok yönlü olarak birçok bilim insanı tarafından çalışılmıştır. Türkiye’de ilk olarak V. Thomsen’in Orhon yayını esas alınarak Necib Asım tarafından tanıtılan yazıtlar bütünlüklü bir şekilde ilk kez Hüseyin Namık Orkun tarafından 1936-41 yılları arasında dört cilt olarak yayımlanmıştır. Orkun’un çalışması Moğolistan, Kırgızistan ve Yenisey bölgelerindeki muhtelif yazıtları içermesi sebebiyle oldukça kıymetlidir. Ardından Muharrem Ergin, Talat Tekin, Ahmet B. Ercilâsun, Marcel Erdal gibi çok değerli Türkologlar yazıtlar hakkında çeviriyazı ve gramer esaslı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Eski Türkçenin söz varlığı ve kelime hazinesi söz konusu olduğunda ise Doğan Aksan’ın *Türkçenin Sözvarlığı* (1996) ve *En Eski Türkçenin İzlerinde: Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler* (2000) eserlerini anmak gerekir. Runik Harfli Metinlerin Söz Varlığının Aynılık ve Farklılık Açısından Değerlendirilmesi adlı tez çalışmamızda da Moğolistan, Yenisey, Dağlık Altay ve Kırgızistan bölgelerinde runik yazıyla yazılan Eski Türkçe metinlerin söz varlığını incelemek amaçlanmıştır. Çalışmamızda bahsi geçen bölgelerde bugüne kadar yayımlanmış yazıtların söz varlığı taranmış, yazıtlarda geçen sözcükler tek bir çatı altında toplanmış ve anlam açısından karşılaştırma yapılmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken beni daima yüreklendiren Derya Bilgin ile Elif Akdoğanbulut’a, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevî destekleriyle her zaman yanımda olan aileme ve Boğaziçi Üniversitesi’nde verdiği Eski Türkçe dersleriyle beni ve daha birçok öğrenciyi Türk dilleri üzerine çalışmaya teşvik eden Prof. Dr. Mehmet Ölmez’e teşekkür ederim.

Ve çalışmam süresince büyük bir sabırla benden desteğini ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Feryal Korkmaz’a minnetle teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2020

Erdi Yüksel

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
İŞARETLER.....	x
İMLA.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRDEN ÇOK YAZITTA AYNI ANLAMLA KULLANILAN SÖZCÜKLER

1.1. Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan İsimler ve İsim Soylu Sözcükler.....	8
1.1.1. Kişi ve Unvan Adları.....	8
1.1.2. Yer Adları.....	10
1.1.3. Kavim ve Millet Adları.....	11
1.1.4. Niteleme Adları.....	12
1.1.5. Zaman Adları.....	15
1.1.6. Coğrafi Adlar (Yönler, Yer-Yön Adları, Yeryüzü Şekilleri ve Doğa Olayları)....	16
1.1.7. Bitki Adları.....	17
1.1.8. Hayvan Adları.....	17
1.1.9. Organ Adları.....	18
1.1.10. Akrabalık – Yakınlık Adları.....	18
1.1.11. Araç-Gereç Adları.....	19
1.1.12. Meslek Adları.....	19
1.1.13. Askerlik ile İlgili Adlar.....	19
1.1.14. Sayı Adları.....	20
1.1.15. Yaşamla İlgili Diğer Adlar.....	20

1.1.16. Zamirler.....	21
1.1.16.1. Kişi Zamirleri.....	21
1.1.16.2. İşaret Zamirleri.....	21
1.1.16.3. Dönüşlülük Zamiri.....	21
1.1.16.4 Soru Zamirleri.....	21
1.2. Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan Fiiller.....	21
1.2.1. Kök Fiiller.....	21
1.2.2. Türemiş Fiiller.....	23
1.3. Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan Edatlar.....	26
1.3.1. Son Çekim Edatları.....	26
1.3.2. Sıralama ve Bağlama Edatları.....	27
1.3.3. Kuvvetlendirme Edatı.....	27
1.3.4. Ünleme Edatı.....	27
1.3.5. Soru Edatı.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

BİRDEN ÇOK YAZITTA ÇOK ANLAMLI KULLANILAN SÖZCÜKLER

2.1. Birden Çok Yazıtta Çok Anlamlı Kullanılan İsimler.....	28
2.2. Birden Çok Yazıtta Çok Anlamlı Kullanılan Fiiller.....	62
2.3. Birden Çok Yazıtta Çok Anlamlı Kullanılan Edatlar.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEK BİR YAZITTA KULLANILMIŞ SÖZCÜKLER

3.1. Tek Bir Yazıtta Kullanılmış İsimler.....	77
3.2. Tek Bir Yazıtta Kullanılmış Fiiller.....	127
3.3. Tek Bir Yazıtta Kullanılmış Edatlar.....	157
SONUÇ.....	160
KAYNAKÇA.....	167

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan Sözcüklerin Türü.....	163
Tablo 2: Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan Edatların Türü.....	163
Tablo 3: Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan İsim ve İsim Soylu Sözcüklerin Türü.....	164
Tablo 4: Tek Bir Yazıtta Kullanılmış Sözcüklerin Yazıtların Bulunduğu Yere Göre Dağılımı.....	165
Tablo 5: Moğolistan'daki Yazıtlarda Birer Kez Kullanılan Sözcüklerin Türüne Göre Dağılımı.....	165
Tablo 6: Yenisey-Dağlık Altay ve Kırgızistan'daki Yazıtlarda Birer Kez Kullanılan Sözcüklerin Türüne Göre Dağılımı.....	166
Tablo 7: Yazıtlarda Kullanılan Tüm Sözcüklerin Anlamına ve Kullanım Sıklığına Göre Dağılımı.....	166

KISALTMALAR LİSTESİ

I. KRB	: I. Karabalgasun yazıtı
II. KRB	: II. Karabalgasun yazıtı
a.g.e.	: Adı geçen eser
ALT	: Altay yazıtları
ARH	: Arhanan yazıtı
bkz.	: Bakınız
BK	: Bilge Kağan
BK B	: Bilge Kağan yazıtının batı yüzü
BK D	: Bilge Kağan yazıtının doğu yüzü
BK G	: Bilge Kağan yazıtının güney yüzü
BK GB	: Bilge Kağan yazıtının güney-batı yüzü
BK K	: Bilge Kağan yazıtının kuzey yüzü
Çev.	: Çeviren
GÜR	: Gürbelcin yazıtı
Haz.	: Hazırlayan
HT	: Hoyto-Tamır yazıtı
IB	: Irk Bitig
KÇ	: Küli Çor yazıtı
KÇ B	: Küli Çor yazıtının batı yüzü
KÇ D	: Küli Çor yazıtının doğu yüzü
KÇ G	: Küli Çor yazıtının güney yüzü
KRG	: Kırgızistan yazıtları
krş.	: Karşılaştırınız
KT	: Köl Tëgin
KT B	: Köl Tëgin yazıtının batı yüzü
KT D	: Köl Tëgin yazıtının doğu yüzü
KT G	: Köl Tëgin yazıtının güney yazı
KT K	: Köl Tëgin yazıtının kuzey yüzü
örn.	: Örneğin
TA	: Taryat
TA B	: Taryat yazıtının batı yüzü

TA D	: Taryat yazıtının doğu yüzü
TA G	: Taryat yazıtının güney yüzü
TA K	: Taryat yazıtının kuzey yüzü
Tes B	: Tes yazıtının batı yüzü
Tes G	: Tes yazıtının güney yüzü
Tes K	: Tes yazıtının kuzey yüzü
TY	: Tunyukuk
TY I. B	: Tunyukuk yazıtının birinci taşının batı yüzü
TY I. D	: Tunyukuk yazıtının birinci taşının doğu yüzü
TY I. G	: Tunyukuk yazıtının birinci taşının güney yüzü
TY I. K	: Tunyukuk yazıtının birinci taşının kuzey yüzü
TY II. B	: Tunyukuk yazıtının ikinci taşının batı yüzü
TY II. D	: Tunyukuk yazıtının ikinci taşının doğu yüzü
TY II. G	: Tunyukuk yazıtının ikinci taşının güney yüzü
s.	: Sayfa
şU	: şine Usu yazıtı
şU B	: şine Usu yazıtının batı yüzü
şU D	: şine Usu yazıtının doğu yüzü
şU G	: şine Usu yazıtının güney yüzü
şU K	: şine Usu yazıtının kuzey yüzü
vb.	: Ve benzeri
YEN	: Yenisey yazıtları

İŞARETLER

- [] : Yazıtlarda okunamayan kısımların tamamlandığını ve/veya satırda geçtiği düşünölen sözcükleri gösterir.
- < > : Parantez içinde yer alan çevirilerde satırda geçmeyen ama çeviride ifade edilmek istenen sözcükleri gösterir.

İMLA

Bu tez çalışmasında b/v meselesi hususunda Köl Tëgin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Ongi, Küli Çor ve Çoyr yazıtlarında *b*; Uygur dönemi yazıtlarında ise *v* kullanımı tercih edilmiştir. Öte yandan kaynak olarak aldığımız yayınların bazısında *e* bazısında *i* bazısında ise *é* olarak gösterilen kapalı *e* ünlüsü çalışma boyunca *é* imlası ile gösterilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde yer alan sözcüklerin daha sonraki dönemlerde yer alıp almadığıyla ilgili incelemede ise başvurulan kaynakların imlasına büyük oranda sadık kalınmıştır. Çalışmamızın ilk üç bölümündeki imla kullanımı şu şekildedir:

ā	: uzun a
é	: kapalı e
ŋ	: artdamaksız genizsil ünsüz
ń	: damaksıl genizsil ünsüz

GİRİŞ

1.1 Tezin Amaç ve Yöntemi

Eski Türkçenin biri Orhon Türkçesi diğeri Eski Uygur Türkçesi olmak üzere en az iki diyalekti; yine Eski Uygur Türkçesinin de en az üç diyalekti olduğu bilinmektedir.¹ Bu çalışmada Eski Türkçenin runik yazı ile yazılan Moğolistan, Yenisey, Kırgızistan ve Dağlık Altay bölgelerindeki metnlerinin söz varlığı aynılık ve farklılık açısından değerlendirilmiştir. Söz varlığı incelenen metinler Köl Tëgin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Ongi, Çoyr, Küli Çor (İhe-Hüşöt), Tes, Taryat, Şine Usu (Moyun Çor), I. Karabalgasun, II. Karabalgasun, Suci, Sevrey, Xi'an (Karı Çor), Arhanan, Gürbelcin, Hoyto-Tamır, Irk Bitig, Yenisey, Altay ve Kırgızistan yazıtlarıdır. Çalışmamızda, çok diyalektli Eski Türkçenin ele alınan metinlerdeki söz varlığının farklı coğrafi alanlarda kullanımında kelime anlamı açısından aynılık ve/veya farklılığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmada ilk önce giriş bölümünde runik harfler, yazıtlar ve söz varlığı konularında temel bilgiler sunulmuş, ardından konu üç bölüm altında incelenmiştir. Birinci bölümde birden çok yazıtta aynı anlamla kullanılan sözcükler listelenmiş ve her sözcüğün anlam karşılığı ile geçmiş olduğu yazıtların adı verilmiştir. Tezin hacmini şişirmemek adına bu sözcükler için örnek cümle vermekten kaçınılmıştır. İkinci bölümde birden fazla yazıtta çok anlamlı kullanılan sözcükler listelenmiştir. Bu bölümde sözcüklerin çoğalan anlamları örnek cümlelerle gösterilmiş ve bu cümleler Türkiye Türkçesine çevrilmiş; sözcüklerin geçmiş olduğu yazıtların adı verilmiştir. Üçüncü bölümde bu kez yalnızca tek bir yazıtta kullanılmış sözcükler listelenmiş olup sözcüklerin anlam karşılığı verilmiştir. Ardından üçüncü gruptaki bu sözcüklerin Türkçenin daha sonraki dönemlerindeki metinlerinde yaşayıp yaşamadığı gözden geçirilmiştir. Sonuç bölümünde ise inceleme sırasında bulunan bulgular değerlendirilmiş, söz varlığı istatistiki olarak gösterilmiştir.

Runik harfli metinlerin söz varlığı aynılık ve farklılık açısından değerlendirilirken veri toplama yöntemi izlenmiştir. İkinci Türk Kağanlığı'ndan kalan yazıtlar için Talat Tekin'in *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, Muharrem Ergin'in *Orhun Abideleri*, Mehmet Ölmez'in *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları: Metin-Çeviri-Sözlük* ve Ahmet Bican Ercilasun'un *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*; Uygur dönemi yazıtları için Erhan Aydın'ın *Uygur Yazıtları*; Yenisey, Dağlık Altay bölgesi ve

¹ Talat Tekin, Mehmet Ölmez, **Türk Dilleri: Giriş**, İstanbul, Yıldız, 2003, s. 18.

Kırgızistan'daki yazıtlar için İgor Kormuşın, Emine Mozioğlu, Risbek Alimov ve Fikret Yıldırım'ın *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*; kâğıda yazılı metinlerden teze dâhil ettiğimiz Irk Bitig için ise Fikret Yıldırım'ın *Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili* yayınları kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda metinlerdeki sözcükler karşılaştırmalı bir şekilde taranmış ve değerlendirilmiş; değerlendirme sonucunda bölümlere ayrılarak alfabetik bir şekilde alt alta sıralanmış ve gerekli görülen sözcükler müstakil cümlelerle örneklendirilmiştir. Yenisey, Dağlık Altay bölgesi ve Kırgızistan yazıtlarında okunamayan yazıtlar ve okunuşu ile anlamı yoruma açık sözcükler tezin kapsamına dâhil edilmemiştir. Yine bu gruptaki irili ufaklı yazıtlara, ait oldukları coğrafi ad ile Yenisey, Altay ve Kırgızistan olarak toplu bir şekilde atıfta bulunulmuştur.

Çalışmamızda ayrıca okuma birliği gözetilmiştir. Çeşitli yayınlarda farklı okunan ve farklı anlamlarla karşılanan sözcükler için çoğunluğun yer verdiği okuma ve anlam tercih edilmiştir. Bazı sözcükler muhtelif yazıtlarda geçse de satır önü ve ardı okunamadığı durumlarda bu sözcüklerin anlamı hakkında yorum yapılamamaktadır. Böyle durumlarda bu tip sözcükler tezin kapsamı dışında tutulmuştur.

Üçüncü grupta yer alan ve yalnızca tek bir yazıtta geçen sözcüklerin daha sonraki dönemlerde yer alıp yer almadığına ilişkin değerlendirmemiz için ise Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu'nun *Dîvânu Lugâti't-Türk* çalışması; Zemire Gulcalı'nın *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars Hikâyesi"* (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin); F. W. K. Müller ve A. von Gabain'in *Uygurca Üç Hikâye*; Murat Elmalı'nın *Daşakarmapathāvadānamālā* ve *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*; Şinasi Tekin'in *Uygurca Metinler I: Kuanşi İm Puser (Ses İşiten İlâh)*; A. Caferoğlu'nun *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*; Mustafa Argunşah ve Galip Güner'in *Codex Cumanicus* yayınları ile Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü'nden istifade edilmiştir.

1.2 Eski Türk Runik Yazısı ve Yazıtları

Göktürk (Köktürk) alfabesi, Orhon alfabesi, Doğu Türk runik yazısı ya da kısaca runik yazı olarak da adlandırılan Eski Türk runik yazısı, Türk dilinin yazımı için Türkler tarafından kullanılan ilk yazı sistemlerinden biridir. Yazının Eski Nors dilinde "sırlı, esrarlı" anlamındaki *runa* sözcüğünden gelen *runik* terimiyle adlandırılmasının sebebi eski İskandinav yazıtlarında kullanılan ve Batıda *runik alfabe* olarak adlandırılan yazı sistemiyle şekil olarak benzerlik

göstermesidir.² 1893 yılında Danimarkalı dilbilimci Vilhelm Thomsen tarafından çözülen Eski Türk runik yazısının kökenine dair birçok görüş ileri sürülmüştür. Yazıyı çözen Thomsen'e göre alfabe ya doğrudan ya da İranî bir alfabe aracılığıyla Samî kökenli Arami alfabesinden türemiştir.³ Aristov ve Mallityskiy gibi bilim insanları tarafından desteklenen bir diğer görüş yazının eski Türk damgalarından yola çıkılarak Türkler tarafından geliştirildiğidir.⁴ Polivanov bu görüşe katılmakla birlikte yazının gelişiminde yabancı etkilerin de bulunduğunu ve yazıdaki kimi işaretlerin (*ok/uk* ↓ ve *ay/ya* D) ideogramlara dayandığını iddia etmiştir.⁵ G. Clauson'un başı çektiği dilciler ise yazının Soğd kökenli olduğunu savunmuştur.⁶ Tüm bu görüşler arasında günümüzde en çok kabul gören Thomsen'in teorisi gibi dursa da konu hakkında bir görüş birliğine varılamamıştır. Talat Tekin'e göre gerçekten de runik harfler gerek şekil gerek değer bakımından Arami ve İranî alfabelerindeki harflerle benzerlik göstermektedir. Yazının tıpkı Arami ve İranî alfabelerde olduğu gibi sağdan sola yazılması ve bu yazı kullanılarak üretilen, bilinen ilk metinlerin coğrafi olarak İranî bir dil konuşan topluluklara yakınlığı bu kanıyı güçlendirmektedir.⁷ Dolayısıyla Eski Türk runik yazısının Arami ve Soğd alfabelerinin birtakım harfleri ile Türklere ait damga ve sembollerden oluştuğu söylenebilir.⁸

Eski Türk runik yazısı temelde 38 harften ve bu harflerin çeşitli formlarından oluşmaktadır. Harflerin 4'ü ünlü, 31'i ünsüz, 3'ü ise çift ünsüz sesleri göstermektedir. Ek olarak Tunyukuk ile Taryat yazıtlarında geçen *aş* ve *baş* hecelerini gösteren iki ligatür de alfabeye dahil edilebilir. Yine yazının Yenisey ve Kırgızistan varyantlarında kapalı e ünlüsünün temsili, ş ünsüzü için başka harflerin kullanılması gibi belli başlı farklılıklar ve ilave harfler de bulunmaktadır. Runik yazı ile yazılan yazıtlar coğrafi olarak bugünkü Moğolistan'da, Kırgızistan'da, Dağlık Altay bölgesinde ve Güney Sibiryâ dolaylarındaki Yenisey havzasında yer alır. Bununla birlikte runik yazı altın, gümüş, demir gibi malzemeler kullanılarak yapılan para, kılıç, çanak gibi bir takım ev eşyaları, kaya üzerine yazılmış duvar yazıları ve mezar taşları ile kağıda yazılmış metinlerde de karşımıza çıkmaktadır.⁹

² Talat Tekin, "Göktürk Alfabesi (The Alphabet of Göktürk's)," **Harf Devriminin 50. Sempozyumu**, TTK, XVI. Dizi, 41, Ankara 1981, s. 27.

³ Talat Tekin, **Tarihî Türk Yazı Dilleri: Makaleler II**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. 107.

⁴ Ahmet Bican Ercilasun, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, 16. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2015, s. 165.

⁵ Ahmet Bican Ercilasun, **a.g.e.**, s. 165.

⁶ L. Yu. Tuguşeva, "Türk Runik Alfabesinin Kökenleri," **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten**, 1, 2012, 79.

⁷ Talat Tekin, **a.g.e.**, s. 107.

⁸ Mehmet Ölmez, **Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi-Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları: Metin-Çeviri-Sözlük**, 2. Baskı, Ankara, BilgeSu Yayıncılık, 2013, s. 47-48.

⁹ Osman Fikri Sertkaya, "Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine," **Dil Araştırmaları Dergisi**, 2, Bahar 2008, s. 8.

Bu yazıtlardan Türkçenin bilinen en eski yazılı metinleri, “Orhon yazıtları” ve “Orhon abideleri” olarak da anılan Köl Tëgin ve Bilge Kağan yazıtları ile Tunyukuk yazıtıdır. Yazıtlardan ilk ikisi 732 yılında yazılan ve dikilen Köl Tëgin ile 735 yılında yazılan ve dikilen Bilge Kağan bugünkü Moğolistan’ın kuzeyindeki Orhon Vadisi’nde bulunur.¹⁰ Orhon yazıtlarından daha eski bir tarihte yazıldığı düşünülen ve genellikle Orhon yazıtları arasında anılan Tunyukuk yazıtı ise Moğolistan’ın kuzeydoğusunda yer almaktadır. İkinci Türk Kağanlığı (682-744) döneminden kalan bu metinler, Türkçenin bilinen en eski yazılı ürünleri olmasının yanı sıra Türk siyasi ve askeri tarihine ışık tutar niteliktedir. Yazıtlar özellikle İkinci Türk Kağanlığı’nın komşu boy ve kavimlerle ilişkisi hakkında önemli bilgiler içerir; Türklerin yaşam tarzı, dünya görüşleri ve devlet yönetimine dair ayrıntılar sunar. Bununla beraber içerdiği ikilemeler, deyim ve atasözleri gibi dil ve anlatım özellikleri ile de edebi ve dilsel açıdan oldukça kıymetlidir. İkinci Türk Kağanlığı döneminden kalan ve Orhon yazıtlarına göre daha kısa olan diğer yazıtlardan başlıcaları ise Çoyr, Ongi ve Küli Çor (İhe-Hüşöt) yazıtlarıdır. Tarihlendirilişleri hakkında farklı öneriler sunulan bu yazıtlardan Çoyr, O. F. Sertkaya’ya göre 687 tarihinden sonra 692’den önce yazılmış olup bugüne ulaşan en eski Türk yazıtıdır.¹¹

İkinci Türk Kağanlığı’ndan başka Uygurlar da tıpkı (Kök)Türkler gibi çeşitli yazıtlar dikmişlerdir. Birçok boy ile beraber İkinci Türk Kağanlığı hakimiyeti altında yaşayan Uygurların bu dönemde yazıt dikip dikmedikleri hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.¹² Bununla birlikte Uygurların bozkırın egemen gücü haline geldikten sonra kağanlıkları (744-840)¹³ döneminde, bizzat dönemin kağanları tarafından yazdırıldığı kesin olarak bilinen yazıtları şunlardır: Tes, Taryat, Şine Usu (Moyun Çor) ve I. Karabalgasun. Uygurlara atfedilen diğer yazıtların İkinci Türk Kağanlığı döneminde mi yoksa Uygurların kendi kağanlıkları döneminde mi yazdırıldığı hakkında muhtelif görüşler olsa da genel olarak Hoyto-Tamır, Sevrey, Xi’an (Karı Çor), Suci, II. Karabalgasun, Arhanan ve Gurvaljin-uul (Gürbelcin) yazıtlarının da Uygurlar tarafından yazdırılıp dikildiği düşünülmektedir. Orhon yazıtları kadar hacimli olmayan ve en uzun 51 satırlık Şine Usu olan bu yazıtlarda da Uygurların başından geçen askeri ve siyasi olaylar anlatılır.

Moğolistan coğrafyası dışında elimize ulaşan öteki yazıtlar Moğolistan’ın kuzeyindeki Yenisey Irmağı havzasında, Dağlık Altay bölgesinde ve Kırgızistan’da bulunmaktadır. Sayıca

¹⁰ Talat Tekin, **Orhon Yazıtları: Köl Tëgin, Bilge Kağan, Tunyukuk**, İstanbul, Simurg, 1998, s. 10.

¹¹ Osman Fikri Sertkaya, **Göktürk Tarihinin Meseleleri = Probleme der Köktürkischen geschichte = Some Problems of Köktürk History**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1995, s. 304.

¹² Erhan Aydın, **Uygur Yazıtları**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2018, s. 31.

¹³ Ahmet Taşağıl, **Kök Tengri’nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslâm Öncesi Türk Tarihi)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2015, s. 198-209.

çok olan irili ufaklı yazıtların ve kaya resimlerinin büyük bir bölümü Moğolistan coğrafyasındaki yazıtlara kıyasla oldukça kısadır. Yalın bir anlatıma sahip yazıtlarda tekrar eden birçok ifade yer alır. Bu yazıtlardan ilk bulunan ve üzerinde çalışılan Yenisey yazıtları, 1721 yılında D. G. Messerschmidt'in başını çektiği bir grup tarafından Uybat Irmağı yakınlarında daha sonra E-32 (Uybat III) olarak adlandırılan mezar yazıtının keşfini takiben ortaya çıkarılmıştır.¹⁴ Yazım tarihi belli olmayan 150'nin üzerindeki yazıtların 8.-9. yüzyıllara ait¹⁵ olduğu ve Sayan-Altay bölgesi halklarından, özellikle Kırgızlardan kaldığı düşünülmektedir.¹⁶ Dağlık Altay bölgesinde ise bulunan ilk yazıt 1809 yılına tarihlidir.¹⁷ Bölgedeki bilimsel çalışmaların 20. yüzyılda hız kazanmasıyla gün yüzüne çıkarılan Altay yazıtlarının birçoğu kısa ve özdür. Yine hasar gördüğü için bir grup yazıtın okunması ve yorumlanması epey güçtür. Moğolistan, Yenisey ve Dağlık Altay dışında Eski Türk runik yazısıyla üretilmiş yazıtların bulunduğu yerlerden bir diğeri de Kırgızistan'dır. Talas, Koçkor ve Isık Göl bölgelerinde yer alan Kırgızistan yazıtlarından ilk tespit edilenler 1896-1898 yıllarına tarihlidir.¹⁸ Sayısı 40'ı geçen yazıtların hacmi oldukça küçüktür. Özellikle Koçkor'daki kaya yazıtlarının büyük bir kısmı birbiriyle aynı niteliktedir. Kırgızistan yazıtlarının genel olarak Türkişlerle ilişkilendirilmekte ve 8. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmekte olduğu söylenebilir.¹⁹

Runik alfabe ile ayrıca kâğıda yazılmış olan metinler de bulunmaktadır. Metinlerin ilk keşfi V. Thomsen tarafından runik harflerin çözümlenmesinden on yıl sonra gerçekleşmiştir.²⁰ İki ayrı dönemde Koço ve Kansu bölgelerinde devlet kuran Uygurlara ait kâğıda yazılı metinlerin şüphesiz en meşhuru Irk Bitig'dir. Bir fal kitabı ve Maniheist bir edebiyat ürünü olan Irk Bitig 65 faldan ve son fala ait sonuç ile son söz niteliğinde bir paragraftan oluşmaktadır. Irk Bitig haricinde çeşitli konulardaki birçok yazma eser bugün Almanya, İngiltere ve Japonya gibi ülkelerdeki kütüphanelerde yer almaktadır.

1.3 Söz Varlığı Üzerine Görüşler

¹⁴ İgor Kormuşin, Emine Mozioglu, Risbek Alimov, Fikret Yıldırım, **Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler**, Ankara, Bilgesu Yayıncılık, 2016, s. 19.

¹⁵ İgor Kormuşin, Emine Mozioglu, Risbek Alimov, Fikret Yıldırım, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁶ Erhan Aydın, "Söz Varlığı Açısından Yenisey Yazıtlarının Moğolistan Yazıtlarından Farklılıkları Üzerine Notlar," **Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)**, 1,1, 2017, s. 49.

¹⁷ Irina Nevskaya, "Recently Discovered Old Turkic Runic Inscriptions in Mountainous Altai", **Orta Asya'dan Anadolu'ya Alfabeler: 29-30 Mayıs 2007 Bildiriler**, Yay. Mehmet Ölmez, Fikret Yıldırım, İstanbul, Eren, 2011, s. 10.

¹⁸ Ahmet Bican Ercilasun, **a.g.e.**, s. 141.

¹⁹ İgor Kormuşin, Emine Mozioglu, Risbek Alimov, Fikret Yıldırım, **a.g.e.**, s. 317.

²⁰ Fikret Yıldırım, **Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 18.

Söz varlığı teriminin kapsamına nelerin dahil edilebileceğini göstermesi ve çalışmamızda izlenen yolun anlaşılması açısından bu bölümde söz varlığı üzerine birtakım görüşlere yer verilmiştir.

Söz varlığı, dil bilimin sözcük bilimi dalı içerisinde yer alan bir çalışma alanıdır. Bir dilin söz varlığı denince, akla ilk önce o dildeki tüm sözcükler gelir. Kendi başına anlamı bulunan bir dil birimi olan sözcükler aynı zamanda bir araya gelerek ikileme, deyim, atasözü gibi başka unsurları da meydana getirir. Bu doğrultuda söz varlığının kapsamı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Doğan Aksan’a göre söz varlığı; temel söz varlığı, yabancı sözcükler, deyimler, atasözleri, ilişki sözleri (kalıp sözler), kalıplaşmış sözler, terimler ve çeviri sözcükleri içerir.

“Söz varlığı, sadece bir dilde bir takım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş, simgeler, kodlar – ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler – olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yaratıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir.”²¹

Zeynep Korkmaz *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nde “kelime hazinesi”ne yönlendirdiği söz varlığı terimi için “bir dilin bütün kelimeleri, bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı” tanımını yapar. Kâmile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy’un *Dilbilim Sözlüğü*’nde söz varlığı “bir dilin sözlüksel birimlerinin ve sözlükçesinin tümü; sözlüksel birimlerin oluşturduğu açık dizge” olarak açıklanmıştır. Tahsin Banguoğlu ise söz varlığını, “kelime dağarcığı” (vocabulaire) terimiyle karşılamış ve terime şöyle bir tanım getirmiştir:

“Her dilde anadilden gelen bir *temel kelime* (mot primitif) varlığı bulunur. Daha yeni zamanlarda *üretim* ve *birleşim* yolları ile yapılmış veya yabancı dillerden gelmiş kelimelerle birlikte bu varlık dilin kelime dağarcığını meydana getirir. *Deyimler*, *atasözleri* (proverbe), *fıkralar* (anecdote) v.b. de dilin varlıklarıdır.”²²

²¹ Doğan Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı: Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar*, Ankara, Engin Yayınevi, 2004, s. 7.

²² Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, s. 141.

Söz varlığı hakkındaki tüm bu görüşler ışığında, söz varlığı incelemesi üzerine yapılan çalışmaların da kapsamını kabul ettiği tanım doğrultusunda söz varlığı terimini sınırladığı yahut genişlettiği söylenebilir. Bu açıklamalar neticesinde bu çalışmada genişletilmiş söz varlığı içinde kabul gören bütün sözcükler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİRDEN ÇOK YAZITTA AYNI ANLAMLA KULLANILAN SÖZCÜKLER

Runik harfli yazıtların tamamında kullanılan sözcükler anlam olarak incelendiği zaman bazı kelimelerin aynı anlamla birden çok yazıtta geçtiği tespit edilmiştir. Bu bölümde en az iki yazıtta aynı anlamla kullanılan sözcükler; anlamları ve geçtikleri yazıtlara göre listelenmiştir. Bu listeler sözcük türlerine göre tasnif edilerek isimler, fiiller, edatlar olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlere sonucunda yazıtlarda aynı anlamla kullanılan isim ve isim soylu sözcüklerin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

1.1. Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan İsimler ve İsim Soylu Sözcükler:

Runik harfli metinlerde aynı anlamda kullanılan isim cinsinden sözcükler genel söz varlığı içinde sayıca önemli bir çoğunluğa sahiptir. Ancak bu isimlerin tamamının aynı sıklıkta kullanımı söz konusu değildir. Runik harfli metinlerin neredeyse tamamında *eb*, *er*, *yer* isimleri aynı anlamla kullanılırken yine *eren*, *ini*, *kagan*, *sub*, *tarkan*, *yabgu*, *yış* isimleri de yaygın olarak kullanılmıştır. Bunların yanında yer ismi olarak *Ötüken*, kavim adı olarak *Oguz*, millet adı olarak *Türk* ve *Tabgaç* farklı yazıtlarda kullanılmışlardır.

Bu bölümde sözcük sayısının fazlalığı sebebiyle örnek cümlelere yer verilmemiştir.

1.1.1 Kişi ve Unvan Adları

açuk = kişi adı ; Kul Açuk (ARH); Bıñ Açuk (YEN)

baga = bir unvan ; Boyla Baga Tarkan (BK), Bilge Tuñukuk Boyla Baga Tarkan (TY); Baga Teñriken (Ongi); Inançu Baga Tarkan, Bıla Baga Tarkan (TA); Kutlug Baga Tarkan Öge (Suci); Baga (YEN)

boyla = bir unvan; Boyla Baga Tarkan (BK), Bilge Tuñukuk Boyla Baga Tarkan (TY); Boyla Kutlug Yargan (Suci)

bukug = kişi adı; Bukug Tutuk (BK); Tuykun Ulug Tarkan Bukug Bıña? (TA)

bumın = kişi adı; Bumın Kagan (KT), (BK), (TA)

çaça = kişi adı; Çaça Señün (KT, BK)

çad (krş. şad) = bir unvan (Tes, TA, YEN)

érkin = bir unvan : Ulug Érkin (KT); Sebig Köl Érkin (BK); Sir Érkin (KÇ); Tun Yegen Érkin (Çoyr); Bilige Seşün Uzal Öñ Érkin (TA); Yegen Érkin, Érkin (HT); Yegen Botur Érkin (ARH)

él bilge = unvan grubunun isim kısmı; Élbilge Katun (KT), (BK)

él étmiş = unvan grubunun isim kısmı; Él Étmiş Yabgu (Ongi); Él Étmiş Uygur Kagan (Tes); Teñride Bolmış Él Étmiş Bilge Kagan (Tes), (TA), (ŞU); Teñride Bolmış Él Étmiş Bilge Kan (TA)

élteber = bir unvan (KT, BK, KÇ)

éltériş = kişi adı ; Éltériş Kagan (KT), (BK), (TY), (Ongi), (Çoyr)

ınançlıg = kişi adı ; Inançlıg (I. KRB); On Ok Inançlıg (KRG)

ışbara = bir unvan; Işbara Yamtar (KT), Işbara, Bilge Işbara (Ongi); Işbara Çıkan, Işbara Bilge Küli Çor (KÇ)

iştemi = kişi adı; İştemi Kagan (KT, BK)

kagan = kağan, hakan, han (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, Çoyr, Tes, TA, ŞU, I. KRB, HT)

kapgan = kişi adı: Kapgan Kagan (TY, KÇ, Ongi)

kıyagan = kişi adı; Küç Kıyagan (YEN), Kıyagan (KRG)

ku = kişi adı; Ku Seşü (BK, TY)

küli = kişi adı; Küli Çor (HT), Işbara Bilge Küli Çor (KÇ)

oñ = kişi adı; Oñ Tutuk (KT, BK)

ozmış = kişi adı; Ozmış Kagan (TA, ŞU)

şad = bir unvan **krş.** çad (KT, BK, TY, Ongi, ŞU, Sevrey)

şadpıt / şadapıt = bir unvan (KT, BK)

tarkan = bir unvan; Taman Tarkan, Tuñukuk Boyla Baga Tarkan (BK); Inançu Apa Yargan Tarkan, Ogul Tarkan (KT); Bilge Tuñukuk Boyla Baga Tarkan (TY); Apa Tarkan (BK), (TY); Tamgan Çor Tarkan (Ongi); Tuykun Ulug Tarkan Bukug Bıña, Inançı Baga Tarkan, Bıla Baga Tarkan, Bilge Tarkan Kutlug Bilge Yabgu, Bilge Kutlug Tarkan Seşün, Bilge Tarkan Kutlug Yagma (TA); Köl Tarkan Beg (HT); Yañı Köl Tarkan (ARH); Kutlug Baga Tarkan Öge (Suci); Tarkan Saşun, Beg Tarkan Öge Tirig, Toña Külig Tarkan (YEN); Ok Eren Öge Tarkan (KRG)

tarkat = *tarkan* unvanının çoğulu, tarkanlar (KT, BK, ŞU)

tay = bir unvan: Lisün Tay Seşün (BK); Tay Bilge Tutuk (ŞU), Tokuz Bolmış Bilge Tay Seşün, Az Sıpa Tay Seşün (TA)

toña = kişi adı; Toña Tegin (KT), (BK), Toña Külig Tarkan (YEN)

tuñukuk = kişi adı ; Tuñukuk Boyla Baga Tarkan (BK), Bilge Tuñukuk (TY)

umay = bir tanrıça adı (KT, TY, YEN)

yabgu / yavgu = bir unvan (KT, BK, TY, Ongi, Tes, TA, ŞU, YEN)

yamtar = kişi adı; Todun Yamtar (BK), Işbara Yamtar (KT)

yargan = kişi adı; İnençü Apa Yargan Tarkan (KT); Kutlug Yargan (Suci), Uruņu Yargan (HT)

yollug = kişi adı; Yollug Tegin (KT, BK), Yollug Kagan (Tes, TA)

1.1.2 Yer Adları

amgı = yer (kale) adı; Amgı Korgan (KT, BK)

anı = yer (ırmak) adı (TY, ŞU)

bolçu = yer adı (KT, BK, TY, ŞU)

burgu = yer adı (TA, ŞU)

çogay = yer adı (KT, BK, TY)

çuş = yer adı (KT, BK)

ersin = yer adı; Tokuz Ersin (KT), (BK)

ezgenti = yer adı; Ezgenti Kadız (KT), (BK)

ertiş = yer (ırmak) adı (KT, BK, TY, ŞU)

kadırgan = yer (dağ) adı (KT, BK)

kadız = yer adı; Ezgenti Kadız (KT, BK)

kañuy = yer (ırmak) adı (TA, ŞU)

kapıg = yer adı; Temir Kapıg (KT, BK, TY, KÇ)

keçen = yer adı (BK, KÇ)

kem = yer (ırmak) adı (BK, ŞU, YEN)

keñü = yer adı; Keñü Tarman, Keñü Tarban (KT, BK)

korgan = yer (kale) adı; Amgı Korgan (KT, BK)

kögmen = yer (dağ) adı (KT, BK, TY, TA, ŞU)

kömür = yer adı; Kömür Tag (TA, ŞU)

kum = yer adı; Kara Kum (TY, ŞU)

orkon = yer (ırmak) adı (TA, ŞU)

öñüz = yer adı; As Öñüz Baş (TA, ŞU)

ötügen = yer adı (KT, BK, TY, TA, ŞU, HT)

selenje = yer (ırmak) adı (BK, TA, ŞU)

soņa = yer adı (KT, BK, YEN)

şantuņ = yer adı (KT, BK, TY)

tamag = yer adı; Tamag Idok Baş (BK), (KT)
tegres = yer adı (TA, ŞU, HT)
tez = yer (ırmak) adı (KÇ, Tes, TA, ŞU)
togla = yer (ırmak) adı; (BK), (TY), (TA)
togu = yer adı; Togu Balık (BK), (KT)
tögültün = yer adı (KT, BK)
töpüt = Tibet (KT, BK, YEN)
yar = yer (ırmak) adı (TA, ŞU)
yarış = yer adı; Yarış, Yarış Yazı (TY, ŞU, KRG)
yênçü = yer (ırmak) adı; Yinçü Ügüz (KT, BK, TY, KÇ)
yir bayırku = ülke/ boy adı (KT, BK)

Mekan Adı:

agıl = ağıl, barınak (IB, Suci)
bark = anıt kabir, ev, ev bark, barınak, türbe (KT, BK, ŞU)
çöl = çöl, kurak yer (KT, BK, TY)
eb / ev = ev, bark, çadır, karargâh (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, ŞU, IB, YEN, ALT, KRG)
örgin = taht, çadır (I. KRB, IB, Tes, TA, ŞU)
sın / sin = mezar (TA, Xi'an)
yurt = ortalık yer, harabe halinde bir yer (KT, TY, IB, YEN)

1.1.3 Kavim ve Millet Adları

apar = Apar (KT, BK)
basmıl = kavim adı (BK, TA, ŞU)
bayırku = kavim adı; Bayırku (KT, TA), Tokuz Bayırku (TA), Yêr Bayırku (KT, BK)
bersil = kavim adı (Tes, TA)
bökküli / bökli = kavim adı (BK, KT)
çik = kavim adı (BK, ŞU)
çub = kavim adı parçası; Altı Çub Sogdak (KT, BK)
ediz = kavim adı (KT), (BK)
evdi = kavim adı (Tes, TA)
karluk = kavim adı (KT, BK, KÇ, TA, ŞU)
kasar = kavim adı (Tes, TA, ŞU)
kırkız = kavim adı (KT, BK, TY, ŞU, Suci)
kitañ = kavim adı (KT, BK, TY, KÇ)

kurıkan = kavim adı; Kurıkan, Üç Kurıkan (KT, BK)
oguz = kavim adı (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, TA, ŞU, KRG)
sir = kavim adı (BK, TY, KÇ)
sogdak, sogud = kavim adı; Altı Çub Sogdak (KT, BK, TY, TA, ŞU)
tabgaç / tavgaç = Çin (KT, BK, TY, Ongi, Xi'an, Tes, ŞU, YEN, ALT)
tat = Tatlar (KT, BK, Çoyr)
tatabı = kavim adı (KT, BK)
tatar = kavim adı parçası; Otuz Tatar (KT, BK, Tes); Tokuz Tatar (BK, TA, ŞU, YEN)
tezık = Tacık (?) (TY, KÇ)
türgeş = kavim adı (KT, BK, TY, ŞU, HT, YEN)
türk / türük = Türk (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, TA, ŞU, KRG)
uygur = kavim adı (BK, Tes, ŞU, I. KRB, Suci, YEN)
yaglakar = kavim adı (TA, Xi'an, Suci)

1.1.4 Niteleme Adları

āçsık = açlık, acıkacak olma (KT, BK)
adınçığ = harika, muazzam (KT, BK)
agır = önemli, değerli (BK, ALT)
amtı = şimdi (KT, BK, Ongi, KÇ, Suci)
ança = böyle, şöyle, böylece, şöylece, bu şekilde (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, IB, YEN, ALT)
ançıp = bunun üzerine, öylece, öylelikle (IB, Tes, ŞU, ALT); inçıp (KRG)
anın = böylelikle, bu şekilde (TY, KÇ, IB)
antag / anteg / andag = öyle, böyle, şöyle, o kadar (KT, BK, TY, IB, YEN)
artuk = fazla, çok (KT, BK, KÇ, YEN)
aşnukı = önceki, evvelki (ŞU, YEN)
aşsız = aç, yemeksiz (KT, BK)
atlıg = atlı süvari (BK, TY, Tes, ŞU, TA, IB)
azıglıg = yabani, azı dişli (KÇ, YEN)
azkıña = az, azıcık (KT, TY)
başlayı = önce, ilkin (KT, BK, YEN)
batım = batım, (mızrak) batımı, batma boyu (KT, BK)
bedük = büyük (Ongi, IB, YEN)
beglik = beylik, beyliğe layık (KT, BK, IB, YEN)

biligsiz = bilgisiz, cahil (KT, BK)
biriki = birlik halinde olan, birleşik (KT, BK)
bulgak = karışıklık, karmaşa (KT, BK)
buluñ = kenar, taraf, köşe, yan (KT, BK, Ongi, TA, IB, YEN)
buñ = sıkıntı, keder, acı, tasa (KT, BK, TY, *buñu* YEN)
buñsuz = sıkıntısız, tasasız, sorunsuz (KT, BK, TY, *buñusuz* YEN)
çıgañ = yoksul, sefil, fakir (KT, BK, IB)
edgü = iyi, iyilik, hayır (KT, BK, KÇ, IB, YEN, KRG)
edgüti = iyice, iyi bir şekilde (KT, BK, TY, IB, ALT)
egri = eğri, hörgüçlü (deve) (TY, YEN)
ekiz = ikiz, çifte (ALT, KRG)
emgek = eziyet, sıkıntı (KT, BK, I. KRB)
erdem = erdem, fazilet, şecaat, yiğitlik (KÇ, YEN, ALT)
erdemlig = erdemli, faziletli, kahraman, yiğit (IB, YEN)
erk = güçlü, kuvvetli, kudretli (YEN, ALT)
erklig = güçlü, kuvvetli, kudretli (BK, IB, YEN)
ermiş barmış = rahat, zengin, müreffeh (KT, BK)
erür barur = rahat, zengin, müreffeh (KT, BK)
esen = sağ salim, sağlıklı (IB, ALT)
esini = değerli, kıymetli, aziz (YEN, KRG)
ëllig = devlet sahibi olan, devletli (KT, BK)
ëşilik = hanımlık, sultanlık (KT, BK)
ırak = uzak (KT, BK, TY)
ıgar = kudretli (KT, BK)
idisiz = sahipsiz (KT, BK)
ilk = ilk, birinci (KT, ŞU)
ilki = ilk, birinci (KT, BK)
kaganlıg = kağanı olan, hakanlı (KT, BK)
kalısız = eksiksiz, tam, bütün (KT, TY)
katıg = katı, sert (HT, IB, YEN)
katıgdı = iyice, sıkıca, tam (KT, BK, IB)
kedimlig / kedim = zırlı, donanmış, giyimli (KT, ŞU, KÇ)
kergeksiz = gereğinden fazla, pek çok (KT, BK)
kısga = kısa (KÇ, II. KRB)

kızıl = kızıl (TY, IB)
kiçig = az, küçük (KT, BK, IB, YEN, KRG)
kodu = dul kadın (TY, ŞU)
kop = hep, bütün, tamamen (KT, BK, TY, IB, YEN, ALT)
körk = biçim, görünüş, güzellik (HT, ALT)
kullug = kul sahibi, kölesi olan (KT, BK)
küçlög = güçlü (TY, I. KRB, IB, *küçlig* YEN)
künlög = günlük, gün (TA, ŞU)
künlög = cariye sahibi, cariyesi olan (KT, BK)
küregög = disiplinsiz olma, itaatsizlik, asi yaradılışlı olma (KT, BK)
kürlög = sahtekâr, hilekâr (KT, BK)
oksuz = dağınık, teşkilatsız (KT, BK)
orto = orta (KT, BK, TA)
ögrünç / ögrünçü = sevinç, mutluluk (I. KRB, IB)
ögsüz = öksüz, annesiz (YEN, KT)
ökünç = pişmanlık, keder, üzüntü (YEN, ALT)
özlög = özel, hususi, has (BK, KÇ, IB)
sansız = sayısız, çok sayıda (KT, Suci)
sarığ = sarı (BK, TY, IB, YEN)
semiz = semiz, besili (TY, IB)
sınuk = kırık (IB, ALT)
subsuz / suvsuz = susuz (BK, IB)
süçig = tatlı (KT, BK, ALT)
taş = dış, dışarı (KT, BK, TY, ŞU, YEN)
teblig = sahtekâr, hilekâr (KT, BK)
teglög = kör (IB, ALT, KRG)
tegmış = ulaşmış, erişmiş kişi (IB, YEN)
tizlig = güçlü, kuvvetli (KT, BK)
tok = tok, doymuş, (mecazen) güçlü (TY, Tes, YEN)
tokurkak = tok, gözü tok, doymuş (KT, BK)
tonlug = giyimli, (mecazen) varlıklı, zengin (KT, BK)
tonsuz = giyimsiz, çıplak, açıkta, (mecazen) yoksul (KT, BK)
toruk = zayıf (KT, TY, IB)
tosık = tokluk, doymak olma (KT, BK)

tuglug = tuğlu, sancaklı, bayraklı (TA, şU, YEN)
tul = dul (YEN, KRG)
tutsık = (ölke) kurulacak (yer) (KT, BK)
tüketi = tamamı, hepsi, tamamen (KT, BK, YEN)
tüzsüz = huzursuz, kargaşa içinde, doğru olmayan (KT, BK)
utru = karşı (şU, HT, IB)
uzun = uzun (TY, IB)
öküş = çok (BK, TY, Ongi, şU, IB, YEN)
yabız / yavız = kötü, fena (KT, BK, Ongi, IB, YEN)
yaguk = yakın (KT, BK)
yaguru = yakın, yaklaşık (KT, BK)
yalım = yalçın, sarp (IB, ALT)
yalıñ = çıplak (KT, BK)
yalıñus = yalnız, tek (KÇ, YEN)
yaruk = ışık, aydınlık (IB, ALT, KRG)
yegren = kestane rengi, boz (KÇ, KRG)
yëğ = daha iyi, yeğ (YEN, ALT)
yıllık = yıllık (TA, şU)
yılsıg = zengin, varlıklı (KT, BK)
yımşak = yumuşak (KT, BK)
yiçe = tekrar, yeniden, yine (KT, BK, şU)
yogun = kalın, yoğun (BK, TY)
yolı = defa, kez, kere (KT, BK)
yuyka = yufka, ince (TY, II. KRB)

1.1.5 Zaman Adları

bëçin = maymun (yıl adında) (KT, TA, HT)
ıt = köpek (yıl adında) (BK, TA, HT)
këçe = gece (şU, IB)
koń = koyun, koyun (yıl adında) (KT, BK, Ongi, TA, řU, IB)
küntüz = gündüz (KT, BK, TY)
küsgü = fare (yıl adında) (TA, şU, HT)
küz = güz, sonbahar (şU, HT)
lagzın = domuz (yıl adında) (BK, TA, şU, Xi'an)

öd = zaman, felek, devir (KT, BK)
tabışgan / tavışgan = tavşan (yıl adında) (TY, IB, ŞU)
tañ = tan, şafak (TY, IB)
takıgu = tavuk (yıl adında) (TA, ŞU)
tün = gece (KT, BK, TY, ŞU, HT)
ulu = ejderha (yıl adında) (Ongi, TA)
yıl = yıl (KT, BK, Ongi, Tes, TA, ŞU, HT, Xi'an, IB, YEN)
yılan = yılan (yıl adında) (TA, HT)
yay = yaz (BK, ŞU)
yaz = bahar (KT, BK)

1.1.6 Coğrafi Adlar (Yönler, Yer-Yön Adları, Yeryüzü Şekilleri ve Doğa Olayları)

asra = aşağıda, altta (KT, IB, TA)
batsık = güneşin battığı yer, gün batısı (KT, BK, Ongi, I. KRB, Suci)
bèri (*bèridin, bèrigerü, bèriye*) = güney (KT, BK, TY, Ongi, TA, ŞU)
bor = fırtına, boran (KT, BK)
il (ilgerü/ iligerü) = doğu, doğuya doğru, doğuda, ileride (KT, BK, Tes, TA, ŞU, I. KRB)
kar = kar (KT, BK, TY)
kaya = kaya, kayalık (ARH, IB, ALT)
kèdin = batı (TA, ŞU, II. KRB)
kèrü = batı, batıda (KT, BK, Ongi, KÇ, I. KRB)
kurı (*kurıdın, kurıgaru, kırıya*) = batı (KT, BK, TY, Tes, TA, ŞU)
kuz = kuzey (TY, TA)
öñdün / öñtün = doğu (TY, TA, ŞU, II. KRB)
öñ (*öñre*) = doğuda, önde, ileride (KT, BK, TY, Ongi, Tes, TA, ŞU, HT)
señir = dağ, kaya çıkıntısı (YEN, ALT)
sub / suv = su, ırmak (KT, BK, TY, TA, ŞU, YEN)
tag = dağ (KT, BK, TY, TA, ŞU, IB, YEN)
taluy = büyük deniz, okyanus (KT, BK, TY, IB)
taşra = dışarı, dış (KT, BK)
togsık / tugsuk = güneşin doğduğu yer, gün doğusu, doğu (KT, BK, Ongi, Tes, TA, Suci, I. KRB)
töpü = tepe, zirve (KT, BK, töpe YEN)

uç = sınır, kıyı, uç (TY, TA, ŞU)

ügüz = ırmak (KT, BK, TY, KÇ, TA, ŞU, YEN)

yazı = düzlük yer, ova (KT, BK, TY, ŞU, KRG)

yèr = yer, toprak, ülke (KT, BK, TY, KÇ, Tes, TA, ŞU, HT, Suci, II. KRB, IB, Yen, ALT, KRG)

yırı (*yırdın, yırgaru, yırya, yıryakı*) = kuzey (KT, BK, TY, Ongi, TA)

yış = orman, ormanlık alan (KT, BK, TY, Ongi, TA, ŞU, IB, YEN, ALT)

yügerü = yukarı (KT, BK)

1.1.7 Bitki Adları

çıntan = bir tür ağaç (BK, IB)

ı = orman, ağaç (BK, TY, ŞU)

ıgaç = ağaç (BK, TY, IB)

kamış / kamuş = kamış, saz (IB, ŞU)

1.1.8 Hayvan Adları

adıg = ayı (IB, KRG)

adgır = aygır (BK, IB, ALT)

at = at, binek hayvanı (KT, BK, TY, IB, ŞU)

azman = azman, iğdiş at (KT, YEN)

elik = erkek karaca, dağ keçisi, geyik vb. (IB, YEN)

ingen = deve (IB, YEN)

işek = inek (TY, IB)

kèyik / keyik = dört ayaklı yaban hayvanı (TY, IB, YEN)

koñ = koyun, koyun (yıl adında) (KT, BK, Ongi, TA, ŞU, IB)

öküz = öküz (IB, YEN, KRG)

sıgun = geyik (BK, IB)

tabışgan / tavışgan = tavşan (yıl adında) (TY, IB, ŞU)

tebe / teve = deve (TY, IB, YEN, ALT)

toņuz = domuz (KÇ, IB, YEN)

torug = doruk at (KT, Suci, ALT)

turna = turna (YEN, IB)

yılan = yılan, yılan (yıl adında) (IB, TA, HT)

yılkı = yılkı, at sürüsü, hayvan sürüsü (KT, BK, KÇ, ŞU, Suci, IB, YEN)

yunt = at (ŞU, IB, YEN)

1.1.9 Organ Adları

adak = ayak (*adək kamşat*:- sarsılmak) (KT, BK, YEN)

bəl = bel, sırt (IB, YEN)

kan = kan (KT, BK, TY)

könül = gönül, yürek, iç (KT, BK, TY, I. KRB, HT)

öd = iç, safra (KT, BK)

yüz = yüz, çehre (KT, HT, YEN)

1.1.10 Akrabalık – Yakınlık Adları

adaş = arkadaş, yoldaş (YEN, ALT)

ata = baba (Ongi, YEN, KRG)

atı = torun, yeğen (KT, Ongi, Suci, KRG)

bag = birleşik boy, konfederasyon, birlik (YEN, ALT)

bişük = akraba (KT, BK)

bodun = boy, ulus (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, IB, Tes, TA, ŞU, YEN)

çıkan = yeğen (KT, KÇ)

eçü = ata, ecdat (KT, BK, Ongi, TA)

ini = erkek kardeş, küçük erkek kardeş (KT, BK, Ongi, KÇ, HT, Xi'an, Suci, YEN, ALT, KRG)

iniygün = küçük erkek kardeşler (KT, BK)

kañ = baba, ata (KT, BK, Ongi, TA, ŞU, HT, IB, YEN)

kelin = gelin (KT, YEN)

kız = kız (KT, BK, TY, Ongi, ŞU, Suci, YEN)

kisi = eş, kadın (KÇ, IB, *kişi* YEN, *kişi* ALT, *kişi* KRG)

kunçuy = prenses, eş, karı (KT, BK, HT, ARH, IB, YEN)

küdegü = güvey (ARH, YEN)

oglan = oğullar, evlatlar, oğul, erkek (KT, BK, Suci, IB, YEN, KRG)

oglıt = çocuklar, evlatlar (KT, BK, YEN)

ög = anne (KT, BK, IB, ALT)

siñil = kız kardeş (KT, BK)

teñriken = efendi, majeste (Ongi, I. KRB, HT, Xi'an, ARH)

uguş = boy, kavim, soy (KT, BK, YEN)

urı = erkek, oğul (KT, BK, ŞU, Suci, YEN)

uya = akraba (YEN, KRG)

yotuz = eş, karı (BK, IB, HT, YEN, KRG)

yurç = kayın, kayınbirader (KT, YEN)

1.1.11 Araç - Gereç Adları

agı = değerli eşya, ipekli kumaş (KT, BK, TY)

bağış = ip, bağ, (mecazen) çadır (IB, YEN)

balbal = balbal taşı (KT, BK, Ongi, *balbar* YEN)

idiş = kap kacak (IB, KRG)

işgiti = ipek (KT, BK)

kêş / keş = ok çantası, sadak (YEN, ALT)

kutay = ipekli kumaş (KT, BK)

kümüş = gümüş (KT, BK, TY, YEN, ALT, KRG)

taş = taş, kitabe (KT, BK, TA, ŞU, HT, YEN, ALT, KRG)

1.1.12 Meslek Adları

armakçı = hileci, aldatan, sahtekâr (KT, BK)

bedizçi = ressam, nakkaş, heykeltıraş (KT, BK)

sığıtçı = yasçı, ağlayan (KT, BK)

yalabaç / yalavaç = elçi (BK, IB, YEN)

yogçı = yas tutan, ağlayan (KT, BK)

1.1.13 Askerlik ile İlgili Adlar

buyruk = yönetici, kumandan, komutan (KT, BK, Tes, TA, ŞU, HT, Suci, II. KRB)

çerig = asker, er (KÇ, ŞU)

er = er, erkek, asker, (mecazen) koca (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, TA, ŞU, HT, Suci, ARH, IB, YEN, ALT, KRG)

eren = erler, erkekler, askerler (KT, BK, Ongi, TA, YEN, ALT, KRG)

ordo = ordu, ordugâh, otağ (KT, IB)

sejün = askeri bir unvan, general (KT, BK, TY, TA, ALT)

sünjüg = mızrak (KT, BK, TY)

sünjüglüg = mızraklı (KT, BK)

sünüş = savaş (KT, BK, KÇ, ŞU)

tegim = saldırı, taarruz (II. KRB, YEN)
tegiş = çarpışma, savaş (KT, ALT)
tıl = casus, haberci, muhbir (TY, ŞU)
yadag = yaya, piyade (KT, BK, TY, ŞU, ALT)
yagıç1 = savaşçı (TY, YEN)
yaraklıg = silahlı (KT, BK, TY)
yêlme = öncü birlik, devriye (TY, ŞU)
yêrçi = kılavuz (TY, YEN)

1.1.14 Sayı Adları

altmış = altmış sayısı (TA, YEN)
biñ / bıñ = bin (BK, TY, TA, ŞU, YEN)
êki (*êkinti*) = iki (KT, BK, TY, Ongi, Tes, TA, ŞU, I. KRB, HT, ARH, IB)
kırk = kırk (KT, BK, YEN)
elig = elli sayısı (KT, BK, TY, ŞU, YEN)
tört (*törtünç*) = dört (KT, BK, Ongi, KÇ, TA, ŞU, IB, YEN)
tümen = on bin (KT, BK, TY, KÇ, TA, ŞU, IB)
yêgirmi (*yêgirminç*) = yirmi (KT, BK, TY, TA, ŞU, I. KRB, HT, IB, YEN)
yêti (*yêtinç*) = yedi (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, Çoyr, TA, HT, Xi'an, YEN)
yêtmiş = yetmiş (KT, BK, Ongi, Tes, TA, YEN)

1.1.15 Yaşamla İlgili Diğer Adlar

arkış = kervan (KT, BK, YEN)
asıg = yarar, fayda (IB, YEN, ALT)
av = av (KÇ, IB)
azuk = yiyecek, azık (KT, YEN)
barım = mal, mülk, servet (KT, BK, ŞU, YEN)
bediz = resim, süs (KT, BK, KÇ, ALT)
belgü = damga, belge, işaret (Tes, TA, ŞU)
bilig = bilgi, düşünce, akıl (KT, BK, TY, KÇ)
çit = çit (Tes, TA, ŞU)
igid = yalan (KT, BK, TY)
iş = iş, hizmet, görev (KT, BK, TY, Ongi, TA, ŞU, YEN)
kergek = ihtiyaç, gereksinim (*kergek bol*- “ölmek, vefat etmek”) (KT, BK, KÇ)

kıyın = ceza (TY, ŞU)
kişi = insan, kişi (KT, BK, TY, KÇ, IB, YEN, ALT)
kuy/ küy = (mecazen) haremlik, oda (ALT, YEN)
mar = hoca, üstad (I. KRB, Suci)
ölüm = ölüm (ALT, IB)
ötüg = rica (BK, IB, KRG)
sab / sav = söz (KT, BK, TY, IB)
söz = söz (ŞU, IB)
têrkiş = kervan (KT, BK)
tuso = fayda, yarar (KÇ, YEN)
u = uyku (KT, BK, TY)
yog = cenaze töreni (KT, BK, Ongi, Xi'an, YEN)

1.1.16 Zamirler

1.1.16.1 Kişi Zamirleri

ben = ben (TY, Çoyr, KÇ, TA, ŞU, HT, ARH, YEN, ALT)
biz = biz, 1. çoğul kişi zamiri (KT, BK, TY, Ongi, I. KRB, YEN)
men (*meniñ*) = ben (KT, BK, ŞU, TY, Suci, Ongi, HT, IB, YEN)
sen = 2. tekil kişi zamiri (KT, BK, ŞUTY, YEN)
siz = 2. çoğul kişi zamiri (ŞU, TA, ALT, KT, BK)

1.1.16.2 İşaret Zamirleri

bu (*bunça, bunta*) = bu (KT, BK, TY, TA, ŞU, ARH, YEN)

1.1.16.3 Dönüşlülük Zamiri

kentü = kendi (KT, BK, ŞU, IB)

1.1.16.4 Soru Zamirleri

kaçan = ne zaman ki, her ne zaman (TY, Çoyr)
kanı = hani (KT, BK)
kantan = nereden (KT, BK)
kim = kim (KT, BK)
ne = ne (KT, BK, TY, IB, YEN, ALT)

1.2 Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan Fiiller

1.2.1 Kök Fiiller

aç- = açmak (TY, KRG)
ag- = yukarı çıkmak, tırmanmak, yükselmek (BK, IB, KRG)
ar- = kandırmak, aldatmak (KT, BK)
aş- = aşmak, geçmek (KT, BK, TY, ŞU, ALT, KRG)
at- = atmak, ok atmak, fırlatmak (YEN, ALT)
aya- = korumak (KT, ALT)
az- = kaybolmak, yoldan çıkmak, yolunu kaybetmek (Ongi, IB, ALT)
ba- = bağlamak (TY, ŞU, IB)
biç- / biç- = kesmek, biçmek (BK, IB, ALT)
bin- = binmek (KT, KÇ, YEN)
bol- = olmak (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, IB, Tes, TA, ŞU, I. KRB, HT, Suci, II. KRB, ARH, YEN)
bul- = bulmak (KT, TY, IB, HT)
bulga- = karıştırmak, birbirine katmak (KÇ, TA, ŞU)
buz- = bozguna uğratmak, bozmak (KT, BK)
er- = olmak, imek (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, Tes, TA, ŞU, Suci, II. KRB, IB, YEN, ALT)
ër- = ulaşmak, erişmek (ŞU, I. KRB, HT)
ıçgın- = kaybetmek, elden çıkarmak (KT, BK, Ongi, IB, YEN)
igid- / igit- = beslemek, büyütme (KT, BK, TY, KÇ, TA, ALT)
kal- = kalmak (KT, BK, TY, ŞU, IB, YEN, ALT, KRG)
keç- = geçmek, aşmak (KT, BK, TY, KÇ, ŞU)
kel- = gelmek (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, TA, ŞU, IB, YEN, ALT)
kes- = kesmek (IB, ALT)
kıd- = öldürmek, katletmek (KT, BK)
kıl- = kılmak, etmek, yapmak, yaratmak (KT, BK, TY, Ongi, ŞU, YEN)
kış- = yapmak, etmek (Ongi, HT)
kork- = korkmak (TY, IB)
okı- = çağırmak, davet etmek (BK, ALT)
oz- = kurtulmak (KT, BK, IB)
ö- = düşünmek (KT, KÇ, IB, ALT)
öl- = ölmek (KT, BK, TY, TA, ŞU, Suci, YEN, ALT, KRG)
saç- = saçmak (IB, YEN)
sanç- = mızraklamak (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, TA, ŞU, IB)
sök- = sökmek, yarıp geçmek (KT, BK, TY, ALT)

sür- = sürmek, kovalamak (KT, BK, KÇ, ŞU, YEN)
tap- = hizmet etmek (ŞU, Suci, YEN)
tez- = kaçmak (KT, BK, TY, TA, ŞU)
tè- = demek, söylemek (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, TA, ŞU, IB, ALT)
têr- = toplamak, bir araya getirmek (KT, BK, ŞU)
tid- / tıd- = engel olmak, durdurmak (KT, II. KRB)
tik- = dikmek, çıkmak (KT, BK, Tes, YEN)
topul- = delmek (TY, KÇ, IB)
tor- = zayıflamak, güçsüz düşmek (KT, BK)
tök- = dökmek, (mecazen) yok etmek (Tes, TA)
törü- = türemek, doğmak, yaratılmak (KT, YEN)
tu- = kapanmak, kapalı olmak (TY, ŞU)
tuy- = fark etmek, hissetmek (TY, ŞU, IB)
u- = yapabilmek, edebilmek, muktedir olmak (KT, BK, IB, YEN, KRG)
ud- = kovalamak, takip etmek, peşine düşmek (KT, TY, ŞU)
una- = onaylamak, desteklemek (TY, IB)
ut- = kazanmak, yenmek (YEN, ALT)
ürk- = ürmek, korkmak (ŞU, IB)
yan- = dönmek (KT, TY)
yañ- = dağıtmak, bozguna uğratmak (KT, BK, TY, Ongi)
yat- = yatmak (KT, BK, TY, IB, KRG)
yaz- = yanılmak, hataya düşmek (ŞU, KRG)
yê- = yemek (TY, IB, ALT)
yêl- = dört nala gitmek, acele etmek (TY, ALT)
yığ- = yığmak (TY, Ongi)
yit- = yitmek, kaybolmak (KT, BK, Ongi, ŞU)
yogur- = geçmek, aşmak (BK, TY)
yulı- = yağmalamak (BK, TY, ŞU)
yügür- = koşmak (KT, BK, ŞU, IB)

1.2.2 Türemiş Fiiller

adır- = ayırmak (YEN, KRG, ALT) < *ad-(ı)r-
agıt- = püskürtmek, savurmak (KT, BK, KÇ) < ag-(ı)t-
akıt- = göndermek, akın ettirmek (TY, KT) < ak-(ı)t-

akız- = akın etmek, akın ettirmek (Tes, TA) < *ak-(i)z-*
 alkın- = yok olmak, mahvolmak (KT, BK, TY) < *al-k-(i)n-*
 arıl- = yok olmak, tükenmek, mahvolmak (KT, BK) < **ar-(i)l-*
 artat- = bozmak, tahrip etmek (KT, BK, IB) < *arta-t-*
 artur- = kanmak, aldanmak (KT, BK) < *art-(u)r-*
 ata- = atamak (TA, ŞU) < *at+a-*
 atan- = atanmak (IB, TA) < *at+a-n-*
 ayın- = korkmak (IB, I. KRB) < **ayl-n-*
 başla- = önderlik etmek (KT, BK, YEN) < *baş+la-*
 bedizet- = resmetmek, süslemek, bezemek (KT, BK, KÇ) < *bediz+e-t-*
 biti- = yazmak (KT, BK, Ongi, KÇ, IB, TA, ŞU, HT, ARH, GÜR, YEN, ALT) < **bit+i-*
 < **bit* “yazı fırçası < Orta Çince **piet* “fırça”
 bitit- / bitid- = yazdırmak (KT, BK, TY) < *biti-t-*
 boşgur- = eğitmek, öğretmek, yetiştirmek (KT, BK) < **boşgu-r-*
 egir- = çevirmek, kuşatmak (KT, BK) < *eg-(i)r-*
 ert- = geçmek, aşmak (TY, Ongi) < *er-t-*
 ertin- = vazgeçmek (kendi kendine geçmek) (KT, BK) < *er-t-(i)n-*
 ertür- = yoluna koymak, düzenlemek (KT, BK) < *er-t(ü)r-*
 eşid- = işitmek, dinlemek (KT, BK, TY, I. KRB, IB, ALT) < **eş-(i)d-* ²³
 elle- = ülke kurmak (KT, BK) < *él+le-*
 elsire- = ülkesiz kalmak (KT, BK) < *él+sire-*
 elsiret- = ülkesiz bırakmak (KT, BK) < *él+sire-t-*
 étin- = (kendini) düzene sokmak, örgütlemek (KT, BK) < *ét-(i)n-*
 içik- = bağımlı olmak, tabi olmak (KT, BK, TY, TA, ŞU) < *iç+(i)k-*
 içger- = bağımlı kılmak, tabi kılmak (BK, TA, ŞU) < *iç+ger-*
 kabış- = birleşmek (TY, ŞU) < **kab-(i)ş-*
 kaganla- = kağan yapmak (KT, BK, Ongi) < *kagan+la-*
 kagansıra- = kağansız kalmak, hakansızlaşmak (KT, BK) < *kagan+sıra-*
 kagansırat- = kağansızlaştırmak, kağansız bırakmak (KT, BK) < *kagan+sıra-t-*
 kamşat- = sarsılmak, titremek (KT, BK) < *kamşa-t-* < *kamış+a-* < *kam-i-ş-*
 kazgan- = kazanmak, elde etmek (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, TA, YEN) < **kaz-ı-k+a-n-*

²³ *eşid-* fiilinin kökünü Eski Türkçe metinlerde görmemekteyiz. Ancak Çuvaşçada aynı anlam için kullanılan *élt-* ve Hakasçada kullanılan *is-* şekilleri ses denklikleri göz önüne alındığında kelimenin kökünün eş- olduğunu göstermektedir.

kılın- = yaratılmak, meydana getirilmek (KT, BK, TY, Ongi, Tes) < *kıl+(i)n-*
 kışla- = kışlamak, kışı geçirmek (KT, BK, ŞU) < *kış+la-*
 kigür- = (nifak) sokmak, (kötülük) getirmek (KT, BK, KÇ) < *kir-gür-*
 kıkşür- = kışkırtmak (KT, BK) < *kik-(i)ş-(ü)r-* < *kik-(i)ş-* “birbirini kışkırtmak” < *kik-*
 “bilememek, iki şeyi birbirine sürtmek”
 kod- / kot- = bırakmak, koymak (TY, ŞU, IB) < **ko-d-*
 kontur- = yerleştirmek (KT, BK, IB) < **ko-n-tur-*
 kötür- = yukarı kaldırmak, göğe yükseltmek (KT, BK) < **kö-tür-*
 kubrat- / kuvrat- = toplatmak, bir araya getirmek (KT, BK, ŞU) < *kubra-t-*
 kulad- = köle olmak (KT, BK) < *kul+ad-*
 kuşla- = kuş avlamak (IB, YEN) < *kuş+la-*
 küned- = cariyeye olmak (KT, BK) < *kün+ed-* < *kün* “cariye, köle”
 olurt- = tahta çıkartmak, tahta oturtmak (KT, BK, TY) < *ol-(u)r-t-*
 opla- = boğa gibi hücum etmek (KT, KÇ) < *op+la-*
 ögir- = sevinmek, kıvanmak (BK, IB) < *ög-(i)r-*
 ökün- = pişman olmak (KT, BK) < **ök-(ü)n-*
 ölür- = öldürmek (KT, BK, TY, KÇ, YEN) < *öl-(ü)r-*
 ötün- = bildirmek, söylemek, arz etmek (TY, Ongi, TA, IB) < **öt-(ü)n-*
 sakın- = düşünmek, kaygılanmak (KT, BK, TY, Ongi, TA, ŞU, IB) < *sak-(i)n*²⁴
 sebin- / sevin- = sevinmek (BK, Çoyr, IB) < *seb-(i)n-*
 sıgta- = yas tutmak, ağlamak (KT, BK) < *sıgit+a-*
 sökür- = çöktürmek (*tizligig sökür-* “diz çöktürmek”) (KT, BK) < **sök-(ü)r-*
 sözleş- = sözleşmek, konuşmak (KT, BK, ALT) < *sö-z+le-ş-*
 süñüş- = savaşmak (KT, BK, TY, KÇ, TA, ŞU) < *sünj-(ü)ş-*
 tagık- = dağa çıkmak, isyan etmek (KT, BK) < *tag+(i)k-*
 tapla- = beğenmek, razı gelmek (BK, IB) < *tap+la-*
 taşık- = dışarı çıkmak, sefere çıkmak (KT, BK, TY, ŞU) < *taş+(i)k-*
 tegür- = ulaştırmak, getirmek (KT, TY, IB, YEN) < *teg-(ü)r-*
 telin- = delinmek (KT, BK) < *tel-(i)n-*
 têril- = toplanmak (KT, BK, TY, ŞU, IB, ALT) < *têr-(i)l-*

²⁴ Demirci’ye göre bu fiilin kökeni *sa-* “düşünmek” şeklinde düşünülebilir fakat Eski Türkçede *sa-* fiili tek başına bulunmamaktadır; *sak-* fiil gövdesiyle *-n-* fiilden fiil yapan yapım eki kaynaşmıştır ve fiil her daim karşımıza *sakın-* şeklinde çıkmaktadır. (Ümit Özgür Demirci, “Eski Türkçe’de Fiiller” (Doktora Tezi, **Marmara Üniversitesi**, 2010), s. 396.

tile- = aramak (TY, IB) < *tl+a-*
 tiñla- / tıñla- = dinlemek (KT, BK, IB) < *tiñ+la-*
 tirgür- = diriltmek, canlandırmak (KT, BK) < *tir-gür-*
 tiril- = dirilmek, canlanmak, hayatta kalmak (BK, IB) < *tir-(i)l-*
 tod- = doymak (KT, BK) < **to-d-*
 tokı- = vurmak, dövmek, ezmek, bozguna uğratmak (KT, BK, Ongi, ŞU) < *tok+ı-*
 tokıt- = diktirmek, çaktırmak, taşta yazdırmak (KT, BK, Ongi, TA, ŞU) < *tok+ı-t-*
 tüke- = sona ermek, bitmek, tükenmek (KÇ, ŞU, IB) < *tük+e-*
 tüzül- = anlaşılmak, ilişkisini düzeltmek (KT, BK) < *tüz-(ü)l-*
 udı- = uyumak (KT, BK, TY) < *u+dı-*
 urtur- = süsletmek, kazıtmak, (taşta) yazdırmak (KT, BK, Ongi, ARH) < *ur-tur-*
 urugsırat- = soyunu kurutmak (KT, BK) < *urug+sıra-t-*
 üntür- = (ortaya) çıkartmak, (mecazen) şafak sökmek (TY, YEN) < *ün-tür-*
 yagıd- = düşman olmak (KÇ, ŞU) < *yagı+d-*
 yagut- = yaklaştırmak (KT, BK) < *yagu-t-*
 yantur- = geri çevirmek, geri döndürmek (KT, TY) < *yan-tur-*
 yañıl- = yanılmak, hata etmek (KT, TY, ŞU) < *yañ-(ı)l-*
 yaratıt- = yaptırmak, meydana getirmek (BK, TA, ŞU) < *yarat-(i)t-*
 yaratun- = örgütlenmek, tertip ve tanzim etmek (KT, BK) < *yarat-(ı)n-*
 yaşa- = yaşamak (KT, KÇ) < *yaş+a-*
 yayla- = yazı geçirmek (Tes, ŞU, IB) < *yay+la-*
 yitür- / yütür- = yitirmek, kaybetmek (KT, BK, IB) < *yit-(ü)r-*
 yogla- = yas tutmak, ağlamak (KT, BK, KÇ, YEN) < *yog+la-*
 yoglat- = cenaze töreni yaptırmak (TY, Ongi, KÇ, Xi'an) < *yog+la-t-*
 yokad- = yok olmak (KT, BK) < *yok+ad-*
 yorıt- = sefer ettirmek, ilerletmek, yürütmek (KT, BK, TY, YEN) < *yorı-t-*
 yoñaşur- = kışkırtmak, birbirine düşürmek (KT, BK) < *yoña-ş-(u)r-* < *yoña-ş-* “karşılıklı
 çekiştirmek” < *yoña-* “gammazlık etmek”
 yüküntür- = boyun eğdirmek, bağımlı kılmak (KT, BK) < *yük+(ü)n-tür-*

1.3 Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan Edatlar

1.3.1 Son Çekim Edatları

ara = ara, arasında (BK, TY, Ongi, IB, TA)

birle = ile, birlikte (KT, BK, TY, ŞU, YEN, ALT)

kodı = aşağı, aşağıya doğru (BK, TY, ŞU, IB)

ötrü = bu sebeple, dolayı, ötürü (TY, ŞU)

sayu = her (KT, BK, TY)

tapa = doğru, karşı (KT, BK, KÇ, ŞU)

teg = gibi (KT, BK, TY, KÇ, TA, ARH, IB, YEN, ALT, KRG)

tegi = kadar, değin, dek (KT, BK, Ongi, KÇ, ŞU, IB)

üçün = için, -dAn dolayı, sebebiyle (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, Tes, TA, ŞU, IB, YEN, ALT, KRG)

üze = üze, üzerinde (KT, BK, TY, Ongi, TA, ŞU, IB)

yan = taraf, yan (TY, ŞU)

1.3.2 Sıralama ve Bağlama Edatları

azu = ve, veya (KT, BK)

takı = daha, dahi (KT, Ongi, IB)

têyin = diye (KT, BK, TY, Ongi)

udu = ve, onu takiben, sonra (TY, IB)

ulayu = özellikle, ayrıca, bilhassa (KT, BK, KÇ, KRG)

yime / yme = ve, hem de, da, de, dahi (KT, BK, TY, KÇ, ŞU, I. KRB)

1.3.3 Kuvvetlendirme Edatı

erinç = şüphesiz, kuşkusuz, tabii (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, YEN, ALT)

kök = illa ki , da/de (TY)

bizni ölüртеçi kök têmış TY I. K 6 (Bizi öldürecektir demiş.)

yime / yme = ve, hem de, da, de, dahi (KT, BK, TY, KÇ, ŞU, I. KRB)

1.3.4 Ünleme Edatı

a = pekiştirme ünlüsü, ünlem (TY, YEN)

ökünçüg / ökünçig = ne acı! (YEN, ALT)

1.3.5 Soru Edatı

mu = soru edatı (TY, ALT)

gü = soru edatı (KT, BK)

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRDEN ÇOK YAZITTA ÇOK ANLAMLI KULLANILAN SÖZCÜKLER

2.1 BİRDEN ÇOK YAZITTA ÇOK ANLAMLI KULLANILAN İSİMLER

agız = 1. ağız (IB)

semiz at agzı katıg boltı IB 65 (Semiz atın ağızı sertleşti.)

böri agzı emsimiş IB 27 (Kurdun ağızı zehirlenmiş.)

2. dağ geçidi (KRG)

agıltım na yazı iç agızıg aşıa... agış ed KRG Talas 7

(Yaklaştım, <işte> ova. İçerideki dağ geçidinden geçerek... tırmanma...)

ak = 1. ak, kır, beyaz (KT, TY, KÇ, IB, ALT)

ak bēsi kulunlamış IB 5 (Ak kırsığı yavrulamış.)

...idil akin binip oplayu tegip... KÇ 19 ('İdil' kıratına binip, boğa gibi hücum edip)

ak at altun ederlig-a kök at kümüş ederlig-a torug at tuç ederlig ALT Yabogan

(Kır at altın eyerli, mavi/gri at gümüş eyerli, doruk at tunç eyerli.)

2. özel ad parçası (TA, KRG)

Ak Baş (TA); *Ak Böri* (KRG)

3. kötü, lanetli, uğursuz (ALT)

er atı atar apa ak yaddın ölüp azar ALT Mendur-Sokkon I/2

(Er adı Atar Apa. Nefret dolu yabancılar yüzünden öldü kayboldu/yoldan çıktı.)

4. yer adı parçası (TY)

Ak Termel (TY) (yer adı parçası)

alp = 1. alp, yiğit, kahraman, cesur (KT, BK, TY, Ongi, IB, HT, YEN, ALT)

alp er ogli süke barmış IB 55

(Yiğit bir adamın oğlu savaşa gitmiş.)

edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş KT G 6

(İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı ilerletmezlermiş.)

2. yiğitlik, kahramanlık, cesaret (TY, KÇ, HT, YEN)

alpı erdemi anta tükedi KÇ B 4

(Kahramanlığı, erdemi orada sona erdi.)

bêş yêgirmi yaşımda tabgaç kanga bardım-a er erdemim üçün alpın altın kümüşig egri tebe êlde kişi kazgandım-a YEN E-11

(On beş yaşında Çin hanına gittim. Erdemim ve kahramanlığım ile altın gümüş, develer ve cariyeler elde ettim.)

3. zor (TY)

yuyka erkli topulgalı uçuz ermiş yinçge erklig üzgeli uçuz yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş TY I. G 6

(Yufka olanı delmek kolaymış. İnce olanı koparması kolaymış. Yufka kalın olursa delmesi zormuş.)

4. güçlü (IB, YEN)

esnegen bars men kamuş ara başım antag alp men erdemlig men IB 10

(Esneyen kaplanım! Kamışlar arasındadır başım. O kadar güçlü, o kadar erdemliyim!)

erdem... ta yokaldı kolı alp tutsar küç içiçim-e YEN E-32

(Erdem... Vefat etti... Elleri güçlü, kudretli ağabeyim...)

5. kişi adı / unvan (KT, TA, I. KRB, HT, YEN)

Alp Şalçı (KT); Alp Işvara Seşün Yaglakar, Akınçu Alp Bilge Çigşi (TA); Alp Bilge Teşri Uygur Kagan (I. KRB); Alp Kutlug Bilge Kan, Alp Kutlug Bilge Kagan, Kutlug Alp (HT); Öz Yigen Alp Turan, Alp Uruşu Tutuk, Inançu Alp Saşun (YEN).

altı = 1. altı rakamı (KT, BK, TA, ŞU, Xi'an, HT, YEN, KRG)

altı erig sançdı KT K 5 (Altı askeri mızrakladı.)

altı uyasınça... KRG Talas 2 (Altı akrabası gibi...)

altı er balbarım YEN E-51 (Altı er<e ait> balbalım.)

2. boy adı parçası (KT, BK)

Altı Çub Sogdak (KT), (BK); Altı Sir (BK)

3. kişi adı / unvan parçası (Xi'an)

Altı Çaviş Têgin (Xi'an)

altın = 1. altın (KT, BK, TY, IB, YEN, ALT)

altın başlıg yılan men altın kurugsakımın kılıçın kesipen özü[in] yul in[in]tin başımın yul evintin tēr IB 8

(Altın başlı yılanım! Altından midemi kılıç ile keserek benliğimi deliğinden çıkar, başımı evinden kopar!)

er atım anar ataç kün elim atagı bar altın YEN E-40

(Savaşçı er adım Anar Ataç'tır. Halkımın lakabı 'altını var'dır.)

ak at altun ederlig-e kök at kümüş ederlig-e, torug at tuç ederlig-e ALT Yabogan

(Ak at altın eyerli, gri at gümüş eyerli, kır at bakır eyerli)

2. yer adı parçası (KT, BK, TY, TA, YEN)

Altun Yış (KT), (BK), (TY), (TA); Altun Kapır, Altun Soğa (YEN)

ana = 1. yer adı parçası (YEN)

Ana Gemçig (YEN)

2. anne, ana (ALT, KRG)

atasın anasın ulatı ka[l]d[ı]m KRG Talas 3 (Anne ve babasıyla kaldım.)

ürün-a bitidim-a ançama adrıldımız-a anaçım-a adrıldımız-a ALT Kalbak-Taş XXIII
(Ben Ürüng, yazdım. Nasıl ayrıldık, anneciğimden ayrıldık!)

- Anne için daha önce **ög** ismi kullanılırken Altay ve Kırgızistan yazıtlarında **ana** isminin kullanılması dikkat çekicidir.

añıg²⁵ = 1. kötü (KT, BK, TY) ; kötülük, fitne, fesat (KT)

*anta añıg [k]işi ança boşg[urur] ermiş irak erser yablak ağı bërür yaguk erser edgü
ağı bërür tęp ança boşgurur ermiş* BK K 5

(Kötü insanlar şöyle akıl verirlermiş: 'Uzakta isen <Çinliler> ipeklinin kötüsünü verir, yakındaysan ipeklinin iyisini verirler' diye öğretirlermiş.)

yagru kontokda kësre añıg bilig anta öyür ermiş KT G 5

(Yakına yerleştirdikten sonra da gereken kötülüğü orada düşünürlermiş.)

2. çok (IB)

ança bilinler añıg edgü ol IB 18 ('Öylece biliniz': <Bu fal> çok iyidir.)

ança bilinler añıg yavlak ol IB 36 ('Öylece biliniz': <Bu fal> çok kötüdür.)

apa = 1. ata, büyükler, ecdat (KT, BK, Ongi, TA, YEN)

kişi oglınta üze eçüm apam bumın kagan iştemi kagan olurmuş KT D 1

²⁵ Köktürk metinlerinde "kötü", kötülük" anlamlarıyla karşımıza çıkan añıg sözcüğüne IB'de bir pekiştirme kelimesi olarak rastlanmıştır. Kelime için Clauson "adj./adv. meaning both (a) 'extreme(ly), excessive(ly)' and (b) 'evil(ly)' and the like, so practically sy. w. yavlak. It is not clear whether (b) evolved from (a) or vice versa." şeklinde bir açıklama yapmıştır (G. Clauson, **a.g.e.**, s. 182) ve hangi anlamın hangisinden türediğinin açık olmadığını söylemiştir. Kelime daha sonraki dönemlerde Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde ayıg şeklinde yer almış ve "(iyi ve kötü şeyler için) pek, çok, ne kadar (iyi/kötü)" şeklinde açıklanmıştır (Kaşgarlı Mahmud, **a.g.e.**, s. 566.) Caferoğlu sözlüğünde de "çok" anlamında ayı; kötü anlamında ayıg ile anıg kelimelerinin yer aldığı görülmüştür. (A. Caferoğlu, **a.g.e.**, s. 16-27.)

(İnsanoğlunun üzerine atam babam Bumın Kağan, İstemi Kağan tahta çıkmış.)

kuydaki kunçuyınga adırıldım apam-a YEN E-6

(Odadaki eşimden ayrıldım, ah benim ablam!)

2. kişi adı / unvan (KT, BK, TY, HT, YEN, ALT)

Apa Tarkan (TY), (BK); Inançu Apa Yargan Tarkan (KT); Sekiz Kut Apa?, Bars Ap[a]

Çor (HT); Tör Apa, Külüg Apa (YEN); Apa Er, Temir Apa, Atar Apa (ALT)

arkuy (*arguy* YEN) = 1. karakol, gözetleme kulesi (TY)

arkuy karagug olgurtum TY II. D 3 (Karakol kuleleri diktirdim.)

2. bekçi veya siper? (YEN)

üç [iç?] arguy art[t]ım YEN E-42 (İçerdeki bekçileri / siperleri artırdım.)

as ~ az = 1. yer adı parçası (TA, ŞU)

As Öñüz Baş (TA), (ŞU)

2. samur, gelincik, kakım benzeri hayvan (YEN, *az* ALT)

yëgirmi eki er ölürtim kök böri kara as bugu ölürtim YEN E-98

(Yirmi iki savaşçı er öldürdüm. Boz kurtları, kara samur, ren geyiği öldürdüm.)

ben elik az kësdim ALT Biçiktı Boom IV

(Ben yabancı keçi, kakım? kestim <öldürdüm>.)

at / āt = 1. ad, erlik adı (KT, BK, Ongi, KÇ, TA, HT, I. KRB?, II. KRB, YEN, ALT, KRG)

er atı ay begeç er-a ALT Adır Kaya (Onun yetişkin adı <erkeklik adı> Ay Begeç Er<dir.>)

er atım ok eren öge tarkan KRG Talas 11 (Yetişkin adım Ok Eren Öge Tarkan<dır.>)

inim kül tegin er at bultı KT D 31 (Küçük erkek kardeşim Kül Tegin erlik adını buldu.)

2. san, unvan (KT, BK, Ongi, ŞU, TA, YEN)

teñrikenke işig bërtiñ tēyin yarlıkamış şad atıg anta bërmiş boltoda tokuz oguz ... yağı ermiş Ongi 6

(‘Efendimize hizmet ettin’ diye buyurup Şad unvanını orada verdiği sırada Tokuz Oguzlar’a kadar... düşmanmış.)

erdemı bar üçün kanınta kü tutuk atka tegmiş begim esiz er[en] başı ayıt-a açığa YEN E-48

(Kahramanlığı olduğu için han <hizmetinde> ünlü *tutuk* unvanına ulaşmış beyim! Heyhat, erlerin önderi, yazık, ne acı!)

ataç = 1. baba, babacık (YEN)

bir yaşımta ataçımka adırındım-a YEN E-32

(Bir yaşımda iken babacığımdan ayrıldım.)

2. kişi adı (YEN)

er atım anar ataç YEN E-40 (Er adım Anar Ataç<tır>.)

ay = 1. ay (Dünya'nın uydusu) (TA, I. KRB, YEN, KRG)

kök teñride kün ay esiz ermiş YEN E-10 (Gökyüzünde güneş ve ay varmış, heyhat!)

öñre kün tugsıkdakı bodun kėsre ay tugsıkdakı bodun TA B 3

(Doğuda güneşin doğduğu yerdeki boylar, batıda ayın doğduğu yerdeki boylar.)

2. ay (Yılın on iki bölümünden her biri) (KT, BK, Ongi, Çoyr, IB, TA, ŞU, HT, Xi'an, YEN)

bunça kazganıp kañ[ım k]agan [ı]t yıl onunç ay altı otuzka uça bardı BK G 10

(Bunca şeyi elde edip babam köpek yılında, onuncu ay yirmi altıncı günde vefat etti.)

bėşinç ay üç yėgirmike kalışdı TA G 2 (Beşinci ayın on üçünde baş kaldırdılar.)

on ay ilt[t]i ögim oğlan togdım erin ulgat[t]ım YEN E-29

(On ay annem beni taşıdı, oğlan olarak doğdum, erkek olarak büyüdüm.)

3. kişi adı (ALT)

Ay Begeç Er, Ok Ay (ALT)

az = 1. az (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, IB, ŞU, YEN, ALT?, KRG?)

azıg üküşüg körtünj Ongi 7 (Azı da çoğu da gördün.)

azça bodun tezmiş erti TY II. B 8 (Halkın az bir kısmı kaçmıştı.)

yüz kümül bodunum esiz erinç az kümülüg üküş boltı YEN E-45

(Yüz Kümül halkım ne yazık bana ne acı! Az sayıdaki Kümüller çoğaldı.)

2. boy adı (KT, BK, TY, KÇ, TA)

Az (KT), (TY), (BK), (KÇ), (TA), (HT?); *Çölgi Az* (TY)

3. kişi adı / unvan parçası (TA)

Az Sıpa Say Señün (TA)

balık = 1. kent, şehir (KT, BK, TY, Ongi)

kam[ıl] balık[k]a tegdim konuldum Ongi 9 (Kumul? şehrine saldırdım, ...(?)) aldım.)

üç otuz balık sıdı TY I. D 2 (Yirmi üç şehri harap ettim.)

2. yer adı (KT, BK, KÇ, HT, ŞU)

Togu Balık (KT), (BK); *Bêş Balık* (BK), (HT), (KÇ); *Bay Balık* (ŞU)

bar = 1. var, mevcut (KT, BK, TY, Ongi, TA, YEN)

teŋri yarlıkadokın üçün [ö]züm kutum bar üçün kagan olurtum KT G 9

(Tanrı buyurduğu için, benim de talihim olduğu için, kağan olarak tahta çıktım.)

er atım anar ataç kün elim atagı bar altun YEN E-40

(Savaşçı er adım Anar Ataç'tır. Halkımın lakabı 'altını var'dır.)

2. zengin, varlıklı (Suci)

bay bar ertim agılım on yulkım sansız erti Suci 6

(Zengin <ve> varlıklıydım. Ağılım on, at sürülerim sayısızdı.)

bars = 1. kişi adı (KT, BK?, HT, YEN, KRG)

Bars Beg (BK), (KT); *Bars Apa Çor* (HT), *Bars* (HT); *Êlçi Çor Küç Bars*, *Tüz Bay Küç Bars Külig*, *Bars*, *Elig Bört Opa Bars*, *Kara Bars*, *Bars Tirig Beg* (YEN); *Kara Bars*, *Ogul Bars* (KRG)

2. kaplan (IB)

bars kèyik eŋke meŋke barmış IB 31 (Bir kaplan ava çıkmış.)

3. kaplan (yıl adında) (ŞU, TA, YEN)

ançıp bars yılka çık tapa yorıdım ŞU D 7 (Sonra Pars yılında Çiklere doğru yürüdüm.)

baş = 1. baş, kafa (KT, IB)

yarıkınta yalmasınta yüz artuk okun urtı yüz[iŋe] başıŋa bir t[egmedi] KT D 33
(Zırhından, giysisinden yüzden fazla okla vurgular, yüzüne başına biri [bile değmedi].)

2. lider, önder (TY, Tes, TA, ŞU, YEN)

boz ok başın akıza uçuz kölke atlığın töke barmış Tes K 3

(Boz Ok<ların> liderini hücum ettirip <düşmanı> Uçuz Gölü'ne atlarıyla döküvermiş.)

3. doruk, tepe, dağ başı (TY, KRG)

öŋreki er yuguruça ıdıp ı bar baş aşdımız TY I. K 1-2

(Öncü askerlerle çiğneyerek ağaçlıklı tepeyi aştık.)

4. yer adı parçası (KT, BK, TA, ŞU)

Tamag Idok Baş (BK), (KT); *As Öŋüz Baş* (TA), (ŞU); *Kan Idok Baş* (TA); *Idok Baş* (BK), (KT), (ŞU); *Ötüken Yış Baş* (ŞU)

5. başlangıç (IB)

bo ırk başınta az emgeki bar kên yana edgü olur IB 57

(Bu falın başında biraz sıkıntı vardır. <Fakat> sonra yine iyi olur.)

6. boy adı (TA, HT)

Baş Kay, Ava Baş, Ak Baş (TA); *Kara Baş* (HT)

7. akarsu kavuşma yeri veya ırmak başlangıç noktası (KT, BK, TA, ŞU)

törtünç çuş başınta süñüşdüimiz KT D 6

(Dördüncü olarak Çuş <Irmağı'nın> başında savaştık.)

yaylagım ötügen kuzı kedin uçı tez başı TA B 5

(Yaylam Ötüken'in kuzey batı ucu, Tes <Irmağı'nın> başıdır.)

başlıg = 1. (mecazen) gururlu, kibirli (KT, BK)

başlıgıg yüküntürmiş tizligig sökürmiş KT D 2

(Mağrurları kendisine secde ettirmiş, güçlülere diz çöktürmüştür.)

2. başlı, başı olan (IB)

altun başlıg yılan men IB 8 (Altın başlı yılanım!)

bay = 1. zengin, varlıklı (KT, BK, Suci, IB)

bay er koñı ürküpen barmış IB 27 (Zengin bir adamın koyunu ürküp kaçmış.)

2. kişi adı (YEN)

Bay Opa Sañun, Tüz Bay Küç Bars Külig, Kaşkır Bay Kart (YEN)

3. yer adı parçası (ŞU)

Bay Balık (ŞU)

baz = 1. bağımlı, tabi (KT, BK, HT)

teñri yarlıkadok üçün elligig elsiretmiş kaganlıg kagansıratmış yagıg baz kılmış tizligig sökürmiş, başlıgıg yüküntürmiş BK D 13

(Tanrı lutfettiği için ülkesi olanı ülkesiz, kağanı olanı kağansız bırakmış, düşmanı bağımlı hale getirmiş, dizliye diz çöktürmüştür, başlıya baş eğdirmiş.)

2. kişi adı (KT, BK)

Baz Kagan (KT), (BK)

beg = 1. bey (KT, BK, TY, Ongi, IB, TA, ŞU, HT, YEN, ALT)

bir beg yuntuñaru barmış IB 5 (Bir bey atlarına doğru gitmiş.)

ol sabıg eşidip on ok begleri bodunı kop kelti yükünti TY II. B 7-8

(Bu sözü işitince On Ok beylerinin ve halkının tamamı geldi, bağlılık bildirdi.)

2. özel ad / unvan (BK, KT, Tes, ŞU, HT, YEN, KRG)

Bars Beg (BK), (KT); *Köl Beg Bilge Tarkan* (Tes); *Ürüñ Beg* (ŞU), *Tölis Bilge Beg*, *Köl Tarkan Beg* (HT); *Beg Çor*, *Beg Tarkan Öge Tirig*, *Bars Tirig Beg*, *Beşgek Yegüg Beg*, *Toña Külig Tarkan Beg* (YEN); *Beg Çor* (KRG)

beñgü / beñkü / beñigü / beñü = 1. ebedi, sonsuz, ölümsüz (KT, BK, YEN, ALT)

beñigü yalım kaya bitig urayın ALT Tuyekta IV (<Bu> ölümsüz sarp kayadır. <Üzerine> yazıt kazıyayım.)

ötüken yış olursar beñgü el tuta olurtaçı sen KT G 8

(Ötüken topraklarında oturursan sonsuza dek ülke sahibi olarak yaşayacaksın.)

kadaşım eren enleyü yogladı edgü taş kim ügüz beñü yer enjindime bökmedim YEN E-42

(Erkek akrabalarım feryat figan ederek cenaze töreni düzenlediler, ebedi taşı <diktiler>. Kem <Yenisey> Irmağına, ebedi yere, doymadım!)

2. anıt, taş (YEN)

erde artuk erdemi bar üçün beñkü tike bértim YEN E-48

(Onun pek cesur kahramanlığı uğruna bu ebedi anıtı diktim.)

çabış ton? tarkan beñüsü tike bértim YEN E-30

(<Bu ebedi> anıtı Çab Şatun Tarkan'a <Çabış Ton Tarkan'a?> diktim.)

tört oğlanım bar üçün beñkümin t...(YEN E-20)

Dört oğlan olduğum için <adıma> anıt <diktiler.>

bêş (bêşinç) = 1. beş rakamı (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, IB, TA, ŞU, HT, YEN, ALT)

tenri elimke bêş yegirmi yaşımda YEN E-68

(İlahi devletime on beş yaşımdan itibaren <hizmet ettim>.)

bir yılka bêş yolu süñüşdümüz KT K 4 (Bir yılda beş kez savaştık.)

bêşinç ay üç yegirmike kalışdı TA G 2 (Beşinci ayın on üçünde baş kaldırdılar.)

2. yer adı parçası (BK, HT, KÇ)

Bêş Balık (BK), (HT), (KÇ)

bıña = 1. atlı birlik, süvari birliği (TA, bıñe ŞU)

çik bodunug bıñam süre kelti ŞU G 2 (Çik halkını, süvari birliğim önüne katıp geldi.)

2. kişi adı / unvan (TA)

Bıña Kagas Ataçuk, Tuykun Ulug Tarkan Bukug Bıña? (TA)

bilge = 1. bilge, bilgili, akıllı (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, Tes, I. KRB?, HT, YEN)

edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş KT G 6

(Bilgili ve yiğit insanları ilerletmezlermiş.)

2. danışman (TY, KÇ)

*kıtañ tata[bı... tapa süle]dökde beş süñüş süñüşdökde küli çor ançak bilgesi çabışı erti
alpı bökesi erti* KÇ D 5

(Kıtay, Tatavılara karşı sefer edip beş kez savaştıktan sonra Küli Çor henüz <sadece>
danışmanı ve başkomutanı, kahramanı ve yiğidi idi.)

3. kişi adı / unvan (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, Çoyr, *bilige* TA, Tes, ŞU, I. KRB, HT,
Xi'an, YEN, KRG)

Bilge Kagan (KT), (BK), (TY), (Ongi); *Ël Bilge Katun* (KT), (BK), (TA); *Oguz Bilge*
(KT); *Bilge Tuñukuk*, *Bilge Tuñukuk Boyla Baga Tarkan* (TY); *Bilge Işbara* (Ongi);
Işbara Bilge Küli Çor (KÇ); *Tun Bilge* (Çoyr); *Ël Ëtmiş Bilge Kagan* (Tes), (TA), (ŞU);
Ël Ëtmiş Bilge Kan, *Tokuz Bolmuş Bilge Tay Señün*, *Akınçu Alp Bilge Çigşi*, *Bilge*
Tarkan Kutlug Bilge Yabgu, *Bilge Kutlug Tarkan Señün*, *Kutlug Bilge Señün*, *Bilige*
Tarkan Kutlug, *Bilige Señün Uzal Öñ Êrkin* (TA); *Köl Bilge Kagan*, *Tay Bilge Tutuk*,
Öz Bilge Büñi (ŞU); *Alp Bilge Tenri Uygur Kagan* (I. KRB); *Tölis Bilge Beg*, *Alp Kutlug*
Bilge Kan, *Alp Kutlug Bilge Kagan* (HT); *Bögü Bilge* (Xi'an); *İsig Bilge Çigşi*, *Uz Bilge*
Çañşı (YEN); *Bilge* (KRG)

bir = 1. bir (KT, BK, TY, IB, TA, ŞU, I. KRB, HT, YEN, ALT)

bir tavıku yüz boltı yüz tavıku miñ boltı IB 31

(Bir keçisakalı otu yüz oldu. Yüz keçisakalı otu bin oldu.)

çibiligde bir tegimde sekiz er sürdim YEN E-10

(Çibiligde bir savaşta sekiz er kovaladım.)

bir tebe yele... ALT İnegem II (bir deve zıplayarak...)

2. bir kere, bir kez (KT, BK)

bir todsar açsık ömez sen KT G 8 (Bir doysan açlığı düşünmezsin.)

3. aynı (TY, KRG)

üç küreg ki[ş]i kelti sabı bir TY I. K 9 (Üç casus geldi. Haberleri aynıydı.)

altı uyasınça bir kız sökülip ölmüş KRG Talas 2

(Altı akrabası gibi aynı gizem <sebebiyle> halsiz düşerek öldü.)

[kök] *teğrideki teglük tegin yerdeki yegren adıgılık üni özi bir KRG Ak Ölön*
(Gökyüzündeki kör şehzadenin yeryüzündeki boz ayıya ait sesi ve kendisi bir.)

bitig = 1. yazıt (KT, BK, Ongi, KÇ, Tes, TA, ŞU, Xi'an, ARH, YEN, ALT)

belgüsin bitëgin bu urtı bu yaratdı Tes G 3

(Damgasını ve yazıtını bu <kişi> yazdırdı <ve> meydana getirdi.)

2. kitap, yazı (IB)

bu ırk bitig edgü ol IB 66 (Bu fal kitabı iyidir.)

boz = 1. gri, boz (KT, KÇ, IB)

özlüki boz at erti KÇ B 4 (Kendi atı kır at idi.)

2. boy adı (Tes)

Boz Ok (Tes)

bögü = 1. bilge anlamında bir unvan (YEN)

uruğu külig tok bögü terken-e kaşım beg erdem üçün birle bardı YEN E-10

(Urungu olan babam, bölgenin şanlı, güçlü ve bilge hükümdarıydı. Kahramanlığı ile o da <dünyayı> terketti.)

2. kişi adı (TY, Xi'an)

Bögü Kagan (TY); *Bögü Bilge* (Xi'an)

böke = 1. mecazen yiğit, savaşçı anlamında ejderha (KÇ, ALT, Tes)

*kıtañ tata[bı... tapa süle]dökde beş süñüş süñüşdökde küli çor ançak bilgesi çabışı erti
alpı bökesi erti KÇ D 5*

(Kıtay, Tatabılara karşı sefer edip beş kez savaştıktan sonra Küli Çor henüz <sadece> danışmanı ve kumandanı ve yiğidi idi.)

böke bezedim a ALT Tuyekta II (Yiğidi resmettim.)

2. kişi adı / unvan parçası olarak *böke* (TA)

Böke Tutum (TA)

böri = 1. kurt (KT, BK, IB, YEN)

yeti böri öldürdim-e barsıg kökmekig ölürmedim-e YEN E-11

(Yedi kurt öldürdüm, leopar ve kökmekleri <sibirya panteri?> ise öldürmedim.)

böri agzı emsimiş IB 27 (Kurdun ağzı zehirlenmiş.)

2. kişi adı (YEN, KRG)

Çoçı Bõri Saşun (YEN); *Ak Bõri?* (KRG); *Kara Bõri* (KRG)

buka = 1. boğa (TY)

sakıntım toruk bukalı semiz bukalı ırakda bilser TY I. B 5-6

(Düşündüm. <İnsan> Zayıf bir boğayla semiz bir boğayı uzaktan bilmek zorunda kalsa...)

2. kişi adı (II. KRB)

buka oglum atı II. KRB 12 (Buka oğlumun adı<dır>.)

çabış / çavış = 1. komutan (TY, KÇ, Xi'an)

bilgesi çabışı ben õk ertim TY I. B 7 (Bilgesi ve çavuşu ben kendim idim.)

altı çavış Xi'an 4 (Altı komutan)

2. unvan (TA, YEN)

Çavış Seşün (TA); *Çabış Oğuş* (YEN)

çigşi = 1. unvan (bõlge hâkimi, yetkili görevinde) (YEN, ALT)

er çigşi Altay Bar-Burgazı III (yetkili er)

kara bars inançu çigşi ben ayıt-a esiz-e YEN E-68

(Ben inançu ve çigşi <unvanlı> Kara Bars'ım. Ne keder!)

külig çigşi uruņu çigşi ilimke YEN E-70

(<Ben> ünlü çigşi, urungu-çigşi, devletim <için>.)

2. kişi adı parçasında görülen *çigşi* unvanı (TA, YEN)

Kutlug Çigşi, Akınçu Alp Bilge Çigşi, Begzeker Çigşi? (TA); *İsig Bilge Çigşi, Kutlug Çigşi* (YEN)

çor = 1. unvan (KRG)

sü çor ağuş atı KRG Talas 10 (Adı ordunun çor'u Ağuş'<tur>.)

2. kişi adı parçasında görülen çor unvanı (KT, BK, KÇ, Ongi, HT, Xi'an, YEN, KRG)

Kül Çor (BK); *Èl Çor Tegin?*, *Küli Çor*, *Işbara Bilge Küli Çor*, *Tarduş Işbara Bilge*

Küli Çor, *Yegen Çor* (KÇ); *Bars Apa Çor*, *Tarduş Küli Çor* (HT); *Karı? Çor* (Xi'an);

Tamgan Çor Tarkan, *Tamgan Çor Yabgu* (Ongi); *Tadık Çor*, *Tarduş Inançu Çor* (KT);

Külüğ Çor, *Elçi Çor Küç Bars*, *İl Çor*, *Beg Çor*, *Yerlig Çor*, *Enlig Çor*, *Uruņu Çor?*

(YEN); *Kara Çor*, *Beg Çor*, *Çor*, *Kumar Çor*, *Kut Çor* (KRG)

egin = 1. çatı (IB)

kerekü içi ne teg ol tügünüki ne teg ol köznüki ne teg körklüg ol egni ne teg edgü ol IB
18 (Çadırın içi nasıldır? Bacası nasıldır? Penceresi nasıldır? Güzeldir. Çatısı nasıldır? İyidir.)

2. omuz, üst vücut, eğin (halk arasında) (YEN)

körtle kan al urunu altınlığ keş egnin yütüm belde banım tokuz sekiz on yaşım YEN E10
(Körtle Han'dan *urungu*'nun al sancağı ve altınla süslü okluğu omzuma kondu ve belime bağlandı. Yaşım yetmiş dokuzdur.)

elig = 1. el (KT, HT)

oñ tutuk yurçin yaraklıg eligin tutdı KT D 32
(Vali Ong'un kaynını silahlı eliyle yakaladı.)

2. kişi adı parçası (YEN)

Elig Bört Opa Bars (YEN)

eñ = 1. ilk, en (KT, BK, ŞU, YEN)

eñ ilki togu balıkda süñüşdüm BK D 30 (İlk önce Togu Balık'da savaştım.)

öz yigen alp turan altı oğuş bodunda eñ yegirmi altı elim kanım-a adırıldım. YEN E-5
(<Adım> Öz Yigen Alp Turan. Altı kabileli halkıma en önce on altı yaşımdan beri <hizmet ettim.> Ah benim devletim, hanım! <Sizlerden> ayrıldım!)

2. av (IB)

bars këyik eñke meñke barmış eñin meñin bulmuş. IB 31

(Bir kaplan ava çıkmış. Avını bulmuş.)

êçi = 1. amca (KT, BK, Ongi, TA?, YEN)

ol [t]öröde üze êçim kagan olurtı olurupan türk bodunug yiçe êtdi igitti BK D 14

(O töre üzerine amcam hakan olarak tahta çıkmış. Tahta çıkarak Türk halkını tekrar yönetmiş, beslemiş.)

2. ağabey (KT, BK, IB, YEN)

begleri bodunu tüzüz üçün tabgaç bodun tebligın körlüg[in] üçün armakçısın üçün inili êçili kıkşürtükün üçün begli bodunlug yonşurtukün üçün türk bodun êlledök elin ıçgınu ıdmış KT D 6

(Beyleri, milleti düzensiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük ve büyük kardeşleri birbirine düşürdüğü için, beyleri ve milleti kışkırttığı için türk milleti il yaptığı ilini kaybedip elden çıkarmış.)

édi = 1. pek, kesinlikle, tümüyle, tamamen (KT, BK, TY)

ötüken yışda yêg édi yok ermiş KT G 4 (Ötüken ormanından daha iyisi kesinlikle yok imiş.)

ekin ara édi oksuz kök türk anca olurur ermiş KT D 2-3 (Göktürkler bu ikisinin arasındaki bölgede pek teşkilatlanmadan öylece hüküm sürüyormuş.)

2. hiç, tamamen (TY)

türk sir bodun yêrinte édi yorımazun usar édi yok kışalım TY I. G 4

(Türk Sir halkı topraklarından hiç kıvıldamasın. Mümkünse tamamen yok edelim.)

él = 1. il, ülke, devlet (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, Tes, TA, ŞU, HT, I. KRB, IB, YEN, ALT, KRG)

él tutsık yêr ötüken yış ermiş KT G 5 (Ülke kurulacak yer Ötüken topraklarıymış.)

men élig étmiş men edgüsi bolzun IB 48

(Ülkeyi düzene sokmuş durumdayım. Hayırlısı olsun.)

kapgan éltêriş kagan élije kılıntım Ongi 4

(Kapgan ve Elteriş Kağan'ın ilinde <devrinde> doğdum.)

ötüken éli tegres éli ékin ar[a] o[lo]rmış ŞU K 2

(Ötüken yurdu <ile> Tegres yurdu, <bu> ikisinin arasında hüküm sürmüştü.)

2. kişi adı (YEN, ALT, KÇ)

Él Togan (YEN); *Él Yegen* (ALT), *Él Çor Têgin?* (KÇ)

élçi = 1. elçi (YEN)

atım él togan tutuk ben teñri élimke élçisi ertim altı bag bodunka begi ertim YEN E-1
(Adım El Togan tutuk'tur (vali). İlahi devletime elçiydim. Altı parçalı halkıma beydim.)

2. kişi adı / unvan (YEN)

Élçi Çor Küç Bars (YEN)

êş = 1. dost, müttefik, yoldaş (ŞU, YEN, ALT, KRG)

yelmesin êş yêriñerü idmiş yelmesin meniñ er anta basmış tıl tutmuş ŞU D 12

(Öncü birliğini, müttefiklerin <bulunduğu> yere göndermiş. Öncü birliğine, benim askerim orada saldırmış, muhbirleri ele geçirmiş.)

er eşim el kişim erligün unaş ALT Kuray I

(Erler, yoldaşlarım, ülkemin insanları, bu insanlarla anlaşın!)

2. eş, sevgili (YEN, ALT, KRG)

eşim urım azışdım YEN E-2 (Eşim, oğullarım! Göremez ve duyamaz hale geldim.)

ev teg eviñde siziñ eşin edgüti eviñ teril ALT Yabogan

(Ev gibi senin evinde senin karın. <Bırak> Evin iyice derilsin, toplansın.)

3. kişi adı (KRG)

er atım eş kulı KRG Talas 13 (Yetişkin adım Êşkulu'dur.)

ıdok = 1. kutlu, kutsal (KT, BK, TY, ŞU, YEN)

teñri umay ıdok yër sub basa berti TY II. B 3

(Umay Tanrı, kutsal yer-su üzerimize çöktü <bize yardım etti.>)

2. yer adı parçası (KT, BK, TA, ŞU)

Idok Baş, Tamag Idok Baş (KT, BK); *Kan Idok Baş* (TA); *Idok Baş* (ŞU)

3. unvan (BK)

Idok Kut (BK)

inal = 1. bir unvan ²⁶ (YEN, KRG)

esizim yüz inal kadaşım YEN E-65 (Yazık! Yüz inal'lı akrabam!)

kılınçlıg inal umadok KRG Talas 8 (Davranış sahibi bir inal olamadı.)

2. kişi adı (YEN, KRG)

İsig Inal, Çubuç Inal, Inal Öge, Yüç Inal (YEN); *Inal Ağuş* (KRG)

ınançu / inençü ²⁷ = 1. unvan (YEN)

uruğusı ertim inançu ertim YEN E-32 (Sancaktarı idim, inançu idim.)

enlig çor inançu alp tarkan ataçım-a edırıldımız esisim YEN E-152

²⁶ Inal unvanına daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te "annesi hatun (asil kadın), babası halktan olan genç" açıklamasıyla rastlanmıştır. (Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, 3. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018, s. 656.)

²⁷ Bu unvan, Clauson'un sözlüğünde inanç maddesi altında yer almaktadır. inan- kökünden geldiği belirtilen inanç sözcüğü için "güvenilir" anlamı verilmiştir. inanç'ın çok yüksek rütbeli bir unvan olmadığını belirten Clauson sözcüğün aynı zamanda u ünlüsüyle inançu formundan bahseder ve bu ses değişimine bir başka örnek olarak öğrünç/öğrünçü sözcüklerini gösterir. (Clauson, *a.g.e.*, s. 187.) Sondaki bu ek Gabain'de -nç/-nçU şeklinde fiilden isim yapma eki olarak geçer. Örnekler arasında yine "inanmak" anlamındaki inan- fiilinden geldiği belirtilen inanç (unvan) > inançu (kişi adı) unvanları verilmiştir. (Gabain, *a.g.e.*, s. 54.)

(Ah, *inançu* ve *alp tarkan* olan babacağım Enlig Çor, ayrıldık, yazık bana!)

2. kişi adı (KT, TA, HT)

Inançu Çor, İnençu Apa Yargan Tarkan (KT); *Inançu Baga Tarkan, Ulug Öz Inançu, Külüg Onı Öz Inançu* (TA); *İni Öz İnençü, Öz İnençü* (HT)

iç = 1. iç, içerisi, içerideki (KT, BK, TA, IB)

için taşın adınçığ bediz urturtum KT G12

(<Barkın> İçini dışını harika şekilde süslettim.)

iç [ı]lagım ötüken TA B 5 (İç otlağım Ötüken)

2. (mecazen) saraydaki, saraya ait (BK, TA)

iç buyruk BK G 14 (Saray komutanı)

3. (mecazen) gönül, kendi (TY)

öz içi taşın tutmuş teg biz TY I. G 6 (Biz kendi kendimizi kapana kısıtırmış gibiyiz.)

içre = 1. içeri, içeride (KT, BK, ŞU, IB, ALT)

içre ben bulgayın têmış ŞU G 4 (İçeriye ben karıştırayım demiş.)

2. gizli (TY)

apa tarkangaru içre sab ıdmiş TY I. K 10 (Apa Tarkan'a gizli haber yollamış.)

içreki / içregi = 1. içerideki, içindeki (KT, BK)

İlgerü kün togsıkka bérigerü kün ortosiñaru kurıgaru kün batsıkıña yırgaru tün ortosiñaru anda içreki bodun kop maña körür KT G 2

(Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana bağlıdır.)

2. saraya mahsus, tabi olan, has (KT, BK, TA)

tabgaç kaganıñ içreki bedizçig ıdtı KT G 12 (Çin kağıdı kendine mahsus sanatçısını yolladı.)

teñride bolmış el étmiş bilge kanım içreki bodunı altmış TA B 6

(İlahi göğün yarattığı El Étmiş Bilge hanıma bağlı olan halkın sayısı altmış.)

3. saraya mahsus çalışan (YEN)

el içregiñe egidmişim YEN E-41 (Devletin içregisi olarak eğitilmişim.)

4. kişi adı parçası (YEN)

Küç Kıyagan İçreki, Tör Apa İçreki, Kara Kan İçregi (YEN)

isig = 1. yer adı (TA)

İsig yër TA K 3 (TA)

2. kişi adı parçası (IB, YEN)

İsig Saşun İtaçuk (IB); *İsig Bilge, İsig Inal* (YEN)

kadır = 1. boy adı ²⁸ (Tes, TA)

evdi bersil kadir kasar anta barmış ol bodunum keşkeresde Tes K 4

(Evdi, Bersil, Kadir <ve> Kasar<lar> oraya ulaşmış, bu boylarım Kengeres'te.)

2. şiddetli, heybetli (YEN)

kadir yagıda otuz er ö[lürtim] YEN E-27 (Şiddetli savaşta otuz er öldürdüm.)

kalın = 1. kalın (TY)

yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş TY I. G 6 (Yufka kalın olsa delmesi zormuş.)

2. çok, sayıca fazla (YEN)

kalın kadaşımka bökmedim YEN E-59 (Çok sayıdaki akrabama doymadım!)

kalıñ = 1. haraç, vergi (BK)

içgertim kalıñ... ebirü kelürtüm BK D 25

(Kendime bağladım... Vergi... çevirip getirdim.)

2. başlık, çeyiz (Suci)

kızımın kalıñsız bértim Suci 7 (Kızımı başlık parasız verdim.)

kamag = 1. tamamı, hepsi, her şey (KT, BK, I. KRB?, IB)

kün tugdı kamag üze yaruk boltı IB 26

(Sonra güneş doğdu. Her şeyin üzeri aydınlık oldu.)

kamagı yéti yüz er bolmış KT D 12-13 (Tamamı yedi yüz asker olmuş.)

2. halk, sivil halk, avam (KT, BK, IB)

türk kara kamag bodun ança têmış KT D 8-9

(Türk halkı içerisindeki sıradan insanlar şöyle demiş)

kan elgin tutmuş kara kamag süsi ögirer tēr IB 63

(Hakan <onu> eli ile tutmuş. Rütbesiz askerlerinin hepsi seviniyor.)

²⁸ Boy adı olarak kadir maddesi hakkında bkz. Erhan Aydın, **a.g.e.**, s. 134.

kan = 1. hakan, han (TY, Ongi, TA, ŞU, HT, Xi'an, Suci, Tes, IB, YEN, KRG)

tokuz yaşda tuglug kanka tapdım YEN E-60

(<On?> Dokuz yaşında ben sancaklı hana hizmet ettim.)

el etmiş kanım yaşı tegip uçdı Tes B 5 (El Etmiş hanımın yaşı tamam olup öldü.)

2. unvan (Xi'an, TA, YEN)

Kan Tutuk (Xi'an), *Kan Aruk* (TA); *Kara Kan* (YEN)

3. yer adı parçası (TA)

Kan Idok Baş (TA)

kara = 1. kara, siyah (BK, TY, TA, IB, YEN)

kara bulut yorıdı kamag üze yağdı IB 53

(Kara bulut ilerledi, her şeyin üstüne yağmur bıraktı.)

2. halk, halktan, sivil, sıradan, avam (KT, BK, Ongi?, TA, ŞU, HT, IB, YEN, KRG)

esiz köz süsi on kara kökmüş er erdiñiz ıçgıntım YEN E-26

(Yazık! Güzel, sevimli ordu. Kökmüş kavminin on <kabilesi>, siz savaşçı erlerdiniz, <sizden> ayrıldım.)

kadaşım-a kinim-e adırılıtım-a ayıt-a kara bodunım-a adırılıtım ayıt-a men YEN E-10
(Akrabalarım, sizlerden ayrıldım, ne acı! Halkım, ayrıldım! Ne acı!)

anta kəsre kara türğüş bodun yağı bolmuş KT D 39 (Daha sonra Türğüş halkı, düşman oldu.)

kutlug eren esiz oğlan çor ulayu kalmış [katunı] kara tul kalmış KRG Talas 4

(Ardında kutlu erler ve Çor'un aziz oğlu kaldı. Zevcesi sıradan bir dul olarak kaldı.)

3. kişi adı (HT, YEN, KRG)

Kara Tegin (HT), *Kara Kan* (YEN), *Kara Bars* (YEN, KRG), *Kara Çor*, *Kara Yazmaz*, *Kara Böri* (KRG)

4. yer adı (KT, TY, ŞU)

Kara Köl (KT); *Kara Kum* (TY); *Kara Buluk*, *Kara Yotulkan*, *Kara Kum* (ŞU)

5. kul (YEN)

yeti yegirmi yaşımta men teñri elimke kara boldım YEN E-147

(On yedi yaşımdan itibaren ilahi devletime kul oldum.)

kargu = 1. gözetleme kulesi, karakol (TY)

yelme kargu edgüti urgıl basıtma temiş TY I. K 10

(Devriyeleri, karakolları iyi yerleştir, baskın yaptırma demiş.)

2. yer adı (ŞU)

sü karluk tapa kem kargu ŞU G 1

(Ordusunu Karluklara doğru <...> Kem <ve> Kargu ırmağı?)

karı = 1. yaşlı, ihtiyar, koca (TY, IB)

bir karı öküzüg belin biçe kumursga yemiş IB 37

(Bir koca öküzü karıncalar belinden biçerek yemiş.)

2. kişi adı (Xi'an)

Karı Çor (Xi'an)

karşı = 1. rakip (IB)

ak at karşısin üç bulugta talulapan aginka ötügke ıdmiş IB 19

(Kır at, rakibini üç arayışta seçerek onu bir dilsiz ricada bulunmaya göndermiş.)

2. kişi adı (YEN)

er atım karşı erd... YEN E-65 (Savaşçı er adım Karşı'dır.)

katun = 1. kadın, hatun, hakanın eşi (KT, BK, TY, TA, ŞU, IB, KRG)

katunun anta altım ŞU K 10 (Hatununu orada ele geçirdim.)

katunu yeşinü anta tul[ı] kalmış KRG Talas 1 (Eşi Yeşinü ondan dul kaldı.)

2. yer adı (YEN)

üç yetmiş yaşımka adırılıtm egük katun yerimde adırılıtm (esizi-m-e) YEN E-3

(<Bu dünyadan> altmış üç yaşında ayrıldım. Uyük ırmağındaki <öz> toprağımdan ayrıldım.)

kenç = 1. genç (YEN)

er erdemi tokuz tabduz erdemig kenç koñım YEN E-5

(Savaşçı er yiğitliği, Dokuz Tabduz <halkı>, şecaatli genç akrabalarım! (??))

2. kişi adı (ALT)

kenç-a ev étidim / kenç-a bitidim ALT Kalbak-Taş XVIII

(Ben Kenç, ev kurdum / Ben Kenç <bunu> yazdım.)

kol = 1. yer adı (ŞU)

Yılun Kol (ŞU)

2. el, kol (YEN, ALT, KRG)

koli alp tutsar küç içiçim-e YEN E-32 (Elleri alp gücüne sahip kudretli ağabeyim!)

alp kolim erdem yürekim esize ayıt-a YEN E-44

(Kuvvetli kolum, kahraman yüreğim ne yazık ne acı!)

er atım kara çor tom kol kara yazmaz KRG Talas 2

(Yetişkin adım Kara Çor'dur. Savaştaki adım sağlam kollu Şaşmaz Kara'dır.)

kök = 1. mavi (göğün rengi) (KT, BK, TA, II. KRB, YEN, KRG?)

üze kök tenri asra yagız yér kılıntokda ékin ara kişi oğlu kılınmış KT D 1

(Yukarıda mavi gök, aşağıda kara toprak yaratıldığında ikisinin arasında da insan yaratılmış.)

2. boz, gri (BK, IB?, YEN, ALT)

kök tēyejin türkūme bodunuma kazganu bērtim eti bērtim BK K 12

(Boz sincabı halkım kavmim için kazandım elde ettim.)

kök at kümüş ederlig-a ALT Yabogan (Boz at gümüş eyerli.)

kök böri kara as bugu ölürtim YEN E-98

(Boz kurtları, siyah samurları, ren geyiklerini öldürdüm.)

kök boymul togan IB 64 (Boz boyunlu doğanım!)

3. kişi adı (YEN)

er atım kök tirig ben YEN E-51 (Savaşçı er adım Kök Tirig'dir.)

4. yer adı (BK, TY)

kök öñüg yuguru ötüken yışgaru uduztum TY I. G 8

(Kök Öng'ü çiğneyerek Ötüken ormanına doğru sevk ettim.)

5. boy adı (KT, BK)

BK D 4 ékin ara édi oksuz kök türk éti ança olurur ermiş (İkisinin arasındaki bölgede dağınık halde Kök Türkler öylece yaşıyorlarmış.)

köl²⁹ = 1. göl (IB)

²⁹ Bu sözcük yazıtların okunuşundan bu yana kimi dilciler tarafından köl, kimi dilciler tarafından kül şeklinde okunagelmıştır. İkinci Türk Kağanlığı hükümdarı İltiş'in oğlu, Bilge Kağan'ın küçük kardeşi Köl Tegin'in adında ve Köl Çor, Köl Tarkan Beg gibi bazı kişi adlarında görülen sözcük ilk olarak Thomsen tarafından "köl/kül" olarak okunmuş; ardından Radloff tarafından "meşhur, ünlü" anlamındaki külüg'e dayandırılarak "kül" şeklinde neşredilmiştir. O. Fikri Sertkaya'ya göre bu hatalıdır, zira "ünlü" anlamındaki külüg kelimesinin kökü kül değil kü'dür. (Sertkaya, **a.g.e.**, s. 131.) Köl olarak okunması gereken kelimenin kökeni "göl" anlamındaki köl'e dayanmakta ve Türklerin doğaya ait unsurlara ithafen ad verme geleneğini akıllara getirmektedir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan Köl Bilge Xân (Uygur hanı), Köl İrkin (Karluk büyüklerine verilen lakap) madde başları da bu kanıyı güçlendirmektedir. Kelime daha sonraki dönemlerde A. Caferoğlu'nun *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde (s. 121), A. v. Gabain'in *Eski Türkçenin Grameri*'nde (s. 285), G. Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* sözlüğünde (s. 715) ve Talat Tekin'in *A Grammar of Orkhon Turkic* eserinde (s. 353)

uzuntonlug köznüsin kölke ıçgınmış IB 22 (Bir kadın aynasını göle düşürmüş.)

2. yer adı (KT, Tes, TA, ŞU)

Kara Köl, Türgi Yargun Köl (KT); *Uçuz Köl* (Tes, TA); *Çıgıltır Köl, Kazluk Köl, Yula Köl* (ŞU)

3. kişi adı (KT, BK, Tes, ŞU, HT, ARH)

Köl Tegin (KT, BK); *Köl Çor* (BK); *Köl Erkin* (BK); *Köl Beg Bilge Tarkan* (Tes), *Köl Bilge Kagan* (ŞU), *Köl Tarkan Beg* (HT), *Yağı Köl Tarkan* (ARH)

köz = 1. göz (KT, BK)

közde yaş kelser KT K 11 (Gözden yaş gelse)

2. güzel, sevimli (YEN)

esiz köz süsi on kara kökmüşü er erdiñiz ıçgıntım YEN E-26

(Yazık! Güzel, sevimli ordu. Kökmüş kavminin on <kabileleri>, siz savaşçı erlerdiniz, <sizden> ayrıldım.)

kul = 1. köle, kul (KT, BK, ŞU, IB, GÜR, YEN, ALT)

kul savı begiñerü ötünür IB 54 (Köle sözü beyine arz eder.)

teñri kulu bitidim GÜR (Tanrı'nın kulu <ben> yazdım.)

2. kişi adı (ARH)

Kul Açuk (ARH)

kut = 1. kut, şans, talih (KT, BK, ŞU, I. KRB, HT, II. KRB, IB, YEN, KRG)

özüm kutum bar üçün kagan olurtum KT G 9

(Benim de talihim olduğu için kağan olarak tahta çıktım.)

2. unvan (BK)

yegirmi yaşımı basmıl ıdok kut uguşum bodun erti arkış ıdmaz téyin süledim BK D 25

(Yirmi yaşındayken benim halkım ve boyum olan Basmıl Idok Kut üzerine 'kervan göndermiyor' diyerek sefer ettim.)

3. ruh (BK)

üze teñri ıdok yér sub [eçim k]agan kutı taplamadı erinç BK D 35

kül olarak neşredilmiştir. A. B. Ercilasun'a göre de köl kelimesinin ö ünlüsüyle okunması konusundaki en önemli gerekçe DLT'de Kaşgarlı Mahmud'un Köl İrkin maddesindeki "“onun akı birikmiş bir göle benzer” demektir.” açıklamasıdır. (Ahmet Bican Ercilasun, **Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları**, İstanbul, Dergâh, 2016, s. 14.)

(Yukarıda Tanrı, kutsal yer-su <ruhlarının>, amcam hakanın ruhunun <bunu> uygun görmediği belli.)

4. kişi adı (HT, ALT, KRG)

Kut Apa (HT), *Kut Bèrmiş* (ALT), *Kut*, *Kut Çor* (KRG)

kutlug = 1. kutlu, aziz, mutlu (HT, ARH, IB, KRG)

kutlug eren esiz oğlan çor ulayu kalmış KRG Talas 4

(Ardında kutlu erler ve Çor'un aziz oğlu kaldı.)

ben bitig bitidim kaya teŋriken kutlug boluŋ ARH 2

(Yazıt yazdım. Kutlu kaya <gibi> kutlu olun!)

2. kişi adı / unvan parçası (Suci, HT, TA, YEN)

Kutlug Baga Tarkan Öge, *Kutlug Yargan* (Suci), *Kutlug Alp*, *Alp Kutlug Bilge Kan* (HT), *Kutlug Çigşi*, *Kutlug Tarkan Seŋün*, *Kutlug Bilge Seŋün*, *Tarkan Kutlug Yagma* (TA); *Kutlu Çigşi* (YEN)

kü = 1. ses, haber (KT, BK, YEN)

taşra yorıyur téyin kü eşidip balıkdaki tagıkmış tagdaki énmiş KT D 12

(Dışarı yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş.)

2. san, şan, ün, şöhrat (KT, BK, KÇ, Suci, ALT)

küm sorugum küin tugsuka [küin] batsıka tegdi Suci 4-5

(Şanım şöhratım gün doğusundan gün batısına kadar ulaştı.)

3. şanlı, ünlü, şerefli (YEN, KRG)

kü çekün tutuk esizim-e adırıldım YEN E-25

(<Ben> ünlü Çekün Tutuk'um, ne yazık <sizden> ayrıldım!)

küç = 1. iş, güç (KT, BK, TY, Ongi, TA, ŞU, IB)

tört bulundaki bodun [i]ş küç bèrür TA B 4 (Dört bucaktaki halklar hizmetimdedir.)

teŋri küç bèrtök üçün BK D 11 (Tanrı güç verdiği için)

2. güçlü, kudretli (YEN)

atsar alp ertiniz utsar küç ertinizin elig bört opa bars adırılum ayıt-u YEN E-28

(<Avda> keskin okçu ve <güreşte> güçlü idiniz. Elig Bört Opa Bars, ayrılık, ne acı!)

3. kişi adı parçası (YEN)

Küç Kıyagan, *Èlçi Çor Küç Bars*, *Tüz Bay Küç Bars Külüg* (YEN)

kölüg = 1. ünlü, meşhur (KT, BK, Ongi, *kölüg* YEN)

antag kölüg kagan ermiş KT D 4 (O kadar ünlü bir hakanmış.)

2. kişi adı parçası (TA, YEN)

Kölüg Onı Öz Inançu, Tölis Kölüg Eren, Tarduş Kölüg Eren (TA), *Kölüg Çor, Kölüg Tutuk, Kölüg Apa, Öçün Kölig Tirig, Küç Bars Kölig, Arslan Kölig, Kölig Togan, Kölig Yegen, Toņa Kölig Tarkan Beg* (YEN)

kün = 1. gün (KT, BK, TY, ŞU, HT?, IB, ALT)

[Tab]gaç atlıg süsi bir tümen artukı yiti biñ süg ilki kün ölürtüm BK G 1

(Çin süvarisini, on yedi bin askeri ilk gün öldürdüm.)

2. güneş (KT, BK, Ongi, TA, Tes, ŞU, Suci, I. KRB, IB, YEN)

öñre kün tugsıkdakı bodun kėsre ay tugsıkdakı bodun TA B 3

(Doğuda güneşin doğduğu yerdeki boylar, batıda ayın doğduğu yerdeki boylar.)

teñrideki künke yerdeki elimke bökmedim YEN E-7

(Gökyüzündeki güneşe, yeryüzündeki devlete doymadım!)

3. gündüz (KT, BK, TY, ŞU)

kün yeme tün yeme yelü bardımız TYI. K3

(Gece gündüz demeden dört nala giderek ulaştık.)

4. kişi adı (YEN)

kün çökbe oğlı kötü atım tikildim YEN E-108

(Kün Çökbe oğlu benim 'üst' adımdır, <bu ad için> bana anıt dikildi.)

küni = 1. kıskançlık, haset (BK)

küni tegdök üçün yağı boltı BK D 30 (Hasetlik düştüğü için düşman oldular.)

2. kişi adı parçası (YEN)

Küni Tirig (YEN)

künj = 1. cariye, kadın köle (KT, BK, ŞU)

ol ödke kul kullug bolmuş erti künj künlüg bolmuş erti KT D 21 (O vakitler kölelerin köleleri, cariyelerin de cariyeleri olmuştu.)

2. kişi adı parçası (YEN)

künj pek otaçı ben YEN E-61 (Ben hekim Künj Pek'im.)

neñ = 1. hiç, asla, kesinlikle (KT, BK)

neñ yılsıg bodunka olurmadım KT D 26

(Hiç refah içerisinde bir halkın başına geçmedim.)

2. herhangi, şey (TY, YEN)

neñ yerde kaşuk taş bal (ol?) YEN E-34

(Herhangi bir yerde Kaşuk'un taşı <balbal olarak duruyor?>)

añaru sülemeser kaçan [ne]ñ erser ol bizni TY I. D 3

(Ona karşı ordu sevk etmezsek, ne zaman bir şey olsa o bize <savaş açacaktır.>)

3. ne kadar, nice, ne (KT, BK)

neñ neñ sabım erser beñgü taşka urtum KT G 11

(Söyleyecek ne kadar sözüm varsa beñgü taşta kazıdım.)

oñıl / oñul = 1. oğul, çocuk (KT, BK, Ongi, KÇ, Tes, TA, ŞU, Xi'an, Suci, IB, YEN, ALT, KRG)

on ok oğlum türgüş kaganta makaraç tamgaçı oguz bilge tamgaçı kelti KT K 13

(On Ok evladım Türgiş hakanından mühürdar Makaraç ile Oğuz Bilge geldi.)

alp er oğlı süke barmış IB 55 (Yiğit bir adamın oğlu savaşa gitmiş.)

kiçig kişim tul kaldı tursık oğım KRG Talas 13

(Küçük eşim dul kaldı. Varis oğlum.)

2. yavru (IB)

kuş oğlı uça aztı IB 15 (Kuş yavrusu uçarak yolunu kaybetti.)

ok = 1. ok (KT, YEN)

bir erig okun urtı eki erig udşuru sançdı KT D 36

(Bir eri okla vurdu, ikisini takip edip mızrakladı.)

kop malı üçün bir erig ok birle esinim YEN E-43

(Bütün mal mülk uğruna bir eri okla <vurmadım>.)

2. boy adı (Tes, KT, BK, TY, TA, ŞU, KRG, ALT)

Boz Ok (Tes); *On Ok* (KT), (BK), (TY), (TA), (ŞU), (KRG)

3. kişi adı (ALT, KRG)

Yen Ok, Ok Ay (ALT); *On Ok İnancılık* (KRG)

ol = 1. "o" işaret sıfatı (KT, BK, TY, Ongi, TA, ŞU, YEN)

ol at anta ölti KT D 33 (O at orada öldü.)

ol yër[ger]ü barsar türk bodun ölteçi sen BK K 6

(O yere varırsan, Türk milleti öleceksin.)

ol kan urı töremiş YEN E-53 (O handan <başlayarak> soy türemiş.)

2. “o” kişi adılı (KT, BK, TY, Ongi, Tes, I. KRB)

ol amtı ańıg yok KT G 3 (O şimdi kötü değil)

3. bildirme eki (TY, IB)

bilge tuńukuk ańıg ol üz ol TY I. K 10 (Bilge Tunyukuk kötüdür, aksidir.)

kanıgı nelük ölgey ol beglig ol IB 57 (Sevgilisi niçin ölsün? Beydir <o>!)

ança biliñ yavlak ol IB 6 (Öylece bilin: <Bu fal> kötüdür.)

on = 1. on (KT, BK, TY, KÇ, TA, ŞU, I. KRB?, HT, Suci, IB, YEN)

esiz köz süsi on kara kökmüş er erdiñiz içgıntım YEN E-26

(Yazık, sevimli ordu. Kökmüş kavminin on kabilesi, siz savaşçı erlerdiniz, <sizden> ayrıldım!)

2. boy adı (KT, BK, TY, TA, ŞU, KRG)

On Ok (KT), (BK), (TY), (TA), (ŞU), (KRG); *On Uygur* (ŞU)

onı = 1. kişi adı parçası (TA)

Külüg Onı Öz Inançu (TA)

2. yer adı parçası (TA)

yiri onı tar[kan] süy TA B 5 (Kuzeyi Ongı Tarkan Süy)

opa = 1. kişi adı parçası (YEN)

Bay Opa Sañun, Elig Bört Opa Bars (YEN)

2. ova, düzlük (KRG)

opa baş açışıp KRG Talas 7 (Düzlüğün başında birbirimize <yol> açmakta yardım edip...)

otuz = 1. otuz sayısı (KT, BK, TY, ŞU, HT, YEN)

üç otuz balık sıdı TY I. D 2 (Yirmi üç şehri harap etti.)

2. boy adı (KT, BK, Tes)

Otuz Tatar (KT, BK, Tes)

öge = 1. unvan (HT, YEN)

öge tirig begler bilgesin üçün... HT (Öge’ler ve diri <güçlü> beyler bilge olduğu için...)

el ögesi inançu bilge irig öltim YEN E-26

(Devlet ögesi, Inançu Bilge irig olan ben öldüm.)

2. kişi adı öge (Suci, YEN, KRG)

Kutlug Baga Tarkan Öge (Suci); *Kümül Öge, Kalıktık? Inal Öge, Tarkan Öge Tirig*

(YEN); *Öz Öge, Öz İnençü, Ok Eren Öge Tarkan* (KRG)

öη = 1. kişi adı parçası (TA)

Bilige Señün Uzal Öη Êrkin (TA)

2. yer adı (BK, TY)

Kök Öη (BK), (TY)

3. kurak yer (IB)

özlük at öη yêrde arıp ongup turu kalmış IB 17

(Bir hususi at çölde yorulup, bitkin düşüp kalakalmış.)

öz = 1. kendi, öz (KT, BK, TY, KÇ, ŞU, I. KRB, IB, YEN, ALT)

özüm karı boltı TY II. D 6 (Ben yaşlandım.)

2. (mecazen) ömür (IB)

özün uzun bolzun IB 47 (Özün <ömrün> uzun olsun.)

3. kişi adı (HT, KRG)

Öz Öge (KRG); *Öz İnençü* (HT); *Öz Bilge Büni* (ŞU)

sagır = 1. özel ad (KÇ)

sagır çulugan yagıdtokda [küli] çor [oplayu tegi]p sançıp ölürüp oglin kisisin buln[adı]

KÇ B 5

(*Sagır? Çulugan düşman olduğunda Küli Çor aralarına dalıp, mızraklayıp, öldürüp, çocuğunu karısını tutsak aldı.*)

2. av alanı (IB)

sagır içre elik kényik kirmiş IB 63 (Avlak içine bir geyik girmiş.)

sağun (bkz. *señün*) = 1. askeri bir unvan (YEN)

tokuz elig yaşda tokuz altmış er ölürmiş er başı sağun ölürti bilgem ayıt-a YEN E-48

(Kırk dokuz yaşına kadar elli dokuz savaşçı er öldürdü, o erlerin başı *sangun*’u öldürdü.)

2. kişi adı parçası olarak görülen unvan (IB, YEN)

İsig Sağun İtaçuk (IB), Bay Opa Sağun, Çöçi Böri Sağun, Inançu Alp Sağun, Sagra Sağun, Körtle Sağun (YEN)

sekiz (sekizinci) = 1. sekiz rakamı (BK, KÇ, TA, ŞU, HT, YEN, ALT)

törttü yulkım sekiz adaklıg barımım buğım yok erdim YEN E-10

(Dört ayaklı malım, sekiz ayaklı mülküm <çadırım>, <onlarla> sıkıntım olmadı.)

2. boy adı (ŞU)

Sekiz Oguz (ŞU)

sınar = 1. taraf, kısım, uç (ŞU)

selenge kedin yılun kol beridin sınar şıp başına tegi çerig etdim ŞU D 3

(Selenge'nin batısında Yılun-Kol'un güney ucundan Şıp Irmağı'nın kaynağına kadar asker konuşlandırdım.)

2. yarı, yarım (BK, TY, ŞU)

sınar süsi ebig barkıg yulıgalı bardı sınar süsi süñüşgeli kelti BK D 32

(Askerlerin yarısı evi barkı yağmalamaya yarısı da savaşmaya gelmişti.)

...sınarı bodun içikdi sınarı b[odun] [...]a kirti ŞU D 6-7

(Halkın yarısı bağımlı oldu. <Diğer> yarısı da <...>a girdi.)

sü = 1. ordu, asker (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, ŞU, HT, ARH, IB)

keyre başınta üç birküde kan süsi [birle] katıltım ŞU K 7

(Keyre Irmağı'nın kaynağında, Üç Birkü'de kağanın ordusuna katıldım.)

kanlık süsi avka ünmiş IB 63 (Kanın ordusu / askeri ava çıkmış.)

2. savaş (IB)

alp er oglı süke barmış sü yerinte erklig savçı törütmiş IB 55

(Yiğit bir adamın oğlu savaşa gitmiş. Savaş yerinde güçlü bir sözcü ortaya çıkarmış.)

tarduş = 1. boy adı (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, Tes, Ta, ŞU, HT)

[ışbara bil]ge küli çor tarduş bodunug ét[i] ayu olurtı KÇ D 2

(Işbara Bilge Küli Çor Tarduş halkını düzene sokup yöneterek yaşadı.)

2. kişi adı (KT, KÇ, HT, TA)

Tarduş Inançu Çor (KT), Tarduş Işbara Küli Çor (KÇ); Tarduş Küli Çor (HT), Tarduş Külüg Eren (TA)

temir = 1. yer adı parçası (KT, BK, TY, KÇ)

Temir Kapıg (KT, BK, TY, KÇ)

2. kişi adı parçası (ALT)

Temir Apa (ALT)

tensi / tēnsi = 1. özel ad (IB)

ten si men yarın kêçe altun örgin üze olurupan meñileyür men IB 1

(Ben ‘Tensi’yim! Sabah akşam altın taht üzerinde oturup mutlu bir şekilde yaşarım.)

2. yer adı (TY)

yēñçü ügüzüg keçe tēnsi ogli aytıgma beñülüğ ek tagıg ertü temir kapıgka tegi irtimiz

TY II. B 9 – G 1

(Yençü Irmağını geçip ‘Tanrı Oğlu’ denen Bengü Ek Dağını geçip Temir Kapıg’a kadar ulaştık.)

teñri = 1. gök, gökyüzü (KT, BK, Ongi, Tes, TA, ŞU, II. KRB, GÜR, HT, IB, YEN, ALT, KRG)

üze teñri basmasar asra yēr telinmeser türk bodun élinin törünin kem artatı [udaçı erti]

KT D 22

(Yukarıda gök çökmezse, aşağıda yer delinmezse, Türk halkı ülkeni ve yasalarını kim bozabilir ki!)

togan kuş teñridin kudı tavişgan tépen kapmış IB 44

(Bir doğan <işte bir> tavşan diyerek gökyüzünden aşağı inmiş ve <tavşanı> kapmış.)

teñrideki künke... YEN E-7 (Gökyüzündeki güneşe...)

2. tanrı (KT, BK, TY, Tes, TA, ŞU, HT, I. KRB, HT, IB)

ala atlıg yol teñri men IB 2 (Ala atlı yol tanrısıyım!)

teñri yarlıkadok üçün üküş téyin korkmadımız sünüşdümüz TY II. B 5-6

(Tanrı lütfettiği için <onlar> çok diye korkmadık, savaştık.)

3. ilahi (*teñri teg*), semavi (KT, BK, TA, YEN)

teñri teg teñride bolmuş türk bilge kagan bödke olurtum BK K 1

(İlahi göğün yarattığı Türk Bilge Kağan, bu devirde tahta çıktım)

atım él togan tutuk ben teñri elimke elçisi ertim YEN E-1

(Adım El Togan tutuk’tur. İlahi devletime ben elçiydim.)

4. efendi, majeste (Ongi, Xi’an, HT)

teñri bilge kaganka takı işig küçüg bērsigim bar ermiş erinç Ongi 10

(Belli ki, efendim Bilge Kağan'a <daha> hizmet edeceğim varmış.)

tègin = 1. prens, şehzade (KT, BK, KÇ?, Xi'an, Sevrey, ALT, KRG)

[køk] *tenrideki teglük tegin yerdeki yegren adıgılık üni özi bir* KRG Ak Ölon
(Gökyüzündeki kör şehzadenin yeryüzündeki boz ayıya ait sesi ve kendisi bir.)

2. unvan (TA, ŞU, HT, KT, BK, KÇ)

Ozmuş Tègin (TA), (ŞU); *Kara Tègin* (HT); *Köl Tègin*, *Yollug Tègin*, *Toņa Tègin* (KT),
(BK), *Èl Çor Tègin* (KÇ)

tirig = 1. diri, canlı (KT, ŞU, HT)

ögüm katun ulayu öglerim ekelerim kunçuylarım bunça yeme tirigi küñ boltaçı erti
KT K 9

(Annem hatun ve analarım, ablalarım, prenseslerim; bunların dirisi cariyeye olacak.)

2. kişi adı (YEN)

Öçin Külig Tirig, *Küni Tirig*, *Arslan Külig Tirig*, *Kök Tirig*, *Beg Tarkan Öge Tirig*,
Koçgar Tölis Tirig, *Yükiñ Tirig*, *Tirig Beg*, *Bars Tirig* (YEN)

togan = 1. doğan, bir kuş türü (IB)

ürünj esri togan kuş men IB 4 (Ak benekli doğanım!)

2. kişi adı parçası (YEN)

Èl Togan, *Külig Togan* (YEN)

tokuz (tokuzunç, toguzunç) = 1. dokuz (KT, BK, KÇ, Tes, TA, ŞU, HT, IB, YEN)

[kü]li *çor yèti yaşıña yegir ölürti tokuz yaşıña azıgılg toñuz ölürti* KÇ D 6

(Küli Çor yedi yaşına geldiğinde ceylan öldürdü, dokuz yaşında yaban domuzu öldürdü.)

on ninesi tokuz oğlı bar üçün YEN E-30 (On eşi (?) ve dokuz oğlu olduğu için.)

2. boy adı (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, ŞU, TA, YEN)

Tokuz Oguz (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, ŞU), *Tokuz Tatar* (BK, TA, ŞU, YEN), *Tokuz Tabduz*, *Tokuz Ogdamd* (YEN), *Tokuz Bayırku* (TA)

3. yer adı (KT, BK)

Tokuz Ersin (KT, BK)

4. kişi adı parçası (TA)

Tokuz Bolmış Bilge Tay Seşün (TA)

tolku = 1. tamamiyle (Çoyr)

tolku eltdim Çoyr 3 (Tamamiyle ulaştırdım.)

2. yekpare, tek parça (TA)

yası taşka yaratıtdım tolku taşka tokıtdım TA B 3 (Düz taşta yaptırdım, tek parça taşta hakettirdim.)

toṅra = 1. boy adı (KT), (BK), (TA)

bodunı toṅrada [...] baş kay av[a] baş üç karlok bunça bodun yavgu bodunı TA K 3
(Halkı Tongra < taraflarında > Baş Kay, Ava Baş, Üç Karluk, bunca boy yabgunun boyu < dur. >)

2. kişi adı ; Toṅra Sem (TY)

tabgaçgaru kunı seṅünüg idmiş kitanṅaru toṅra semig idmiş TY I. G 2 (Çin'e General Ku'yu, Kitanlara Tongra Semi'i göndermiş.)

tölis = 1. boy adı (KT, BK, Tes, TA, ŞU, YEN)

oglı tarduş yavgu tölis çad olurtı Tes B 6

(Oğlu, Tarduş Yabgu < ve > Tölislere şad < olarak > görev aldı.)

2. kişi adı (HT, TA, YEN)

Tölis Bilge Beg (HT), *Tölis Külüg Eren* (TA), *Koçgar Tölis Tirig* (YEN)

törü = 1. yasa, kanun, töre, nizam (KT, BK, TA, HT, YEN, KRG)

kara bodunım katıṅlanıṅ el törüsü idmaṅ YEN E-10

(Halkım, katı ol < güçlü ol > ! Devletin kanunlarından ayrılma!)

üze kök teṅri yarlıkadok üçün asra yagız yer igit[d]ök üçün elimin törümün etinti[m]
TA B 3

(Yukarıda gökyüzü buyurduğu için, aşağıda yağız yer beslediği için yurdumu ve yasalarımı düzenledim.)

2. tören (BK)

türgiş kagan kızın ertinü ulug törün ogluma alı bértim BK K 10

(Türgi kağanının kızını pek büyük bir törenle oğluma aldım.)

tutug = 1. rehin (IB)

oyma er oṅlanın kisisin tutug urupan oş iç oyg[a]lı barmış IB 29

(Bir sakatatçı, çocuklarını ve karısını rehin alarak ortaya koyup <hayvanların> iç organlarını çıkarmaya gitmiş.)

2. savaş (YEN)

otuz erig başlayu tutugka bard[ım adırıldım] YEN E-32 (Otuz erin başında savaşa girdim <ve ayrıldım>)

tutuk = 1. vali (KT, BK, ŞU, Xi'an?, YEN)

az tutukug eligin tutdı KT D 38 (Az valisini eliyle yakaladı.)

sañun tutuk ben YEN E-92 (Ben general ve valiyim.)

2. kişi adı (KT, BK, ŞU, YEN)

Tay Bilge Tutuk (ŞU), *Bukug Tutuk* (BK), *Oñ Tutuk* (KT), (BK); *Koşu Tutuk* (KT); *Él Togan Tutuk*, *Külüg Tutuk*, *Çekün Tutuk*, *Egüne Tutuk* (YEN)

tüz = 1. birlik içinde olan, uyumlu, doğru (KT)

bilge kagan ermiş alp kagan ermiş buyrukı yeme bilge ermiş erinç alp ermiş erinç begleri yeme bodunı yeme tüz ermiş KT D 3

(Bilge ve yiğit bir hakanmış. Şüphesiz komutanları da bilge ve yiğitmiş. Beyleri ve halkı birlik içerisindeymiş.)

2. kişi adı parçası (YEN)

Tüz Bay Küç Bars Külig (YEN)

uçuz = 1. kolay (TY)

yuyka erkli topulgalı uçuz ermiş TY I. G 6 (İnce olanın delinmesi kolaymış)

2. yer adı (Tes, TA)

boz ok başın akıza uçuz kölke atlığın töke barmış Tes K 3

(Boz okların liderini hücum ettirip Uçuz Gölü'ne atlarıyla döküvermiş.)

ulug = 1. büyük, ulu, yüce (KT, BK, TY, Tes, TA, Suci I. KRB, IB)

aguda eki ulug süñüş süñüşdüm BK D 34 (Agu'da iki büyük savaş yaptım.)

2. kişi adı (TA)

Ulug Öz Inançu Uruñu, *Ulug Uruñu*, *Tuykun Ulug Tarkan Bukug Bıña* (TA)

uruñu = 1. bir unvan (YEN)

uruñusı ertim inançu ertim YEN E-32 (Urungusu idim inançusu idim.)

2. kişi adı (TA, HT)

Ulug Öz İnançu Uruņu, Ulug Uruņu (TA), Uruņu Yargan (HT)

uz = 1. Sanat, sanat eseri (BK, ALT)

bunça barkıg bedizig uzug BK GB

(Bunca anıt kabri, süslemeyi, sanat eserini)

eşginig bedizegli / bedzegeli uz ermiş a ALT Kalbak-Taş XX

(Zıplayanı <hayvanları> resmetmek sanatmış.)

2. kişi adı parçası (YEN, KRG)

Uz Bilge Çanşısı (YEN); Ogul Uz (KRG)

üç (üçünç) = 1. üç rakamı (KT, BK, TY, KÇ, Tes, TA, ŞU, Suci, HT, IB, YEN)

anın eli üç yüz yıl el tutmış Tes K 2

(Onun yurdu, üç yüz yıl yurt olarak kalmış.)

2. yer adı parçası (ŞU)

keyre başınta üç birküde kan süsi [birle] katıltım ŞU K 7

(Keyre Irmağı'nın kaynağında, Üç Birkü'de kağanın ordusuna katıldım.)

3. boy adı (KT, BK, ŞU, TA)

Üç Kurıkan (KT), (BK); Üç Oguz (BK); Üç Karlok (ŞU), (TA); Üç Tuglug Türük Bodun (TA), (ŞU)

ülüg = 1. şans, talih, kısmet (KT, BK, Ongi, IB)

tenri yarlıkazu kutum bar üçün ülügüm bar üçün ölteçi bodunug tırgürü igittim KT D 29 (Tanrı lütfettiği için, talihim ve kısmetim var olduğu için ölecek milleti diriltip besledim.)

2. pay, kısım, bölüm (mecazen bölük) (TY, KÇ)

iki ülügi atlıg erti, bir ülügi yadag erti TY I. B 4

(İki bölümü atlı idi, bir kısmı yaya idi.)

ülügi ança ermiş erinç yağıka yalıñus oplayu tegip... KÇ D 11

(Bölüğü o kadarmış. Düşmana tek başına boğa gibi hücum edip...)

ürün = 1. ak, beyaz (BK, TY, IB, YEN, KRG)

sarıg [altu]nin ürün kümüşin... BK K 11 (Sarı altının, ak gümüşün...)

ürün esri toğan kuş men IB 4 (Ak benekli doğanım!)

oglanım kızım-a ürünüm karam esiz YEN E-45

(Oğullarım, kızlarım, beyazım <çadırımı> ve karam <malım ve mülküm>, heyhat!)

ayıt-a ürünümig-e karamıg-a azıdım-a YEN E-11

(Ne yazık, beyazımı <çadırımı> ve siyahımı <malımı, hayvanlarımı> göremez oldum!)

2. kişi adı (ŞU, ALT)

Ürün Beg (ŞU); *Ürün* (ALT)

yablak / yavlak = 1. kötü, fena (KT, BK, IB)

türk bodun adak kamşatdı yablak bolt[açı] erti KT K 6-7

(Türk halkı sarsıldı, kötü olacaktı.)

2. kötülük, nifak (TA, ŞU)

anta kësre it yılıka üç karlok yavlak sakınıp teze bardı TA G 3

(Ondan sonra it yılında Üç Karluk kötülük düşünüp kaçıp gittiler.)

yagız = 1. kara, koyu renk (KT, BK, TA, II. KRB, YEN, ALT)

üze kök teñri asra yagız yér kılıntokda ékin ara kişi oğlu kılınmış KT D 1

(Yukarıda mavi gök, aşağıda kara toprak yaratıldığında ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış.)

yagız er-a idok erim at anı ALT Kalbak-Taş IV/VI

(Ey esmer adam, kutsal insanım onu <avı> vur)

2. yağız, koyu renk at (KT)

kül tegin az yagızın binip olayu tegip bir erig sançdı KT K 5

(Kül Tegin Az'ların yağız atına binip boğa gibi hücum ederek bir eri mızrakladı.)

yaylag = 1. yazlık (IB)

yaylag tagıma agıpan yaylayur turur men IB 62

(Yazlık dağıma çıkarak yazı <orada> geçiriyorum.)

2. yayla (IB, TA)

yaylagım ötüken kuzı kedin uçı tez başı TA B 5

(Yaylam Ötüken'in kuzey batı ucunda, Tes kaynağında)

yagı = 1. düşman (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, TA, ŞU, IB, YEN)

yagıka yalıñus olayu tegip opulu irip özi kışga kergek boltı KÇ D 11

(Düşmana tek başına boğa gibi hücum edip, aralarına daldıktan sonra kendisi kısa sürede öldürüldü.)

2. savaş (YEN, ALT, KRG)

kadır yağıda otuz er ö[lürtim] YEN E-27 (Şiddetli savaşta otuz asker öldürdüm)

yañı = 1. ayın ilk günleri, bir ayın ilk on günü (ŞU, HT, Xi'an)

törtünç ay tokuz yañıka süñüşdüm sançdım ŞU D 3 (Dördüncü ayın dokuzuncu gününde savaştım, mızrakladım.)

2. özel ad parçası (ARH)

yañı köl tarkan küdegü kelirti ARH 1 (Yañı Köl Tarkan güvey getirdi.)

yaş³⁰ = 1. yaş, yaşam süresi (KT, BK, KÇ, Tes, TA, ŞU, HT, YEN)

kırk yaşımda adırıldım YEN E-44 (Kırk yaşımda ayrıldım.)

ëki otuz yaşıma tabgaç tapa süledim BK D 25-26 (Yirmi iki yaşımda Çinlilere karşı sefer ettim.)

2. göz yaşı (KT)

közde yaş kelser tıda köñülte sıgıt kelser yanturu sakındım KT K 11

(Gözden yaş gelse mâni olarak, gönülden ağlamak gelse geri çevirerek düşünceye daldım.)

3. taze (IB)

teñri küçiñe tag üze yul suv körüpen yış üze yaş ot körüpen yorıyu barıpan suv içipen yaş yepen ölümde ozmış IB 17

(Tanrının kudretiyle bir dağ üzerinde su kaynağı görerek bir ormanlık dağda taze ot görerek yürüyüp gitmiş, su içip ot yiyerek ölümden kurtulmuş.)

4. ot, çimen (IB, YEN)

başça barım yaşça yülkü esizim-e YEN E-41

(Baş kadar malım ot kadar at sürüleri... vah bana!)

³⁰ Clauson yaş sözcüğünün bu dört anlamını sözlüğünde aynı maddede ele almış ve sözcüğün esasen “taze, ıslak” anlamlarına geldiğini söylemiştir. Sözcüğün (I) “taze” anlamından “yeşil sebze”; (II) “ıslak, nemli” anlamından da “gözyaşı” manasına evrildiğini söyleyen Clauson’a göre “yaşam süresi, ömür” anlamındaki yaş sözcüğü de “taze > yeni (bir yıl)” anlamı üzerinden bu sözcükle ilişkili olabileceği gibi bu apayrı bir sözcük de olabilir. (Clauson, **a.g.e.**, 975.) Anlam genişlemesi açısından bu değişim olası geldiği için bu dört yaş sözcüğü çalışmamızda da tek bir madde başında verilmiştir fakat sözcük “yaş, yaşam süresi”, “gözyaşı” ve “taze; ot, çimen” anlamlarında üç ayrı yaş maddesi olarak da ele alınabilir. Nitekim birçok yayında da sözcükler ayrı madde başı olarak yer almaktadır.

yaşıl = 1. yeşil (IB)

talım kara kuş men yaşıl kaya yaylagım kızıl kaya kışlagım ol IB 51

(ben yırtıcı kartalım! Yeşil kaya yaylam, kızıl kaya kışlağımdır.)

2. yer adı (KT, BK)

eçim kagan birle ilgerü yaşıl ügüz şantun yazıka tegi süledimiz KT D 17

(Amcam kağan ile doğuda Yeşil Irmak, Şantung ovasına kadar ordu sevk ettik.)

yègen = 1. yeğen (ŞU, Suci)

katun yègeni ŞU B 8 (Hatunun yeğeni...)

yegenimin atımın körtüm Suci 8 (Yeğenlerimi gördüm.)

2. kişi adı parçasında görülen *yègen* (KT, KÇ, Çoyr, HT, ARH, YEN)

Yègen Silig (KT), Yègen Çor (KÇ), Tun Yègen (Çoyr), Yègen Êrkin (HT), Yègen Botur Êrkin (ARH); Öz Yigen Alp Turan, Külig Yegen, Êl Yegen, Sülen Yègen (YEN)

yok = 1. yok, değil (KT, BK, TY, KÇ, TA, ŞU, IB, YEN)

er erdemi[mi]nde egsükim yok kırk yaşımda adırıldım YEN E-44

(Yiğitliğimde kusurum yoktu, <ve böylece> kırk yaşımda ayrıldım.)

ol amtı anıg yok BK K 2 (O şimdi kötü değil.)

ténsi oğlu aytıgma tagka tegmiş idi yok ermiş TY II. G 3

(‘Tanrı Oğlu’ denilen dağa ulaştığı hiç yokmuş.)

2. yoksul, fakir (KT, BK)

yok çıgañ bodunug kop kubratdım KT G 10

(Yoksul ve fakir halkı tümüyle bir araya getirdim.)

yol = 1. Yol, yolculuk (KT, TY, IB)

ölügi yurtta yolta yatı kaldaçı erdigiz KT K 9 (Ölenler yurttan yolda yatıp kalacaksınız.)

yolta atı armış IB 35 (Yolda atı yorulmuş.)

çıgañ er oğlu kazgança barmış yolu yaramış IB 30

(Yoksul bir adamın oğlu para kazanmaya gitmiş. <İzlediği> yolculuğu yararlı olmuş.)

2. şans, talih, ad, san (TA, HT, II. KRB)

bunça bodunug atın yolın ayıgma kanım eçisi eki ayur tedi TA K 5

(Bunca boyun adlarını, sanlarını söyleyen hanımın amcaları olan iki anlatıcı söyledi.)

yerde yol beriñ HT I/2 (Yer yüzünde talih, şans verin.)

yüz = 1. yüz sayısı (KT, BK, TY, Tes, TA, ŞU, HT, Suci, IB, YEN)

anın eli üç yüz yıl el tutmuş Tes K 2 (Onun hanedanı, üç yüz yıl yurt tutmuş.)

2. boy adı (YEN)

yüz kümül bodun (YEN)

2.2 BİRDEN ÇOK YAZITTA ÇOK ANLAMLI KULLANILAN FİİLLER

adrıl- (*adırıl-* YEN) = 1. ayrılmak (BK, TY, Ongi, Çoyr)

türk bodun kanın bulmayın tabgaçda adrıltı kanlantı TY I. B 2

(Türk halkı hanını bulamadığı için Çin'den ayrıldı, han sahibi oldu.)

ülüg antıka işig küçüg bértim adrılurınt[a] tegdim Ongi 11

(Kısmetim üzerine yemin ederek hizmet ettim, ayrılırken hücum ettim.)

üç yétmiş yaşımkı adırılıtm egük katun yèrimke adırılıtm YEN E-3

(Altmış üç yaşında ayrıldım <öldüm.> Egük Katun'daki <Uyuk Irmağı> yerimden ayrıldım.)

2. (mecazen) ölmek (ALT, YEN, KRG)

üç elig yaşımda adırıldım bogra eçim öldim ayıt-a YEN E-22

(Kırk üç yaşında ayrıldım. Bogra ağabeyim, ben öldüm, ne yazık!)

beg çor ogul [adırılıtm]m oğlın beg atısı kalmış kara tul[ı] kalmadı KRG Talas 3

(Beg Çor oğlu... ayrıldım <öldüm.> Oğluyla bey torunu kalmış, dul zevcesi kalmamış.)

al- = 1. (kız, çocuk) almak (BK, ALT, YEN)

seviglig ö içlenmez üçün... ögüküm alayın ALT Tuyekta IV

(Sevgili, düşün! Çünkü hamile kalamadı... Kendime çocuk alayım!)

... türgiş Kagan kızın ertinü ulug törün ogluma alı bértim BK K 10

(... Türgiş Kağanın kızını pek büyük bir törenle oğluma alıverdim.)

tölis bilge tutuk beg altı yégirmi yaşda almış kunçuyınız bökmédi begiçem YEN E-48

(Bilge vali olan Tölis beyi on altı yaşında aldığı eşine doyamadı, sevgili beyim.)

2. söz dinlemek, ciddiye almak, dikkate almak (KT, BK, IB)

ögüm ötin alayın kañım savı tıñlayın tıp kelmış IB 58

(Annemin öğüdünü alayım, babamın sözlerini dinleyeyim diye <geri> gelmiş.)

bi[lig] bilmez kişi ol sabıg alıp yagru barıp üküş kişi öltün BK K 5-6

(Cahil insanlar, bu sözleri dinleyip yakınlaştığınızda çoğunuz öldünüz.)

3. (bir yeri) almak, fethetmek, ele geçirmek (KT, BK, Ongi, KÇ, YEN)

[küç] uygur kan yerin aldukda azıglıg toñuz teg tirig beg esizim YEN E-98

(Güçlü Uygur kağanının topraklarını alırken, Siz Tirig Bey güçlü dişleri olan yaban domuzu gibiydiniz. Ne acı!)

4. (birini, bir şeyi) ele geçirmek, almak, yakalamak (BK, ŞU, TA, HT, YEN)

süsin bu[z]dum élin anta altım BK D 34

(Ordusunu bozguna uğrattım. Ülkesini orada ele geçirdim.)

katunun anta altım ŞU K 10

(Hatununu orada ele geçirdim.)

anı algıl tedi TA D 6

(‘Onu yakala’ dedi.)

anta ötrö türgüş karlokug tavarın alıp evin yulıp barmış ŞU G 5

(Bundan dolayı Türgiş, Karluk <halkının> varlıklarını alıp ev barkını yağmalayıvermiş.)

5. haber almak (TY)

kelir erser körü kelür kelmez erser tılıg sabıg alı olur tedi TY I. K 8

(Gelirlerse görünerek gelirler, gelmezlerse casuslardan haber alıp otur dedi.)

ay- = 1. söylemek, demek (TY, Çoyr, TA, ŞU)

ır kaçan aygıl baña Çoyr 3 (Bana şarkı söyleyerek...)

yagı [kel]ir tęp ayu kelti ŞU G 3 (Düşman geliyor diye söyleyerek geldi.)

2. buyurmak, buyruk vermek (KT, ŞU)

öd teñri aysar kişi oglı kop ölgeli törümiş KT K 10

(Zaman tanrısı <öyle> buyurunca insan oğlu hep ölümlü yaratılmış.)

teñri yer ayu bërti anta sançdım ŞU D 1-2

(Gök ve yer buyruk verdi, orada mızrakladım.)

3. hüküm vermek, ceza vermek, tebliğ etmek (TY, ŞU)

bu süg élt tedi kıyınıg köñlünçe ay ben saña ne ayayın tedi TY I. K 8

(“Bu orduyu sevk et”, dedi. <Suç işleyenlerin> cezasını dilediğince ver, ben sana <daha> ne diyeyim”, dedi.)

evin barkın yulkısın [y]ulımadım kıyın aydım ŞU D 2

(Evini barkını, at sürüsünü yağmalamadım. Cezalarını verdim. <tebliğ ettim>)

4. akıl vermek (TY, KÇ)

yėti yüz kişig uduzugma uluğı şad erti aygıl tedi ayıgması ben ertim TY I. B 4-5

(Yedi yüz kişiye önderlik edenlerin başı şad unvanı taşıyordu. “Akıl ver!” dedi. Akıl vereni <danışmanı> ben idim.)

[İşbara bil]ge küli çor tarduş bodunug ét[i] ayu olortı KÇ 14

(İşbara Bilge Küli Çor Tarduş halkını düzene sokup akıl vererek yaşadı.)

bar- = 1. varmak, ulaşmak, gitmek ; (mecazen) ölmek [**uç̣a bar-**], (dünyadan) ayrılmak [**adırılı bar-**] (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, Çoyr, IB, Tes, TA, ŞU, Suci, HT, I. KRB?, YEN, ALT)

er avka barmış IB 12 (Bir adam ava gitmiş.)

sınar süsi ebig barkıg yulıgalı bardı BK D 32

(Bir kısım ordusu evi barkı yağmalayamaya gitti.)

bêş yêgirmi yaşımda tabgaç kanga bardım-a YEN E-11

(On beş yaşımdan itibaren Tabgaç hanına gittim.)

2. yardımcı fiil, -I vermek (Tes, TA, ŞU, HT)

boz ok başın akıza uçuz kölke atlıgın töke barmış Tes K 3

(Boz Ok<ların> liderini hücum ettirip <düşmanı> Uçuz Gölü’ne atlarıyla döküvermiş.)

anta ötrö türğêş karlokug tavarın alıp evin yulıp barmış ŞU G 5

(Bundan dolayı Türğişler, Karlukların varlıklarını alıp evini barkını yağmalayıvermiş.)

kut bulzun alı barzun HT (Kut bulsun, alıversin.)

.. *yêr beñigü.. adırılı bardı* ALT Çarış A-1 (Yeryüzü sonsuzdur... bu dünyadan ayrıldı.)

bıñ eçinîz kadaşlarım adırılı bardıma kazın erime bökmedim YEN E- 16

(Bin akrabam, ağabeylerim ve amcalarım, ben <sizden> ayrıldım. Ey asker dünürüm, <size> doyamadım!)

bas- = 1. basmak, üzerine çökmek (KT, BK, TY)

üze teñri basm[asar asra] yêr telinmeser BK D18

(Yukarıda gök çökmezse, aşağıda yer delinmezse...)

teñri umay ıdok yêr sub basa bêrti erinç neke tezer biz TY II. B 3

(Tanrı Umay, kutsal yer-su üzerimize çöktü, <Savaşmaktan> Ne diye kaçacağız?)

2. baskına uğratmak, baskın yapmak (KT, BK, TY, Ongi, Tes, ŞU)

oguz yağıg ordog basdı KT K 8 (Düşman oğuzlar ordugahı bastılar.)

tabgaç bodunı... tokıdım yıgdım basdım yañdım Ongi 9

(Çin halkını vurdum, topladım, bastım, dağıttım)

basın- = 1. yenilmek, yenik düşmek (TY)

üküş tēyin neke korkur biz az tēyin ne basınalım tegelim tēdim TY II. B 4

(<Düşman> çok diye niye korkalım? Sayımız az diye niçin yenilelim ki! Saldıralım dedim.)

2. batmak, aşağı düşmek (IB)

teve titigke tüşmiş basınu yemiş IB 46

(Bir deve bataklığa düşmüş. Batarken yemeye devam etmiş.)

bêr- = 1. vermek (KT, BK, TY, Ongi, IB, TA, ŞU, HT, Suci)

kagan at bunta biz bêrtimiz KT D 20 (Hakan unvanını <ona> burada biz verdik.)

anta kēsre teŋri bilig bêrtök üçün TY I. B 6

(Daha sonra Tanrı bilgi <muhakeme yeteneği> verdiği için...)

2. yardımcı fiil, -i vermek; ad vermek, hizmet vermek, atamak (KT, BK, TY, ŞU, YEN)

şad atıg anta bêrmış boltokda... Ongi 6 (Şad unvanını orada verdiği sırada)

çik bodunka tutuk bêrtim ŞU G 2 (Çik halkına vali olarak atadım.)

êki kızın tapıg bêrt[i] ŞU B 4-5 (İki kızıyla hizmet etti.)

erde artuk erdemi bar üçün beŋkü tike bêrtim YEN E-48

(Onun pek cesur kahramanlığı uğruna bu ebedi anıtı diktim.)

saŋun tutuk ben uyar üçün törüŋin ête bêrdim YEN E-92

(General ve valiyim. Erdemim için töreye göre düzenledim.)

olurupan türk [b]odunıŋ êlin törüsin tuta bêrmış BK D 3

(Tahta çıktıktan sonra Türk halkının ülkesini, yasalarını ele alıp düzenlemişler.)

bil- = 1. bilmek (KT, BK, TY, KÇ, IB, ŞU, YEN)

bi[lig] bilmez kişi ol sabıp alıp yaŋru barıp üküş kişi öltün BK K 5-6

(Bilgi bilmeyen <cahil> insanlar, bu sözleri ciddiye alıp yakınlaştığınızda çoğunuz öldünüz.)

bilmez biligin biltökümün ödokümün bunça bitig bitidim KÇ G 3

(Az bilsem de bildiğim, düşündüğüm kadarıyla bu yazıyı yazdım.)

...ança bilin edgü ol IB 2 (Öylece bilin: <Bu fal> iyidir.)

2. anlamak (KT, BK, IB)

kuzgun savı teŋrigerü yalvarur üze teŋri (ê)şidti asra kişi bilti tēr IB 54

(Kuzgunun sözü Tanrı'ya yalvarıştır. Yukarıda tanrı işitti. Aşağıda insan oğlu anladı.)

3. idrak etmek (YEN)

altı yaşımta kaŋsıradım bilinmedim YEN E-32

(Altı yaşımda babasız kaldım, ancak <onun> farkında değildim.)

...yaşımda bildim YEN E-70 (...yaşımda idrak ettim.)

4. yardımcı fiil, -e bilmek (YEN)

yagıda... bitigçi...yörçi uz kop bodun tikü bilir erti YEN E-32

(Düşmandan <esir alınan?> yazıcılar, süsleyiciler? ve tüm halk <bu anıtı> dikebildi.)

ebir- = 1. çevirmek, döndürmek (BK)

ıçğertim kalıñ... ebirü kelürtüm BK D 25 (Bağımlı kıldım. Malını vergiye... çevirip getirdim.)

2. dönmek (YEN)

teñri elimke er erdem üçün uyğur kanda ebirü kel <...> YEN E-73

(İlahi devletime savaşçı er şecaatim için Uygun hanından dön<medim.>)

3. dolanmak (TY)

on tünke yantaki yuğ ebirü bardımız TY I. K 2

(Yandaki engelli yolu on gecede dolanıp ulaştık.)

yantımız köğmen yışığ ebirü keltimiz TY I. K 4

(Dönüp geldik. Köğmen dağlarını dolanarak geldik.)

eñle- = 1. ava çıkmak, avlanmak (IB)

bars këyik eñleyü meñleyü barmış IB 49 (Bir kaplan avlanmaya çıkmış.)

2. inlemek, feryat etmek (YEN)

kadaşım eren eñleyü yogladı edgü taş kim üğüz beñü yer eñindime? bökmedim YEN E-42

(Erkek akrabalarım feryat figan ederek cenaze töreni düzenlediler, iyi taşı <diktiler>.

Kem <Yenisey> Irmağına, ebedi yere, doymadım!)

et- = 1. gümbürdemek, ses çıkarmak (BK)

yay bolsar üze t[eñri] köbürgesi eterçe anç[a] tagda sıgun etser [ança] sakınur men BK B 3-6

(Yaz geldiğinde yukarıda gök davulları gümbürdediği gibi, öylece, dağlarda geyikler böğürdüğü gibi işte öyle düşünürüm.)

2. böğürmek, ötmek (hayvanın ses çıkarması) (BK, IB)

karı üpgük yıl yarumazkan etdi IB 21 (Yaşlı hüthüt kuşu yıl aydınlanmadan öttü.)

ên- = 1. inmek (KT, BK, TY)

balıkdaki taşıkmış tagdaki ênmiş KT D 12 (Şehirdeki dışarı çıkmış, dağdaki inmiş.)

2. (mecazen) alçalmak (ALT)

kişi êngey erinç êl kü ayalmış ayargu a er seşün ALT Yabogan 2 (Kişi eğer alçalırsa, devletin ünlü saygın koruyup kollayan generali...)

êlt- / ilt- (YEN) = 1. (ordu, asker) yönlendirmek, göndermek, sürmek, alıp götürmek (KT, BK, TY, Çoyr, YEN, ALT)

bilge tunukukka baña aydı bu süg êlt tedi TY I. K 7-8

(Bilge Tunyukuk’a, bana emretti. Bu orduyu yönlendir dedi.)

yaraklıg kantan kelip yaña êltdi süñüglüg kantan kelipen süre êltdi KT D 23

(Silahlı <düşmanlar> nereden gelip sizi dağıtabilecek, mızraklı <düşmanlar> nereden gelip <sizi yurdunuzdan> sürebilecekti?)

êl tu[t]tum bodun başladım taş yağış yağıladım êl[t]dim YEN E-45

(Devleti elimde tuttum, halkı yönlendirdim, dış düşmanlarla savaştım, <ordu> gönderdim.)

2. (haber, söz) taşımak (IB)

er terkleyü kelir edgü söz sav (ê)lti kelir ter IB 7

(Bir adam aceleyle geliyor. İyi haberler taşıyarak geliyor.)

3. gebe olmak, (gebe olarak) bebek taşımak (YEN)

on ay ilt[t]i ögim oğlan togdım YEN E-29

(On ay annem beni taşıdı, oğlan olarak doğdum.)

ıd- / ıt- / ı- = 1. göndermek, yollamak, iletmek (KT, BK, KÇ, ŞU, IB)

kırkız tapa er ıdmış ŞU D 10 (Kırgızlara doğru adam göndermiş.)

2. bırakmak (KT, BK)

türk begler türk atın ıtı KT D 7 (Türk beyleri Türk adını bıraktı.)

tokuz oguz bodun yerin subin ıdıp tabgaçgaru bardı BK D 35

(Tokuz Oğuz halkı yerini bırakıp Çin’e göç etti.)

3. kanunlara uymamak (YEN)

êl törüsü ıdman YEN E-10 (Devlet kanunlarından ayrılmayın <töreyi bırakmayın>.)

4. yardımcı fiil, - i vermek (KT, BK, Ongi, KÇ)

kaganladok kaganın yitürü ıdmış KT D 7 (Hakan yaptığı hakanını kaybetmiş.)

yoşşurtokin üçün türk bodun êllödök êlin içgını [ı]dmış BK D 7

(...Kışkırttığı için Türk halkı ülke yaptığı toprakları elinden çıkarmış.)

küli çor anta kəsre karlukka yem[e] süñüş[dök]de idil akin binip olayu tegip sança ıdıp topulu ünti KÇ D 7

(Küli Çor ondan sonra, Karluklara karşı savaşırken yine 'İdil' kır atına binip boğa gibi hücum edip mızraklayarak deşip kalktı.)

ir- = 1. yardımcı eylem, olmak (krş. *er-*) (KT)

érig yérte irser ança érig yérte bengü taş tokıtdm KT G 13

(Ulaşılabılır yerde ise, böylesi ulaşılabilir bir yerde bengi taş kazıttım.)

2. erişmek (krş. *ér-*) (TY)

temir kapıgka tegi irtimiz TY II. G 1 (Demir Kapı'ya kadar eriştik.)

katıglan- = 1. çalışıp çabalamak, gayret etmek (Suci)

marımınça bol kanka tap katıglan Suci 9

(Hocalarınız gibi olun, hana hizmet edin, gayret edin!)

2. güçlü olmak, sağlamlaşmak, kuvvetlenmek, sertleşmek (YEN)

üç oğlım adırıldım-a ayıt-a bökmedim-e katıglanıl YEN- E-11

(Üç oğlum sizden ayrıldım, ne acı sizlere doymadım! Güçlü olun!)

beş yaşımta kaşsız kalıp tokuz yégirmi yaşımga öksüz bolup katıglanıp otuz yaşımga öge boltum YEN E-45

(Beş yaşımda babasız kaldım, on dokuz yaşımda öksüz kaldım. Ancak ben kuvvetlendim ve otuz yaşımda öge oldum.)

kelür- / **kelir-** = 1. getirmek (KT, BK, TY, ŞU, ARH)

yañı köl tarkan küdegü kelirti ARH 1 (Yangı Köl Tarkan güvey getirdi.)

tılıg kelürti TY II. B 1 (Haber getirdi.)

2. dünyaya getirmek (YEN)

on ay iltıdi ögim-e kelürti ilimke YEN E-28

(On ay annem <beni> taşıdı, devletime <hizmet etmem için dünyaya> getirdi.)

kir- = 1. girmek, dalmak (KT, BK, Ongi, KÇ, ŞU, IB)

anta yana kirip türgüş kagan buyrukı az tutukug eligin tutdı KT D 38 (Ondan sonra tekrar içeri girerek Türgiş kağanının komutanı Az valisini eliyle yakaladı.)

2. katılmak, tabi olmak (BK, TA, ŞU, ALT)

kuriya on oka kirti TA G 3-4 (Batıda On Ok'lara katıldı.)

ben bitidim beş el kirgü ALT Kalbak-Taş II/XV

(Ben yazdım. Beş halkın <birliğe> katılması gerek.)

kon- = 1. yerleşmek, konmak (KT, BK, TY, KÇ, Tes, TA)

bəriye çogay yış tögültün yazı konayın tiser KT G 7

(Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına yerleşeyim dersin.)

2. (kuş) konmak (IB)

turña kuş tüşnekişe konmuş IB 61 (Turna kuşu tüneğine konmuş.)

kör- = 1. görmek (KT, BK, TY, Ongi, KÇ, ŞU, Suci, IB)

yegenimin atımın körtüm Suci 8 (Yeğenlerimi gördüm.)

2. bağlı olmak (KT, BK, TY)

bodunug kop baz kıldım yagısız kıldım kop maña körti KT D 30

(Milleti hep bağımlı kıldım, düşmansız kıldım. Hepsi bana bağlı oldu.)

3. yardımcı fiil (TY, YEN)

buñadıp kagan yelü kör temiş TY I. K 2 (Kağan sıkılıp acele edin demiş.)

öz elin yeti körti YEN E-152 (Kendi ülkesine ulaşmaya çalıştı.)

olur- = 1. tahta oturmak, tahta çıkmak (KT, BK, TY, Tes, TA, IB)

yollug kagan bumın kagan üç kagan olurmuş eki yüz yıl olurmuş TA D 1

(Yollug Kağan, Bumin Kağan <bu> üç kağan tahta oturmuş, iki yüz yıl hüküm sürmüşler.)

uygur kagan tok olurmuş yetmiş yıl ermiş Tes K 5

(Uygur kağanı tok <bir biçimde> tahta çıkmalı yetmiş yıl olmuş.)

2. hüküm sürmek (KT, BK, TY, KÇ, TA, Tes, ŞU)

bo yerde olurup tabgaç bodun birle tüzültüm KT G 4-5

(Burada hüküm sürüp Çin halkıyla ilişkileri düzelttim.)

3. yaşamak (KT, BK, TY, KÇ, ŞU)

kéyik yéyü tabışgan yéyü olurur ertimiz TY I. G 1

(Yabani hayvan yiyerek tavşan yiyerek yaşıyorduk.)

4. oturmak (KT, BK, TY, ŞU, IB)

ol sabıg eşidip tün udısıkım kelmedi, küntüz olursıkım kelmedi TY 1. G 5

(O sözü işitip, gece uyuyasım gündüz oturasım gelmedi.)

çıntan ıgaç üze olurupan meñileyür men IB 4

(Sandal ağacı üzerinde oturup mutlu bir şekilde yaşarım.)

5. görev yapmak, görev almak (BK, Tes)

men tokuz yëgirmi yıl şad olurtum BK G 9 (Ben on dokuz yıl şad olarak görev yaptım.)

6. durmak, kalmak (IB, YEN)

köneki nelük toñgay ol küneşke olurur ol IB 57

(Kovası niçin dunsun? Güneşte duruyor!)

alp köğşin oluru kaltı YEN E-48 (Cesur avcı kuş? durup kaldı.)

ör- = 1. ayaklanmak (KT)

kurıdın sogud örtü KT B 1 (Batıdan Soğdlar ayaklandı.)

2. yükselmek, çıkmak, (mecazen) inşa etmek (ALT)

eb ör[t]ti ALT Teke-Turu (Ev çıktı/inşa etti.)

sı- = 1. vurmak, kırmak (KT, KÇ)

ol tegdökde bayırkunıñ ak adgırıg udlıkın sıyu urtı KT D 36

(O hücumda Bayırkuların ak aygırını uyluğundan vurup kırdılar.)

2. (mecazen) kırmak, geri çevirmek (KT, BK)

meniñ sabımın sımadı KT G 11 (Benim sözümü kırmadı.)

3. tahrip etmek, yıkmak (TY)

üç otuz balık sıdı TY I. D 2 (Yirmi üç şehir tahrip ettim.)

süle - = 1. sefere çıkmak (KT, BK, TY, Ongi, KÇ)

...i/ı yëgirmi yaşımnda süledim YEN E-96

(On altı/yedi yaşımnda sefere çıktım.)

2. ordu sevk etmek, asker göndermek (KT, BK, Ongi)

sü sülepen tört bulıñdaki bodunug kop almış kop baz kılmış KT D 2

(Ordu gönderip dört taraftaki halkı ele geçirmiş, hepsini tebası haline getirmiş.)

teg- = 1. varmak, ulaşmak, erişmek (KT, BK, TY, Ongi, Tes, Suci, IB, YEN, ALT)

töpütke kiçig tegmedim KT G 3 (Tibet'e bir kez bile varmadım.)

él étmiş kanım yaşı tegip uçdı Tes B 5 (El Etmiş hanım yaşına erişip öldü.)

2. hücum etmek, saldırmak, savaşmak (KT, TY, Ongi, KÇ, HT, YEN, KRG, ALT)

yëg étmiş kışlig sökgeli teg! ALT Biçiktu Boom III

(<Siz> Güzel ok çantalılar, <düşman hatlarını> kırmak için saldırın!)

ben yırdınta yan tegeyin TY I. G 4 (Ben Kuzey cephesinden hücum edeyim.)

otuz oğlan sagdıçları üçün el tegermiz KRG Talas 2 (Otuz oğlan maiyetindekiler <birliği> için savaşırız.)

ilim ökünçüğe kalın yagıka kaymatın tegipen adırıldım-a ayıt-a YEN E-28

(Devletimi üzerek düşmanın çokluğuna bakmadan savaşa girdim heyhat, ayrıldım!)

tog- = 1. aşmak, geçmek (KT, BK)

sünüg batımı karıg söküpən kögmen yışıg toga yorıp kırkız bodunug uda basdımız KT D 35

(Mızrak batımı karı söküp Kögmen dağlarını aşarak ilerleyip yaya olarak Kırgız halkını uykuda baskına uğrattık.)

2. doğmak (IB, YEN)

on ay ilt[t]i ögim oğlan togdım YEN E-29 (On ay annem taşıdı, oğlan olarak doğdum.)

er busuşlug teñri bulıtlıg boltı [bulıt] ara kün togmuş IB 52

(Adam kederli gökyüzü bulutlu oldu. <Ardından, bulutların> arasından güneş doğmuş.)

tur- = 1. kalkmak, yükselmek, ayağa kalkmak (TA, IB)

[b]eş señüt kara bodun turuyun kañım kanka ötünti TA G 4

(Beş general <ve> halk <önünde> ayağa kalkarak babam kağana <şöyle> arz ettiler.)

üze tuman turdı asra toz turdı IB 15 (Yukarıdan sis bastırdı, aşağıdan toz kalktı.)

2. durmak, kalmak (IB, YEN)

ol tagda turupan meñileyür men IB 51 (O dağda kalırken mutluluk içindeyim.)

buñka tura beñkü tiker men ayıt-a YEN E-48 (Kederliyken <bu> ebedi anıtı diktim.)

3. yardımcı fiil, -A durmak (ARH)

teñr[i]ken kunçuy yeğen botur érkin avlak? eri bolup turdı ARH 1

(Kutlu prenses Yegen Botur Erkin Avlak eri olmuştu?)

turgur- = 1. öylece bırakmak (ŞU)

evin barkın yulkısın [y]ulımadım kıyın aydım turguru ko[d]tum ŞU D 2

(Evini, barkını, at sürülerini yağmalamadım. Cezalarını söyledim. Oldukları gibi bıraktım.)

2. kaldırmak (IB)

udıgımag odgur[u] yatıglıg turguru yorıyur men IB 20 (Uyuyanları uyandırarak yatanları kaldırarak yürüyorum.)

tut- = 1. tutmak, yakalamak (KT, BK, TY, YEN, ŞU, TA)

anta yana kirip türgeş kagan buyrukı az tutukug eligin tutdı KT D 38

(Oradan yine <içeri> dalıp Türgiş hakanının komutanı Az valisini eliyle yakaladı.)

taluyda yatıpan tapladukumın tutar men sevdükümin yëyür men IB 3

(Denizde yatarak istediğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum.)

er anta basmış tıl tutmuş ŞU D 12 (Asker orada saldırmış, muhbirleri yakalamış.)

2. (ülkeyi) elde tutmak, sahip çıkmak, yönetmek, düzenlemek (KT, BK, KÇ, Tes, TA, YEN)

anı üçün elig ança tutmuş erinç BK D 4 (Şüphesiz bunun için ülkeyi böylece yönetmiş.)

ël tuttum bodun başladım YEN E-45 (Devleti elimde tuttum, halkı yönlendirdim.)

olurupan türk [b]odunıñ elin törüsin tuta bërmiş BK D 3

(Tahta çıktıktan sonra Türk halkının ülkesini, yasalarını ele alıp düzenlemişler.)

3. (ad) almak, (şöhret) kazanmak (KT, BK, KÇ)

tabgaçgı begler tabgaç atın tutupan tabgaç kaganka körmiş KT D 7-8

(Çin'deki <Türk> beyleri Çin adını alarak Çin kağanına itaat etmiş.)

[tab]gaçka bunça sünüşüp alpin erdemin üçün kü bunça tutdı KÇ B 12

(Çin'e karşı savaşır kahraman ve erdemli oluşuyla böyle şöhret kazandı.)

tüş- = 1. düşmek (KT, IB)

teve titigke түşmüş IB 46 (Bir deve bataklığa düşmüş.)

ol at anta түş[di] KT K 4 (O at orada düştü <telef oldu.>)

2. geri gelmek, dönmek, inmek (TY, ŞU)

ol sabıg eşidip kaganım ben ebgerü түşeyin tedi TY I. K 6

(O sözü işitip kağanım, ben karargâha döneyim dedi.)

anta yana түşdüm ötüken irin kışladım ŞU D 7

(Oradan yine geri döndüm. Kış 1 Ötüken'in kuzeyinde geçirdim.)

3. konmak (IB)

yagaklıg tograk üze түşüpen yaylayur men IB 64

(Cevizli kavak ağacı üzerine konup yazı geçiriyorum.)

tüşür- = 1. indirmek (TY)

ol sub kodı bardımız aşangalı tüşürtümüz TY I. K 3 (İrmaktan aşağı giderek <askerleri> yemek yemeleri için <attan> indirdik.)

2. bırakmak, (mecazen) yüklemek (YEN)

iniñizke içiñizke iñen yüki ilz (?) tüşürtüñiz YEN E-28

(Küçük erkek kardeşlerinize ve akraba olan kardeşlerinize büyük yük yüklediniz.)

yeti urı oğlınızka bökmedük kañıçam üküşça buñı tüşürmek ertiñiz YEN E-48

(Sizin yedi oğlunuza doymadan, babacığım, <üzerimize> büyük keder bıraktınız.)

uç- = 1. (mecazen) ölmek, vefat etmek (KT, BK, Tes, ŞU, HT)

kañım kagan ança élig törüg kazganıp uça barmış KT D 15-16

(Babam kağan öylece ili, töreyi kazanıp vefat etmiş.)

2. uçmak (IB)

kuş oğlu uça aztı IB 15 (Kuş yavrusu uçarak yolunu kaybetti, kayboldu.)

uduz- = 1. göndermek, sevk etmek (TY, KÇ)

kök öñüg yuguru ötüken yışgaru uduztum TY I. G 8

(Kök Öng'ü aşırıp Ötüken toprakları yönünde sevk ettim.)

oglin k[is]isin uduztok[ı] [ko]ntokı étdöki yer KÇ D 1

(Evladını, karısını yolladığı, yerleştiği, kurduğu yer)

2. önderlik etmek, kumanda etmek (TY, ALT)

uduzugma ulugı şad erti TY I. B 5 (Önderlik edenlerin başı şad unvanını taşıyordu.)

ur- = 1. vurmak (KT, KÇ, IB)

yarıkında yalmasında yüz artuk okın urtı KT D 33

(Zırhından kaftanından yüzden fazla ok ile vurdular.)

2. (taşa) yazmak, kazımak (KT, BK, Tes, Sevrey?, YEN, ALT)

belgüisin bitëgin bu urtı bu yaratdı Tes G 3

(Damgasını ve yazıtını bu <kişi> taşta kazıdı ve meydana getirdi.)

bitig urayın ALT Tuyekta IV (Yazıt kazıyayım.)

3. konuşturmak, yerleştirmek, koymak (TY, IB)

yelme kargu edgüti urgıl, basıtma timiş TY I. K 10

(Keşif kolunu, karakolu iyi yerleştir, baskına uğratma demiş.)

er kugu kuşka sokuşmış kugu kuş kanatıña urup... IB 35

(Adam bir kuğuya rastlamış. Kuğu <onu> kanadına alarak...)

4. rehin almak (IB)

oyma er oğlanın kisisin tutug urupan oşıç oygalı barmış IB 29

(Bir sakatatçı çocuklarını ve karısını rehin alarak iç organlarını çıkarmaya gitmiş.)

ün- = 1. yüksek bir yere / bir yerden çıkmak (ALT, IB)

ëki yadag yış [a]şu ünmiş ALT Tuyekta V

(İki yaya <kişi> dağı aşarak çıktı <aşağı indi.>)

2. kalkmak (KÇ)

küli çor anta kësre karlukka yem[e] süñüş[dök]de idil akin binip oplayu tegip sança ıdıp topulu ünti KÇ D 7

(Küli Çor ondan sonra, Karluklara karşı savaşırken de ‘İdil’ kır atına binip boğa gibi hücum edip mızraklayarak deşip kalktı.)

3. filizlenmek (IB)

kara bulıt yorıdı kamağ üze yağdı tarıg bişdi yaş ot ündi IB 53

(Kara bulut yürüdü, her şeyin üzerine yağmur bıraktı ekinler olgunlaştı taze otlar çıktı.)

4. ava çıkmak (IB)

kanlık süsi avka ünmiş IB 63 (Hakanın ordusu ava çıkmış.)

yarat- = 1. yapmak, meydana getirmek (Tes, TA, KT)

çıt tikdi örgin yaratdı yayladı Tes G 2 (Çit dikti, taht yaptı, yazı (orada) geçirdi.)

bark êtgüçi bediz yaratıgma bitig taş êtgüçi tabgaç kagan çıkanı çañ señün kelti KT K 13 (Türbe ustası, resim yapan, bengü taş yapan Çin hakanının yeğeni General Çang geldi.)

2. yaratmak (KT, BK)

teñri teg teñri yaratmış türk bilge kagan BK D 1

(Tanrı gibi gökte yaratılmış Türk Bilge Kağan.)

3. düzenlemek, tanzim etmek, örgütlemek (KT, BK)

az kırkız bodunug ê[tip] yaratıp keltimiz BK D 17

(Az, Kırgız milletini düzenleyip geldik)

yarlıka- = 1. (Tanrı) buyurmak (BK, TY, Ongi, TA)

üze kök teñri yarlıkadok üçün asra yağız yer igit<d>ök üçün elimin törümün êtinti[m]

TA B 3

(Yukarıda mavi gök buyurduğu için, aşağıda yağız yer beslediği için yurdumu yasalarımı düzenledim.)

teŋrikenke işig bërtiŋ tēyiŋ yarlıkamış Ongi 6

(Efendimize hizmet ettin diye buyurup...)

2. esirgemek, başışlamak (KT, TY)

teŋri yarlıkazu bu türk bodun ara yarıklıg yagıg keltürmedim TY II. D 3-4

(Tanrı esirgesin, bu Türk halkının arasına silahlı düşmanı sokmadım.)

teŋri yarlıkazu kutum bar üçün ülügüm bar üçün ölteçi bodunug tırgürü igit[t]im KT D 29

(Tanrı esirgesin, devletim var olduğu için, kismetim var olduğu için ölecek olan halkı diriltip besledim.)

3. izin vermek, lütfetmek (KT, BK, TY)

teŋri yarlıkadı yañdımız TY I. G 9 (Tanrı lütfettiği için bozguna uğrattık.)

teŋri yarlıkadok üçün kutum ülügüm bar üçün BK D 23

(Tanrı lütfettiği için, talihim ve kismetim olduğu için...)

yêt- = 1. yetişmek, ulaşmak (ŞU, YEN)

bükegüke yêtdim ŞU D 1 (Bükegük'e yetiştim.)

öz elin yeti körti YEN E-152 (Kendi kabilesine ulaşmaya çalıştı.)

2. yedeğe almak (TY)

yokaru at yête yadagın ıgaç tutunu agturdum TY K 1

(Yukarı doğru atı yedeğe alarak, yaya bir şekilde ağaca tutunarak tırmandırdım.)

yori- = 1. yürümek, ilerlemek (KT, BK, TY, Ongi, TA, ŞU, IB)

boz bulıt yorıdı bodun üze yagdı IB 53

(Boz bulut ilerledi, halkın üstüne yağdı.)

2. sefere çıkmak, asker sevk etmek (BK, TY, ŞU)

sekizinç ay bir yaŋıka sü yoriyın tidim ŞU D 5

(Sekizinci ayın birinci günü orduya sefere çıkın dedim.)

3. hayatta kalmak, yaşamak (IB)

talım orı yarıŋça yasıçın yalım kayag yara urupan yalŋusun yoriyur ter IB 40

(Yırtıcı kuzu kapan, kürek kemiği kadar geniş ok temreniyle <gagasıyla> yalçın kayaya yararcasına vurup, yalnız başına yaşıyor.)

otsuz suvsuz kaltı uyn neçük yoriyın ter IB 45

(Otsuz susuz nasıl yapabilirim, hayatta kalabilirim.)

2.3 BİRDEN ÇOK YAZITTA ÇOK ANLAMLI KULLANILAN EDATLAR

esiz (*esiz-e / esizim / esisim / esizim-e*) = 1. Eyvah, heyhat, çok yazık, vah! (YEN, ALT)

kanım elim-e esizim-e ayıt-a... kanım elim esiz ayıt-a adırıltım YEN E-10

(Hanım, devletim, ne yazık bana! Keder... hanım, devletim, ne keder, <sizden> ayrıldım!)

teñri elimke başda begimke bökmedim esizim-e YEN E-14

(İlahi devletime, başımdaki beyime doymadım! Yazık bana!)

esiz ökünçe bökmedim esiz YEN E-60 (Yazık, heyhat, doymadım!)

ünite esizim-e eki at azdurtı küyde kişi<η/m>e adırıltım ALT Bar-Burgazı I

(Bağır, ses çıkart! Vah bana! İki at katledildi. Odadaki karımdan ayrıldım.)

2. Değerli, aziz, kıymetli (KRG)

kutlug eren esiz oğlan çor ulayu kalmış <katunı> kara tul kalmış KRG Talas 4

(Ardında kutlu erler ve Çor'un aziz oğlu kaldı. Eşi kara bir dul olarak kaldı.)

bört esiz esiniñ öz öge teg KRG Talas 8

(Bört, kıymetli azizin Öz Öge gibi)

kəsre = 1. batıda, geride (BK, Ongi, TA)

kañım türk bilge kagan olurtukınta türk amtı begler kəsre tarduş begler kül çor başlayı ulayu şadapıt begler öñre tölis begler BK G 13

(Babam Türk Bilge Kağan tahta çıktığında şimdiki Türk beyleri, batıdaki Tarduş beyleri, Kül Çor başta olmak üzere Şadapıt beyleri, doğuda Tölis beyleri...)

kəsre ay tuğsıkdaki bodun TA B 3 (Batıda ayın doğduğu yerdeki boylar.)

2. sonra (KT, BK, TY, Ongi, TA, ŞU, HT?)

anta kəsre kañım kagan uçdı ŞU K 12 (Ondan sonra kağan babam öldü.)

yana = 1. yine, tekrar (KT, BK, TY, KÇ, TA, ŞU, IB)

yagı bolup étinü yaratunu umaduk yana içikmiş KT D 10

(Düşman olup, kendisini tanzim ve tertip edemediğinden yine teslim olmuş.)

2. sonra (IB)

uzuntonlug idişin ayakın kodupan barmış yana edgüti sakınmış IB 42

(Bir kadın kabını kacağını bırakıp gitmiş. Sonra iyice düşünmüş.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TEK BİR YAZITTA KULLANILMIŞ SÖZCÜKLER

3.1 TEK BİR YAZITTA KULLANILMIŞ İSİMLER

adgırlık = aygır olma, aygırlık (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

adın = başka, diğer (Tes)

Tes yazıtında görülen adın kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” *Hikâyesi*'nde, *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

agin = dilsiz (IB)

“Dilsiz” anlamında İrk Bitig'de rastlanan bu sözcük daha sonraki dönemlerde “pinti” ve “zorba, haydut” anlamlarında agın olarak *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. Bu sözcükle ilişkilendirilebilecek “kekeme olmak, dili tutulmak” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te agna- fiili görülmüştür.

agış = tırmanma, yükselme (KRG)

Kırgızistan'da geçen agış kelimesi daha sonra “yükselme” anlamı ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

aka = unvan; Bertip Aka (ALT)

Altay yazıtlarında bir kişi adı parçası olarak bulunan aka kelimesi *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “büyük kardeş” anlamı ile kaydedilmiştir.

akınçu = kişi adı parçası, unvan ; Akınçu Alp Bilge Çigşi (TA)

Taryat yazıtında bir kişi adı olarak yer alan akınçu kelimesi daha sonraki dönemlerde “geceleyin düşmanı basan birlik” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te akınçı imlası ile tespit edilmiştir.

al = ala, kırmızı? ³¹ (YEN)

³¹ E-10 (Elegest I) yazıtında *körtle kan al uruğu altunlıg keş egnin yütim belde banım* (Körtle Han'dan urunu'nun al sancağı ve altınlı süslü okluk omzuma konu ve belime bağlandı) tümcesinde gördüğümüz al sözcüğü Radloff atlasında alp olarak geçmektedir. Talat Tekin'e göre de sondaki harf l harfi değil lp digrafıdır ve sözcük de bir unvan olan alp sözcüğüdür. Tümcedeki ifade ise unvanları ile birlikte hanın adı olan Körtle Kan Alp Uruğu şeklinde çevrilebilir bu okumaya göre. (Talat Tekin, **Tarihî Türk Yazı Dilleri: Makaleler II**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. 453-454.)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan al sözcüğüne bir renk anlamı ile yalnızca Yenisey’de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde âl imlası ile “turunç renginde bir kumaş” ve “turunç rengi, turuncu” anlamlarında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te; “al rengi” anlamında da *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

ala = ala, kırmızı (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan ala sözcüğüne aynı anlamda yalnızca Irk Bitig’de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde “alaca”, “cüzamlı” ve “Fergana civarında bir yaylak” anlamlarıyla *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te, “elâ” ve “alaca, karışık renk” anlamlarında *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Sözcük yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde de “cüzam” ve “ela renkli” anlamlarında kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*’ta ise ala için “ala, alaca” açıklaması verilmiştir.

alku = herkes (IB)

Sadece Irk Bitig’de rastlanan alku sözcüğü daha sonraki dönemlerde “bütün, hep, hepsi” anlamlarında *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” *Hikâyesi*’nde, *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. *Kuanşi İm Pusa*’da ise kelime “her, her biri, hepsi” anlamlarıyla açıklanmıştır.

alpagut = yiğit, kahraman (KT) **krş. yulpagut** (BK)

Yalnızca Köl Tegin yazıtında karşılaşılan alpagut kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da; “alp”in çoğulu olarak *Uygurca Üç Hikâye*’de; “bir rütbe” açıklamasıyla da *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. *Codex Cumanicus*’ta ise “asilzade, soylu, aristokrat” anlamlarına gelen alpavut kelimesi saptanmıştır, (Moğolca *albagud*) notu düşülerek.

alt = alt (ŞU)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan alt sözcüğüne benzer anlamda yalnızca Şine Usu’da rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Uygurca Üç Hikâye*’de ve *Codex Cumanicus*’ta tespit edilmiştir.

amga = yaban keçisi (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

amrak = sevgili (IB)

İrk Bitig’de “sevgili” anlamıyla kullanılan amrak kelimesi aynı anlamda daha sonra *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*’nde, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da; “temiz ve sıcak” anlamında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te; “sevgi” ve “sevgili” anlamlarında da *Uygurca Üç Hikâye*’de tespit edilmiştir. Kelimenin *Kuanşi İm Puser*’da anlam karşılığı “sevimli” olarak kaydedilirken *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Codex Cumanicus*’ta “sevgili, aziz” açıklaması verilmiştir.

antlıg = yeminli, yemin etmiş (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

antsız = yeminsiz, yemin etmemiş (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

aralı = çatalı (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

arig = iyi, temiz (TY)

Yalnızca Tunyukuk yazıtında rastlanan arig daha sonraki dönemlerde “temiz” ve “tamamen, iyice” anlamlarında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te; “temiz, lekesiz” anlamında *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Uygurca Üç Hikâye*’de tespit edilmiştir. Arig *Kuanşi İm Puser*’da “arı, temiz” anlamıyla kaydedilirken *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’ndeki madde başında sözcük için şu anlamlar verilmiştir: “temiz, arı, saf, kusursu”, “teğrim’le: mukaddes”, “tegin’le: özel ad”, “dintar’la: gerçek din hadimi” ve “tëgin’le: özel ad”

Ayrıca sözcük *Tarama Sözlüğü*’nde “temiz, pak, saf” anlamına gelen arı, aru, arık ile *Codex Cumanicus*’ta “saf, temiz” ve “kutsal, aziz” anlamlarındaki arı kelimeleriyle de ilişkilendirilebilir.

arka = arka (KÇ)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan arka kelimesine aynı anlamda yalnızca Küli Çor yazıtında rastlanmıştır. Kelime daha sonraki dönemlerde “sırt” ve “zorluklarda yardımcı olan kişi, arka, destek” anlamları ile *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te; “arka, sırt” anlamı ile *Codex Cumanicus*’ta ve *Daşakarmapathāvadānamālā*’da; “yardımcı, hâmi” anlamıyla da *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Kelime yine “arka” anlamında *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde de yer almaktadır.

art = dağ geçidi (IB)

İrk Bitig’de “dağ geçidi” anlamında kullanımına rastlanan art kelimesi daha sonraki dönemlerde “dağ geçidi” ve “boyun, art” anlamlarıyla *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te; “arka, art” anlamında *Codex Cumanicus*’ta; “arka, sırt” anlamlarında *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da, “arka, yardım” ve “dağ geçidi” anlamlarıyla da *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

arzi (arji) = doğa üstü varlık, kâhin (ALT)

Yalnızca Altay’da rastlanan arzi sözcüğü “ermiş, aziz, evliya” anlamları ile arji ve êrji şekilleriyle *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da, arzi şekliyle *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde, arzı şeklinde de *Uygurca Üç Hikâye*’de tespit edilmiştir. Kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise arzı ~ irji ~ irzi şekillerinde “öğretici, muallim, arkadaş” şeklinde açıklanmıştır.

aşlıg = yiyecek (ALT)

“Yiyecek” anlamında Altay’da yer alan aşlıg sözcüğü “mutfak” ve “buğday” anlamlarıyla *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te; “aşlık” formunda “buğday” anlamıyla *Codex Cumanicus*’ta; yine “aşlık” formunda “yiyecek” anlamıyla *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da ve “yemeklik” anlamıyla *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde yer alan aşlık kelimesi de benzer bir şekilde “mutfak” anlamına gelmektedir.

atan = deve (YEN)

Yenisey’de “deve” anlamında rastlanan atan sözcüğü daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir.

atçı = avcı, okçu (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

atım = atış (YEN)

Sadece Yenisey’de rastlanan atım kelimesi daha sonraki dönemlerde “atıcı, nişancı” anlamıyla *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te, “savaşçı, nişancı” ve “nişancılık, atıcılık” anlamlarıyla *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde tespit edilmiştir. Sözcük *Tarama Sözlüğü*’nde ise “adım” anlamıyla yer almaktadır. Fakat sözlükte ayrıca “okun veya kurşunun erişebileceği yer” anlamındaki atım yeri tamlamasında geçtiği görülmüştür.

avınçu = carıye (IB)

İrk Bitig’de “cariye” anlamında geçen avınçu daha sonraki dönemlerde “cariyeler” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir. Sözcük *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde yer alan avınçga, avıçga, avıçka (ihtiyar) kelimeleriyle de ilişkilendirilebilir.

avlak = av yeri, avlak (ARH)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan avlak kelimesine aynı anlamda sadece Arhanan yazıtında rastlanmıştır. Kelime daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Tarama Sözlüğü*’nde ve “bozkır, kıraç, ıssız yer” anlamında *Codex Cumanicus*’ta tespit edilmiştir.

ayak = kap, kaçak (IB)

Yalnızca İrk Bitig’de görülen “kap” anlamındaki bu sözcük daha sonraki dönemlerde “kap, çanak, Türk kabı, kadeh” anlamıyla *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir. Sözcüğün *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’ndeki karşılığı “kadeh” iken *Tarama Sözlüğü*’nde ayağ, ayak kelimeleri “kadeh”; ayağ, ayağ kelimeleri ise bu kelimedenden bağımsız “ayak”, “saçak” ve “toplanmış olan suyun alttan akıp gittiği yer” anlamlarıyla kaydedilmiştir.

ayguçı = danışman (TY)

Tunyukuk yazıtında “danışman” anlamında geçen ayguçı daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*’da tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise “danışman, akıl veren” ve “kumandan” anlamlarıyla yer alır.

ayur = anlatıcı (TA)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

azıg = azı dişi (IB)

“Azı dişi” anlamında yalnızca İrk Bitig’de görülen azıg daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” *Hikâyesi*’nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

baglıg = konfederasyon, birlik (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan bağlıg kelimesi *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “bağlı, tutuklu” ve “bohça, paket” anlamlarıyla tespit edilmiştir.

balık = çamur (KT)

Yalnızca Köl Tëgin yazıtında karşılaşılan balık sözcüğü daha sonraki dönemlerde “Argu lehçesinde ve Oğuzların bazılarında çamur” açıklamasıyla *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. “Çamur” anlamında *Codex Cumanicus*'ta günümüz Türkiye Türkçesinde de “balçık” şekliyle yaşayan balçuk sözcüğüne rastlanmıştır.

barça = bütün, tamamı (ŞU)

“Bütün, tamamı” anlamında yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanan barça sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” *Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde aynı anlamının yanı sıra kelime “Barça Togmış, Barça Toyın, Barça Turmış” gibi kişi adlarında da kaydedilmiştir.

başgu = ak başlı at (KT)

Bir cins at olarak Köl Tëgin yazıtında geçen başgu sözcüğü *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “başı beyazlaşmış hayvan” anlamına gelen başgıl ve başıl kelimeleri ile ilişkilendirilebilir.

bat = fena, (mecazen) güçlü (Ongi)

Sadece Ongi yazıtında rastlanan bat sözcüğü Eski Uygur Türkçesindeki *Kuanşi İm Puser*'da “bart” kelimesi ile eş anlamlı olarak “zarar” anlamında kaydedilmiştir.

batur³² = cesur, kahraman (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında görülen batur daha sonraki dönemde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “antroponim” açıklamasıyla tespit edilmiştir. Kelime *Tarama Sözlüğü*'nde “cesur, yiğit, bahadır” anlamlarıyla karşılanan “batır” sözcüğü ile de ilişkilendirilebilir.

begrek = soylu, kudretli bey (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında karşılaşılan bu sözcük daha sonraki dönemlerde “bey, şehzade” anlamında *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir.

bek = sağlam (ARH)

³² Yenisey yazıtlarından E-29 Altın Köl II'de geçen batur sözcüğü Radloff ve ardından Malov gibi dilciler tarafından “kahraman” çevirisiyle okunagelmıştır. Klyastornıy gibi bazı dilciler Moğolca bayatur'dan geldiğini düşündükleri bu kelimenin yazıtların dikildiği düşünülen 9-10. yüzyıllar için Türkçede batur biçimiyle yer almadığını ileri sürmüştür. Klyastornıy'e göre kelimenin ad olarak okunmasının sebebi neşir hatasıdır ve kelimenin aslı “batmak” anlamındaki bat- fiilinden türemiş “batırmak” anlamında bir fiildir. Doerfer ve Tekin gibi dilciler ise kelimenin Türkçede Moğolcadan kaynaklı değil eski Hunca bir alıntı olarak o yıllarda yer aldığını dile getirmiş ve kelimenin “kahraman” anlamında batur olarak okunmasını yazmışlardır. (Hülya Yıldız, “Altın Köl II (E-29) Yazıtının Geniş Yüzünün Sol-İç Satırı Üzerine”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7/7, 2019, s. 84.)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan bek sözcüğü aynı anlamda yalnızca Arhanan yazıtında görülmüştür. Sözcük daha sonraki dönemlerde yine benzer anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk'te*, *Daşakarmapathāvadānamālā'da* ve *Codex Cumanicus'ta* tespit edilmiştir. Yine aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan* “*Aç Bars*” *Hikâyesi'nde* b(e)k, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde* bek ~ bk kelimeleri kaydedilmiştir. *Tarama Sözlüğü'nde* ise aynı anlamda bek ve pek kelimeleri bulunmaktadır.

bel = ova (YEN)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de “dağ sırtlarında geçit veren çukur yer” anlamında yaşayan bel kelimesi buna yakın anlamda yalnızca Yenisey yazıtlarında görülmüştür. Daha sonraki dönemlerde *Tarama Sözlüğü'nde* yer alan ve “yamaç, dağ beli” anlamına gelen bil kelimesi “ova” anlamında YEN'deki bel ile ilişkilendirilebilir.

Codex Cumanicus'ta bël şeklinde tespit edilen ve “insan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm, bel” anlamına gelen kelime günümüz Türkiye Türkçesindeki bel kelimesinin “insan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm” anlamı ile örtüşse de Yenisey'den farklılaşmaktadır. Her iki kelime birbirinden bağımsızdır.

beltir = ırmağın kavuşma, birleşme noktası (ŞU)

Şine Usu yazıtında rastlanan beltir kelimesi daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā'da* “kavşak, dört yol ağzı”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde* de benzer şekilde “yol kavşağı” anlamlarında tespit edilmiştir. Kelime *Codex Cumanicus'ta* da “kavşak, yol ayrımı” (bêltir) anlamlarıyla kaydedilmiştir.

beñilig = kutsal, ebedi, kutsanmış (TY)

Tunyukuk yazıtında rastlanan beñilig kelimesi daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan* “*Aç Bars*” *Hikâyesi'nde*, *Daşakarmapathāvadānamālā'da* ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde* meñilig (sevinçli, mesut, mutlu) şeklinde; *Codex Cumanicus'ta* meñilük (sonsuzluk), meñülük (sonsuz), meñülük (sonsuzluk; sonsuz) şekillerinde tespit edilmiştir.

beñiz = beniz, yüz (YEN)

Yalnızca Yenisey'de rastlanan bu kelime daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Tarama Sözlüğü'nde* beñiz imlası ile tespit edilmiştir. Kelimenin ek olarak “renk” anlamı da belirtilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde* ise “beniz, görünüş” anlamlarına gelen meniz bu kelimeyle ilişkilendirilebilir.

berçik = Farşlı, İranlı (KT)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

bert = hediye (KRG)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

bè = kısrak (IB)

İrk Bitig’de rastlanan bè kelimesi daha sonraki dönemlerde yalnızca *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te bî şeklinde, “Türklerde kısrak” ve ayrıca “Oğuz lehçesinde örümcek” açıklamalarıyla tespit edilmiştir.

bidgüçi = yazıcı (ŞU)

Şine Usu yazıtında geçen “yazıcı” anlamındaki bidgüçi kelimesi *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde aynı anlamda bidgeçi, bitigüçi, bitgeçi, bitigeçi, bitkeçi şekillerinde kaydedilmiştir.

bintegi = benim gibi (TY)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

birke = birlikte, beraber (YEN)

Yenisey’de geçen birke kelimesine daha sonraki dönemlerde *Codex Cumanicus*’ta aynı anlamda birge şeklinde rastlanmıştır. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde yer alan birke, berke, berge kelimeleri ise sözlükte “kamçı” anlamında kaydedilmiştir ve bu kelime ile ilişkili değildir.

bitigçi = yazıcı (YEN)

Yenisey’de görülen bitigçi kelimesi ile ilgili daha sonraki dönemlerde “hattat, kâtip” anlamlarında *Codex Cumanicus*’ta bitikçi, *Tarama Sözlüğü*’nde bitikci kelimeleri tespit edilmiştir.

bod = boy, kabile (TY)

Yalnızca Tunyukuk yazıtında görülen bod kelimesi daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “ulus, kavim” olarak kaydedilmiştir. Karahanlı Türkçesindeki *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’e gelindiğinde sözcüğün “Oğuzcada cemaat (insanlar), kavim, kabile, aşiret” anlamında boy şekline evrildiği görülebilir.

bodrak = serbestçe otlayan (YEN)

Yenisey’de geçen ve daha sonraki dönemlerde tespit edilemeyen bodrak kelimesi *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “yenen çemenotu” anlamına gelen boy kelimesi ile ilişkilendirilebilir.

boguz = boğaz (TY)

Tunyukuk yazıtında görülen boguz daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Kelimenin aynı anlamda *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde hem boguz hem boğaz, *Codex Cumanicus*'ta boğaz olarak yer aldığı saptanmıştır. Yine *Tarama Sözlüğü*'nde de kelime boğuz olarak “boğaz” anlamında kaydedilmiştir.

bokursı = saban (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan bokursı sözcüğü daha sonraki dönemlerde bokursı imlası ile “saban demiri” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

boş = boş, serbest, (mecazen gereğinden fazla) (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan boş kelimesi daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikâye*'de “boş, semeresiz”; *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “boş, serbest”; *Codex Cumanicus*'ta ise “dolu olmayan, boş” anlamlarında tespit edilmiştir. Kelime *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te sekiz anlamıyla yer alır: “(insan için) hür, özgür”, “(kadın için) boşanmış”, “(el için) işten ve maldan boşalmış”, “(et ve yer için) yumuşak”, “(at vb. için) serbest bırakılmış, terk edilmiş”, “(ev için) boş”, “(kap ve aletler için) kullanılmakta olmayan” ve “terk edilen, ihmal edilen (şey)” Ayrıca *Tarama Sözlüğü*'nde madde başı olarak yer almasa da “boş böğür”, “boş olmak”, “boş salmak” gibi deyimlerde kelime görülmektedir.

boymul = boyunlu (IB)

Irk Bitig'de “boyunlu” anlamına gelen boymul kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “boyunda ak olan at, koyun vb.”, *Tarama Sözlüğü*'nde “boyunu kalka gibi vücudunun renginden başka renkte olan hayvan veya kuş” ve “doğan cinsinden yırtıcı bir kuş” anlamlarında tespit edilmiştir.

budla = deveye takılan burunluk (IB)

Irk Bitig'de yer alan budla kelimesi ile ilişkili olabilecek aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te botlu kelimesi tespit edilmiştir.

bugra = erkek deve (IB)

Irk Bitig'de yer alan bugra kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te aynı anlamda tespit edilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*'nde de buğra imlası ile kelime “erkek deve, puğur” anlamlarında kaydedilmiştir.

bukun = halk (YEN)

Yalnızca Yenisey'de rastlanan bukun kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan bodunlug bokunlug (kavim kabile sahibi) ikilemesinde

görülebılır. Yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de bu kun aynı anlamda madde başı olarak kaydedilmiştir.

bulganç = kargaşa (TY)

“Kargaşa yaratmak, düzeni bozmak” anlamındaki bulga- fiilinden gelen bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

bulıt = bulut (IB) / **bulıtlıg** = bulutlu (IB)

Yalnızca İrk Bitig'de rastlanan bulıt sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda ve aynı imla ile *Kuanşı İm Pısar*'da; bulıt ~ bulut imlası ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te, bulut ~ bulud imlası ile de *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir. Sözcük *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de bulıt ~ bulut olarak kaydedilmiştir.

bugralık = erkek deve olma (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

bugu = ren geyiği (YEN)

Yalnızca Yenisey'de rastlanan bugu daha sonra *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de aynı anlamda tespit edilmiştir.

bulug = arayış (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

buluk = yer adı parçası; Kara Buluk (ŞU)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

busanç = keder, üzüntü (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

busuşlug = kederli (IB)

İrk Bitig'de görülen busuşlug kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi'nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. Eski Uygur Türkçesindeki *Kuanşı İm Pısar* metninde ise aynı anlamda busuşlug ve busuglug kelimeleri bulunmaktadır.

butlug = ayaklı (YEN)

“Ayaklı” anlamında yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan butlug kelimesi *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde aynı anlamda tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ise “ayak” anlamına gelen bût kelimesinin yer aldığı görülmüştür. *Codex Cumanicus*’ta yer alan butluk kelimesi ise butlug’dan farklı olarak “zırh” anlamına gelmektedir. *Tarama Sözlüğü*’nde de aynı şekilde butluk, butluğ madde başları “zırhın şalvar kısmı” anlamı taşır.

buzagu = buzağı (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de geçen buzagu kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir. Kelime yine aynı anlamda *Codex Cumanicus*’ta buzav, *Tarama Sözlüğü*’nde buzağu, buzağı, bızağu, buzakı (inek ve benzeri hayvanların yavrusu) olarak kaydedilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise buzagu’nun “buzağı” anlamının yanı sıra “erkek adı” şeklinde ikinci bir anlamı da bulunmaktadır.

buzkun = bozgun (Ongi)

Yalnızca Ongi yazıtında görülen buzkun kelimesi daha sonraki dönemlerde tespit edilememiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde rastlanan bozkun Ongi yazıtındaki kelimedenden farklı olarak “bozuk” anlamında başka bir kelimedir.

bük = köşe (IB)

Irk Bitig’de rastlanan bük kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “Argu lehçesinde köşe” anlamı ile tespit edilmiştir.

çak = tam, tamı tamına (ŞU)

Şine Usu yazıtında görülen bu kelime daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “‘tam, ta kendisi’ anlamında bir pekiştirici” ve “taklidî bir kelime”; *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde de “tam, tamamıyla, doğru olarak” anlamlarında tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde kelime “tam” olarak kaydedilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde ise “çak, çağ, çah, cak, çık” imlalarında görülmüştür.

çekik = tarla kuşu (IB)

Irk Bitig’de “tarla kuşu” anlamında kullanılan çekik kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “kayalıklarda yaşayan, serçeye benzer alacalı bir kuş” ile “küçük çocuğun pipisi” anlamlarında tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde ise çekik ~ çekük olarak “tarla kuşu, turgay” anlamları kaydedilmiştir.

çın = gerçek, hakiki (ALT)

Altay yazıtlarında görülen ve “gerçek, hakiki” anlamına gelen çın kelimesi daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Kuanşi İm Puser*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde ve *Codex Cumanicus*’ta da aynı anlamda tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ise kelimenin “doğru”, “güvenilir” ve “doğruluk” anlamları kaydedilmiştir.

çorak = çorak yer (BK)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

çok = şaman ayin ve dualarında “amin” benzeri bir söz (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ebçi = eş, karı (YEN)

Yenisey’de görülen ebçi kelimesi daha sonraki dönemlerde evçi imlası ile “kadın” anlamında *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Kuanşi İm Puser*’da tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise ebçi “eş, karı, kadın” anlamları ile kaydedilmiştir. Yine Kıpçak Türkçesindeki *Codex Cumanicus*’ta da kelimeyle ilişkili ebçi (kadın; ev hanımı, eş) madde başı görülebilir.

ederlig = eyerli (ALT)

Sadece Altay yazıtlarında rastlanan ederlig kelimesi daha sonraki dönemlerde “üzerine eyer konmak için ayrılmış tahta” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir.

edgüsiz = avunçsuz, tesellisiz (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

egsük = eksik, kusur (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan egşük kelimesi daha sonraki dönemlerde “eksik olan şey” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te, “eksik, noksan” anlamında *Uygurca Üç Hikâye*’de, benzer bir şekilde “eksik” anlamında da *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Kuanşi İm Puser*’da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Kelime tek başına bulunmasa da *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde “eksiksiz, mükemmel” anlamına gelen egşüksüz madde başı ile ilişkilendirilebilir. *Codex Cumanicus*’ta ise egşük ve egşik madde başları “az, eksik” anlamında kaydedilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*’nde bulunan

“kusurlu, eksiği bulunan” anlamlarına gelen eksikli ~ eksüklü kelimeleri de “egsük” ile ilişkilendirilebilir.

eke = abla (KT)

Yalnızca Köl Tëgin yazıtında rastlanan eke daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir.

emig = meme (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan emig kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi'nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. Aynı anlamda fakat emik imlası ile *Uygurca Üç Hikâye*'de yer alır. *Tarama Sözlüğü*'nde bulunan emikdaş ~ emükdaş ~ emikdeş (süt kardeş) kelimesi de yine “emig” ile ilişkilendirilebilir.

ermeli = kısarak (KÇ)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ertiñü = çok, pek (BK)

Bilge Kağan yazıtında rastlanan ertiñü kelimesi aynı anlamı ile *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde, “ziyadesiyle, aşırı derecede, fevkalade, fazlasıyla, aşkın, çok fazla” gibi anlamlarla *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi'nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Kuanşi İm Puser*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir.

esen = esen, sağlam, sağlıklı (ALT)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan esen kelimesine aynı anlamda yalnızca Altay'da rastlanmıştır. Esen daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Kuanşi İm Puser*'da ve *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi'nde görülmüştür. Son olarak kelime *Tarama Sözlüğü*'nde “rahat, sağ salim”; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de “barış, sulh” ve “esen, sağ, salim” anlamlarıyla tespit edilmiştir.

esri = benekli (IB)

Sadece Irk Bitig'de görülen esri kelimesi daha sonraki dönemlerde “iki renkli” ve “kaplan” anlamlarıyla *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te, “renkli” anlamıyla *Daşakarmapathāvadānamālā*'da tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise esri, “bir hastalıktır” açıklamasıyla kaydedilmiştir.

eşgin = tırıs giden, zıplayan (ALT)

Altay yazıtlarında tespit edilen eşgin kelimesi daha sonraki dönemlerde *Tarama Sözlüğü*'nde rastlanan ve “açık adımlarla hızlı yürüyen (at)” anlamına gelen eşkin ~ eşkün kelimeleriyle ilişkilendirilebilir.

eşgü = keçi (ALT)

Altay yazıtlarında yer alan bu sözcüğe daha sonraki dönemlerde aynı anlamda eçkü imlası ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde rastlanmıştır. *Codex Cumanicus*'ta ise ečki “teke” anlamına gelmektedir.

et = et, beden (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan et sözcüğü daha sonraki dönemlerde yine “et” anlamı ile *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi* 'nde, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi* 'nde, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk* 'te ve *Codex Cumanicus*'ta; “et; kemik; deri” anlamları ile de *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da tespit edilmiştir.

ezru = tanrı Zervan (YEN)

Yalnızca Yenisey'de görülen ezru kelimesi daha sonraki dönemlerde ezrua (azru<v>a) formunda “Zurvanizm'de zaman tanrısı”, “Maniheizm'de ışık tanrısı” anlamlarıyla *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi* 'nde, yine aynı formda ve “Mani dininde zaman ilahı” ve “Budizm'de Brahman'ın karşılığı” anlamlarıyla *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da tespit edilmiştir. Eski Uygur Türkçesindeki *Kuanşi İm Puser*'da da yer alan ezrua kelimesi için “Burkancılarda Brahman” açıklaması verilmiştir. Yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de aynı şekilde ezrua'nın anlam karşılığı “Brahma”dır.

égil = sivil halk (ŞU)

Şine Usu yazıtında “sivil halk” anlamı ile yer alan égil kelimesi daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da “dünyevi, umumi, sıradan”, *Kuanşi İm Puser*'da “genel, dünyaya ait” anlamlarında tespit edilmiştir. Yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise kelime “bayağı, dünya ile ilgili” ve “yavuklu, nişanlı, adaklı” anlamlarında kaydedilmiştir.

ékegü = iki parça (KT)

Köl Tegin'de görülen ékegü sözcüğü daha sonraki dönemlerde ikigü imlası ile “ikisi, her iki” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk* 'te ve *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, ikegü imlası ile de “her ikisi, ikisi bir arada” anlamlarında *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi* 'nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir.

ênç = huzurlu, sakin (ALT)

Sadece Altay’da rastlanan ênç kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı imla ve anlam ile *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Codex Cumanicus*’ta; inç ~ İnç imlası ile aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde; enç imlası ile “sulh, rahat, barış, huzur” gibi anlamlarda da *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde ve *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

ênçgü = huzur (ALT)

Altay yazıtlarında rastlanan ênçgü kelimesi daha sonraki dönemlerde ençgü imlası ile “sulh, rahat” anlamında *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde tespit edilmiştir. İnçgü ~ inçkü şekillerinde de *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde yer alan kelimenin anlamı “huzur, barış” olarak kaydedilmiştir.

érig = ulaşılabilir, yakın (KT)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

érkek = erkek (hayvanlar için; *érkek buzagu*, *érkek yunt*) (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de görülen erkek kelimesi daha sonraki dönemlerde “erkek” anlamında *Codex Cumanicus*’ta ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde; erkek imlasıyla da “erkek, hayvanların erkeği” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde “erkek” anlamında yalnızca irkek madde başı bulunur. Erkek ise sözlükte “erkek ağaç” (yemiş vermeyen ağaç), “erkek demür” (polat) gibi madde başlarında görülmüştür.

éyin = daha sonra (Ongi)

Ongi yazıtındaki éyin sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı imla ve “sıra ile, düzgün bir şekilde” anlamında *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, eyin imlasıyla “-DAn dolayı, takip ederek, -E göre” anlamlarında *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde; yine éyin imlasıyla da “-E göre, uygun olarak” anlamlarında *Daşakarmapathāvadānamālā*’da tespit edilmiştir.

ézençü = ızdırap (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

gaşga = bir at cinsi (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ıdokluk = kutsallık (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ılag = otlak (TA)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ır = şarkı (Çoyr)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan ır sözcüğüne benzer anlamda yalnızca Çoyr yazıtında rastlanmıştır. Bu sözcük aynı anlamıyla daha sonraki dönem eserlerinden *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “şarkı, türkü” ve “ır” kelimesinin bir varyantı olarak “kuzey” anlamında iki ır maddesi bulunmaktadır. *Tarama Sözlüğü*'nde de “ır ~ ıru ~ yır” şeklinde yer alan kelime “nağme, hava” anlamlarına gelmektedir.

ırk = fal (IB)

Yalnızca “fal” anlamında İrk Bitig'de rastlanan ırk sözcüğüne *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te de benzer bir şekilde “kehanet, fal, insanın içindeki gizli şeyleri ortaya çıkarma” anlamıyla rastlanırken *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde sözcüğün anlam karşılığı “işaret, rumuz, falcı” olarak kaydedilmiştir.

idi = sahip (IB)

Yalnızca İrk Bitig'de rastlanan idi sözcüğü daha sonraki dönemlerde “sahip; bey” anlamlarıyla *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde; “sahip, efendi” ve “Allahu Taâlâ” anlamlarıyla da *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

ikiz = ikiz (YEN)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de aynı anlamda yaşayan ikiz kelimesi yalnızca Yenisey yazıtlarında görülmüştür. Bu sözcük daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ikiz olarak tespit edilmiştir. Sözcük *Tarama Sözlüğü*'nde ise “bir çift, iki tane” anlamında kaydedilmiştir.

in = in, delik (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşayan in sözcüğü aynı anlamda yalnızca İrk Bitig'de görülmüştür. Bu anlamda kelimeye daha sonraki dönemlerde *Codex Cumanicus*'ta rastlanmıştır. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan benzer anlamdaki in sözcüğü, “aslan, tilki ve diğer yırtıcıların barınağı” şeklinde kaydedilmiştir.

irbiş = sibirya leoparı (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan irbiş sözcüğü daha sonraki dönemlerde “pars, panter” anlamıyla *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi’*nde tespit edilmiştir. Sözcük *Uygurca Üç Hikâye’*de irbiç ~ irbiz (vaşak); *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’*nde de irbiç (porsuk) ve irbiz (pars, arslan, pelenk) şekillerinde kaydedilmiştir.

irig = danışman, müşavir (YEN)

Yenisey yazıtında geçen irig kelimesinin daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk’t*e “işlerinde nüfuz sahibi ve kararlı olan” anlamına geldiği tespit edilmiştir.

isrik = sarhoş (YEN)

Yalnızca Yenisey’de rastlanan bu kelimenin *Dîvânu Lugâti’t-Türk’t*e esrük (sarhoş) şekli geçmektedir. Kelime *Tarama Sözlüğü’*nde de esrik ve esrük şekillerinde aynı anlamda kaydedilmiştir.

iz = iz (ALT)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşayan iz kelimesi aynı anlamı ile yalnızca Altay yazıtlarında görülmüştür. Bu kelime daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamıyla *Daşakarmapathâvadânamâlâ’*da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’*nde ve *Codex Cumanicus’*ta tespit edilmiştir.

*Dîvânu Lugâti’t-Türk’t*e kelime “derideki ve yerdeki uzunlamasına çizik, kazıntı” anlamında kaydedilmiştir. *Tarama Sözlüğü’*nde ise iz madde başında yer almaz fakat “iz sürmek”, “iz izlemek”, “iz azıtmak” gibi deyimlerde görülebilir.

kadaş = akraba (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan kadaş sözcüğü “akraba, kardeş, dost” anlamlarında daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi’*nde tespit edilmiştir. Yine *Uygurca Üç Hikâye’*de ve *Daşakarmapathâvadânamâlâ’*da “hısım, akraba, eş dost, kardeş” anlamlarında kadaş ve ka; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’*nde kadaş ~ hadaş sözcükleri kaydedilmiştir. *Dîvânu Lugâti’t-Türk’t*e de kadaş ~ kaşaş imlaları ile yer alan kelime “kardeş, kardeşlerden yakın olanlar; akraba” anlamlarında yer almaktadır.

kadın = kayınbirader? (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan kadın sözcüğü “kayın, sıhri akrabalık” anlamı ile daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk’t*e tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’*nde kadın kelimesi “memleket adı? ve “kayın (peder)”

açıklamalarıyla kaydedilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde ise kelime günümüz Türkiye Türkçesindeki anlamıyla yer alır.

kamış = kepçe (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de görülen kamış kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te, “kepçe, kaşık” anlamıyla da *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

kaml = kumul (Ongi)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kanat = kanat (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kanat sözcüğüne aynı anlamı ile yalnızca Irk Bitig’de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde ise madde başı olarak yer almasa da “kanat kakmak ~ urmak” (kanat çırpma), “kanat bükme” (hedefe doğru koşmak) gibi deyimlerde görülebilir.

kança = nereye (IB)

Irk Bitig’de rastlanan kança sözcüğü daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te aynı anlamda tespit edilmiştir. Aynı anlamdaki sözcük *Tarama Sözlüğü*’nde kanca olarak kaydedilmiştir.

kanıg = sevgili, gözde (IB)

Irk Bitig’de rastlanan kanıg sözcüğü daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “insanda iyilik ve cömertlik hasleti” açıklamasıyla kaydedilmiştir.

kanlık = hakana ait (IB)

Irk Bitig’de rastlanan kanlık sözcüğü daha sonra *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “hanlara ait bir vergi” açıklamasıyla tespit edilmiştir.

kanta = nerede (IB)

Irk Bitig’de rastlanan kanta kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Kuanşi İm Pusa*’da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” *Hikâyesi*’nde “nerede, nasıl”; *Daşakarmapathāvadānamālā*’da “nerede, nereden, nereye” anlamlarıyla kaydedilmiştir. Yine “nerede, nereye” anlamlarındaki kelime *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te handa şeklindedir. *Tarama Sözlüğü*’nde ise “nerede, nereye” anlamındaki kelime kanda iken “kanda, nerede” anlamındaki kelime handa olarak kaydedilmiştir.

kañsız = babasız, yetim (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kañu = hangi (I. KRB)

I. Karabalgasun yazıtında rastlanan kañu kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te kanu imlası ile “Argularda hangi” anlamında tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise kayu ile eş anlamlı olduğu belirtilen “hangi, kim” anlamında kanyu kelimesi kaydedilmiştir.

karak = göz bebeği (ALT)

Altay yazıtlarında rastlanan karak sözcüğü daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikâye*'de ve *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da “göz, göz bebeği”, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “göz, gözbebeği” ile “gözün karası” ve *Tarama Sözlüğü*'nde “göz, göz bebeği, bakış, nazar” anlamlarında tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “göz bebeği; bakış” anlamlarında karak ~ karag kelimeleri kaydedilmiştir.

karın = karın (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan karın sözcüğüne aynı anlamı ile sadece Irk Bitig'de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ve *Codex Cumanicus*'ta aynı anlamda; *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “karın” ve “mide” şeklinde iki ayrı anlamda tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde ise yalnızca “mide” anlamında kaydedilmiştir.

kaş = kaş (KT)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kaş sözcüğüne aynı anlamı ile yalnızca Köl Tëgin yazıtında rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Uygurca Üç Hikâye*'de ve *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “kaş” anlamındaki kelime uzun ünlülüdür.

Tarama Sözlüğü'nde KT'de olduğu gibi “kaş” anlamı “kaş büzmek” (kaş çatmak), “kaşı karağı açılmak” (yüzü gülmek) gibi deyimlerde görülebilir fakat madde başı olarak yer almaz.

kat = kat, tabaka (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kat sözcüğüne aynı anlamı ile yalnızca Irk Bitig'de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da “defa, kez, kere”; *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “bir şeyin kat yeri, kıvrımı”, “Oğuzca yan, huzur, ind” ile “kat, tabaka” ve *Codex Cumanicus*'ta

“kat, tabaka” ve “huzur, nezd, yan, kat” anlamlarında kaydedilmiştir. Sözcük *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “kat, tabaka, kat kat, defa, kez”, *Tarama Sözlüğü*’nde ise kat ~ kıt imlası ile “nezd, yan, huzur” anlamlarında tespit edilmiştir.

kata = kez, defa (YEN)

Sadece Yenisey yazıtlarında rastlanan kata sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da aynı anlamda kat ~ kata kelimeleri yer alır. *Codex Cumanicus*’ta ise kata, “boyunca, süresince” anlamlarıyla kaydedilmiştir.

katı = katı, sert, şiddetli (ŞU)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan katı sözcüğüne aynı anlamı ile yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde *Codex Cumanicus*’ta “yumuşak olmayan, katı” ile “şiddetli, zor, çok, büyük”, *Tarama Sözlüğü*’nde “çok, pek, sıkı, şiddetli, çok ziyade” ile “ağır, acı” anlamlarında kaydedilmiştir. Sözcük katıg imlası ile *Uygurca Üç Hikâye*’de “katı, sert, kuvvetli”, “merhametsiz”; *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde ve *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da “sert, katı”; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “katı, sağlam” ve *Dîvânu Lugâti't-Türk* ise “katı, sert, güçlü, sıkı, bir şeyin katı olanı; katılık” anlamlarında tespit edilmiştir.

kayu = hangi, ne? (ALT)

Yalnızca Altay yazıtlarında rastlanan kayu, daha sonraki dönemlerde “hangi” anlamıyla *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Kuanşi İm Puser*’da ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te; “hangi, nice, öyle, öyle ki” anlamlarıyla *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde; “hangi, kim, nice” anlamıyla *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da ve “hangi, hangisi, kim” anlamıyla da *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde yer alan kayu ~ kayı ise bu kelimedenden bağımsız olarak “kaygı, endişe, tasa” anlamlarında kaydedilmiştir.

kazgak = kazanç (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kazganç = kazanç (IB)

İrk Bitig’de görülen kazganç daha sonraki dönemlerde Eski Uygur Türkçesindeki *Kuanşi İm Puser*’da “kazanç” ve “sevap”, *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise yalnızca “kazanç” anlamında kaydedilmiştir.

kazıñ = dünür (YEN)

Yenisey’de kullanılmış olan kazın (dünür) kelimesi *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te kazın (kayın, dünür, hısım) olarak geçmektedir.

keçigsiz = geçitsiz (TY)

Tunyukuk yazıtında rastlanan keçigsiz daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde madde başı olarak yer almasa da “geçit” anlamında sözlükte keçik ~ keçük kelimeleri görülebilir.

kekük = bir kuş cinsi (IB)

Bir kuş cinsi olarak Irk Bitig’de rastlanan kekük daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “kerkenez, kemiği aşk için hazırlanan büyüde kullanılan bir kuş”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise “guguk kuşu” anlamında tespit edilmiştir.

kengülüg = artabilen, genişleyebilen? (YEN)

Yenisey yazıtlarında rastlanan kengülüg kelimesiyle ilişkili olabilecek “geniş” anlamında *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Codex Cumanicus*’ta kênj, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde keñ ve *Kuanşi İm Pusa*’da kiñ kelimeleri tespit edilmiştir.

kerekü = çadır (IB)

Irk Bitig’de rastlanan kerekü sözcüğü aynı anlamda *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Aynı anlamdaki kelime *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te keregü’dür. Yine *Codex Cumanicus*’ta keregi, “çadır iskeleti, çadırın ağaçtan yapılan sökülebilir duvarı” şeklinde açıklanmıştır.

Kelimedен türeyen **kerekülüg** “çadırlı, göçebe” sözcüğü de yalnızca BK Yazıtında geçmektedir.

kêşlig = ok çantalı (ALT)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

keşdem = tebaa, uyruk (ALT)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kılıç = kılıç (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kılıç sözcüğüne aynı anlamda yalnızca Irk Bitig’de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Kuanşi İm Pusa*’da, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Codex Cumanicus*’ta yine aynı anlamda tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ise “kılıç” anlamının yanı sıra ayrıca “erkek adı” olarak açıklanmıştır. Yine kelime DLT’de “kılıç boynı”, “kılıç kōlı” gibi madde başlarında da görülmüştür.

Tarama Sözlüğü 'nde ise “kılıç çıkarmak”, “kılıç eri”, “kılıç koymak” gibi madde başlarında görülebilir.

kılınçlıg = tavra sahip, bir davranışta bulunan (KRG)

Kırgızistan yazıtında rastlanan kılınçlıg kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda kılınçlag varyantıyla beraber *Daşakarmapathāvadānamālā* 'da, “kılınçlı, iş yapıcısı” anlamında da *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* 'nde tespit edilmiştir.

kırgaglıg = kenarlı (elbise) (BK)

Bilge Kağan yazıtında yer alan kırgaglıg kelimesine daha sonraki dönemlerde tek başına rastlanmamıştır fakat “elbisenin kenarları ve çevresi” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk* 'te kırgag maddesi tespit edilmiştir.

kısıl = vadi, geçit (BK)

Bilge Kağan yazıtında rastlanan kısıl daha sonraki dönemlerde “boğaz, vadi, geçit” anlamlarında *Daşakarmapathāvadānamālā* 'da; “dere, vadi, dağ boğazı, çukur, küçük geçit” ve “yer adı, toponim” açıklamalarıyla *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* 'nde tespit edilmiştir.

kışlag = kışlak (IB)

İrk Bitig'de rastlanan kışlak daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk* 'te ve kışlak ~ kışlağ imlaları ile *Tarama Sözlüğü* 'nde kaydedilmiştir.

kidiz = keçe (IB)

İrk Bitig'de rastlanan kidiz daha sonraki dönemlerde aynı anlamı ile *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* 'nde ve kidiz ~ kiðiz imlaları ile de *Dîvânu Lugâti't-Türk* 'te kaydedilmiştir.

kin = hısım, akraba (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kinlig = kokulu (BK)

Yalnızca İrk Bitig'de rastlanan kinlig ile ilişkili “misk kokusu, iyi bir koku” anlamında kin sözcüğü *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* 'nde tespit edilmiştir.

kiş = samur (BK)

Bilge Kağan yazıtında rastlanan kiş daha sonraki dönemlerde aynı anlamı ile *Codex Cumanicus* 'ta tespit edilmiştir. Sözcük *Dîvânu Lugâti't-Türk* 'te aynı anlamda fakat uzun ünlülü bir imla ile kaydedilmiştir.

kiz = gizemli (KRG)

Kırgızistan yazıtında rastlanan kız sözcüğü ile ilişkili daha sonraki dönemlerde Karahanlı Türkçesi metinlerinden *Dîvânu Lugâtî't-Türk*'te kızle- (gizlemek), kızlen- (gizlenmek), kızleş- (birbirinden gizlemek), kızlet- (gizletmek) ve kızlençü (gizlenmiş şey); Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Codex Cumanicus*'ta kızlenmiş (gizli) kelimeleri tespit edilmiştir.

kokılk = tütsü (BK)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

korkunç = korku (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan korkunç sözcüğüne aynı anlamı ile yalnızca İrk Bitig'de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde “korku” ve “korku duyan, çekinen” anlamlarında *Uygurca Üç Hikâye*'de; korkınç imlası ile “korku, tehlike” anlamlarında *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*'nde; korkunç ~ korkınç imlaları ile “korku, korkunç, korkutucu” anlamlarında *Dîvânu Lugâtî't-Türk*'te; yine korkunç ~ korkınç olarak da “korkma, ürkme” anlamlarında *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde korkınç, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da korkınç ~ korkunç kelimelerinin “korku” anlamında ayınç ile eş anlamlı olduğu belirtilmiştir. Kelime *Codex Cumanicus*'ta da “korkunç bile” (ürkek, korkak, çekingen) madde başında görülebilir.

korug = koru, (mecazen) kurgan (Ongi)

Ongi yazıtında rastlanan korug daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâtî't-Türk*'te “koruluk” anlamında tespit edilmiştir.

korum = iri kaya yığını (ALT)

Altay yazıtlarında görülen korum daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâtî't-Türk*'te de “kaya” anlamında tespit edilmiştir.

koş = çadır, bark (KRG)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kotu = halk, bir grup insan (IB)

Bu sözcük incelenen daha sonraki dönem metinlerinde tespit edilememiştir fakat Clauson'un sözlüğünde *Kutadgu Bilig*'de geçtiği söylenen “bir grup insan” anlamında kutu sözcüğüne rastlanmıştır.

kovi = az (IB)

İrk Bitig’de rastlanan kovı kelimesi daha sonraki dönemlerde yine kovı şeklinde “kof, boş, oyuk” anlamlarında *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde; kovı ~ kowı imlaları ile de “içi boş” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir.

köbürge = davul (BK)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir fakat *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “çalınan kös ve davul” anlamında küwrüg sözcüğüne rastlanmıştır.

kögşin = avcı kuş (YEN)

Yenisey yazıtlarında rastlanan kögşin daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “gök rengine, yeşil” anlamı ile “kökşin” olarak kaydedilmiştir.

kölük = yük hayvanı (TY)

Tunyukuk yazıtında rastlanan kölük sözcüğü daha sonraki dönemlerde yine “yük hayvanı” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir. “Yük hayvanı” anlamındaki aynı kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde kölük ~ külük, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde kölük olarak kaydedilmiştir.

könek = kova (IB)

Yalnızca İrk Bitig’de rastlanan könek daha sonraki dönemlerde “deriden yapılan su kabı” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir. “Kova” anlamındaki kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde de könek ~ könyek olarak kaydedilmiştir.

köpük = köpük (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan köpük sözcüğü aynı anlamı ile yalnızca İrk Bitig’de tespit edilmiştir. Sözcüğe daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamı ile *Daşakarmapathāvadānamālā*’da rastlanmıştır. “Köpük” anlamındaki kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde köpig ~ köpüg; *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “su köpüğü” açıklamasıyla köpük ~ köpik olarak kaydedilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*’nde de “sünger taşı” manasında “köpük taşı” maddesi görülmüştür.

körklüg = güzel (IB)

İrk Bitig’de rastlanan körklüg sözcüğü daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te aynı anlamda; *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde “görünüm, görünüş”, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde “görünürlü” ve “şekilli”, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da “güzel” ve “görünüm” ve son olarak *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde de “güzel, gösterişli, manzaralı” anlamlarında tespit edilmiştir. “Güzel” anlamındaki kelime *Codex Cumanicus*’ta ise körkli ~ körklü olarak kaydedilmiştir.

kötü = yukarı, üst (YEN)

Yalnızca Yenisey’de karşılaşılan bu sözcük daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “dam” anlamında kaydedilmiştir. Yine Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *Daşakarmapathāvadānamālā*’da “yüce, yüksek” açıklamasıyla köt sözcüğüne rastlanmıştır. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise “yükselmek, çıkmak” gibi anlamlarda kötü- fiili bulunmaktadır.

köznük = pencere (IB)

Irk Bitig’de yer alan köznük ile ilişkili *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “akis” anlamında köznek; “gölge” anlamında küznek kelimelerine rastlanmıştır.

közñü = ayna (IB)

Irk Bitig’de rastlanan köznü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir. “Ayna” anlamına gelen kelime *Codex Cumanicus*’ta küzgü, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde köznü olarak kaydedilmiştir.

kudruk = kuyruk (IB)

Irk Bitig’de rastlanan kudruk sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te kuğruk, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde kudrug/k, *Codex Cumanicus*’ta kuyruk ~ kuyruğ imlaları ile kaydedilmiştir.

kugu = kuğu (IB)

Irk Bitig’de rastlanan kugu sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

kulkak = kulak (BK)

Bilge Kağan yazıtında görülen kulkak daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*’da kulgak; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde kulak, kulgak, kulkak; *Codex Cumanicus*’ta kulak ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te kulak, kulkak ve kulxak imlaları ile kaydedilmiştir.

kulun = tay (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de rastlanan kulun sözcüğü daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamı ile *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

kumursga = karınca (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kurugsak = kursak, mide (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de rastlanan kurugsak kelimesi daha sonra aynı anlamda *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde; “kuşun kursağı” ve “mide” anlamlarında da *Dîvânu*

Lugâti't-Türk'te tespit edilmiştir. Kelimenin Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşayan kursak şekli ise *Codex Cumanicus*'ta “mide” ve “mesane”, *Tarama Sözlüğü*'nde “mide” ve “göğüs” anlamlarında kaydedilmiştir.

kurtga = yaşlı kadın (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan kurtga kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te, kurta ~ kurtga imlaları ile *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, kurtka imlası ile de *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir.

kuş = kuş (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kuş sözcüğüne aynı anlamı ile yalnızca Irk Bitig'de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamı ile *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Kuanşi İm Pusa*'da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde ise “kuş burnu”, “kuşça”, “kuş yürekli” gibi madde başlarında görülmüştür.

kuydançuy = eş, zevce (*kuyda kuñcuy*) (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kuzgun = kuzgun (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kuzgun sözcüğüne aynı anlamı ile yalnızca Irk Bitig'de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamı ile *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “kuzgun, karga” açıklamasıyla kaydedilmiştir.

küreg = casus (TY)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

küzençü = koruyucu (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

mal = mal, varlık (YEN)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan mal kelimesine aynı anlamı ile yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde de yalnızca *Tarama Sözlüğü*'nde “çift ve yük hayvanları” anlamı ile tespit edilmiştir.

manistan = manastır (IB)

“Manastır” anlamında yalnızca Irk Bitig'de tespit edilen manistan kelimesi *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “durak, durma yeri, ikamet yeri” olarak açıklanmıştır.

meṇ = av, yiyecek (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de rastlanan “av, yiyecek” anlamındaki meṇ, daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*’nde; “yem” anlamı ile *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde; “kuş yemi, taneler” anlamı ile de *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

Sözcüğün meṇle-“ava çıkmak, yiyecek aramak” fiil şekli de yine Irk Bitig’de geçmektedir.

meṇi = mutluluk, sevinç (IB)

“Mutluluk, sevinç” anlamı bulunan meṇi kelimesine yalnızca Irk Bitig’de rastlanmıştır. Kelime aynı anlamda daha sonra *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da ve *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*’nde tespit edilmiştir. Yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde meṇi için sözlükte iki anlam verilmiştir: “neşe, sevinç, sevinme” ile “ebedi, bengü”. *Codex Cumanicus*’ta ise kelime mēṅgü ~ mēṅü (ebedi) kelimelerinin varyantı olarak yer almıştır.

meṇilig = mutlu, sevinçli (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de görülen “mutlu, sevinçli” anlamındaki meṇilig sözcüğü daha sonra *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*’nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Kıpçak Türkçesindeki *Codex Cumanicus*’ta ise mēṅülük ~ mēṅülük ~ mēṇilük, “mutlu” değil “ebedi, sonsuz” anlamlarıyla açıklanmıştır.

miṇ = bin (IB)

Miṇ sözcüğüne yalnızca Irk Bitig’de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*’nde ve *Codex Cumanicus*’ta, *Kuanşi İm Pusa*’da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde de miñ imlası ile bulunur.

miṇti = cenaze flaması (Xi’an)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

munig = doğru yoldan sapmış (YEN)

Dini bir terim olarak “doğru yoldan sapmış” anlamında Yenisey yazıtlarında görülen munig daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te munuk formunda

“kaçan ve yoldan sapan” anlamı ile tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde bulunan munuk için ise sözlükte “durgun, hareketsiz, işe yaramaz (adam)” anlamı verilmiştir.

munlug = sıkıntılı, kederli (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de “sıkıntılı” anlamında rastlanan bu kelime daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “mihnet çekmiş, sıkıntılı” anlamıyla tespit edilmiştir.

nelük = niçin (IB)

“Niçin” anlamında Irk Bitig’de rastlanan bu kelime daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te aynı anlamda nelük ~ nêlük şeklinde kısa ve uzun ünlülü olarak tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise madde başı olarak bulunan nelük, “niçin, nasıl, ne gibi” anlamlarla kaydedilmiştir.

neteg = nasıl (IB)

“Nasıl” anlamına gelen ve yalnızca Irk Bitig’de rastlanan bu soru sözcüğü daha sonra *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Kuanşi İm Pusar*’da, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde aynı anlamı ile tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ise kelimenin benzer anlamda hem bitişik hem de ayrı (nê teg) olarak yer aldığı görülmüştür.

nine = zevce, karı? (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ogrı = hırsız (IB)

Irk Bitig’de “hırsız” anlamında tespit edilen ogrı kelimesine *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde aynı anlamda; *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da “hırsız” ve “kötülük” anlamlarında rastlanmıştır. “Hırsız” anlamındaki kelime Kıpçak Türkçesindeki *Codex Cumanicus*’ta ise hem ogrı hem ogur’dur.

ogur = uğrunda, için (YEN)

Yenisey’de ogrınta şeklinde rastlanan “uğrunda, için” anlamındaki ogr+ (ogur) kelimesi daha sonraki dönemlerde “sıra; sebep” anlamında *Kuanşi İm Pusar*’da ogur (ogr-ı) şeklinde tespit edilmiştir. *Uygurca Üç Hikâye*’de ogur, “zaman, fırsat gibi manalara gelir” açıklamasıyla kaydedilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise ogr ~ ogur, “zaman, vakit” ile “sebep, fırsat” anlamları ile sözlükte yer alır. Kıpçak

Türkçesindeki *Codex Cumanicus*'ta ogur diğer metinlerinden ve Yenisey'deki kelimedenden farklı olarak ogır kelimesinin bir varyantıdır ve “hırsız” anlamındadır.

okuz = bela, felaket, talihsizlik (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

orı = bir kuş cinsi, kuzukapan (IB)

Bir kuş cinsi olarak yalnızca Irk Bitig'de rastlanan orı daha sonraki dönemlerde “bağırtı, gürültü” anlamı ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

oruk = yol (TY)

Tunyukuk yazıtında “yol” anlamına gelen oruk *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de benzer bir şekilde “yol, çare, imkân” anlamlarıyla tespit edilmiştir.

oşiç = karın, bağırsak (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ot = ot, çimen (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de aynı anlamı ile yaşayan ot sözcüğüne yalnızca Irk Bitig'de rastlanmıştır. Sözcük daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamı ile *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Codex Cumanicus*'ta ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Ot sözcüğünün ayrıca *Daşakarmapathāvadānamālā*'da “ilaç, deva”, *Codex Cumanicus*'ta “ilaç, merhem”, “koku, parfüm” ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “hayvan yemi”, “ilaç”, “zehir” anlamları da mevcuttur. *Kuanşi İm Pusar*'da ve *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde “ilaç” anlamı ile yer alırken *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “ateş, ot, bitki, ilaç otu” anlamları ile kaydedilmiştir. Ot maddesinin *Tarama Sözlüğü*'nde ise “ilaç” ve “kokulu tohumlar, baharat” anlamlarına sahip olduğu görülmüştür.

otaçı = hekim, doktor (YEN)

Yenisey'de “doktor” anlamında kullanılan otaçı daha sonraki dönemlerde de aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Codex Cumanicus*'ta, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*'nde otacı ~ otcu olarak görülen kelimeler de “hekim” ve “attar” anlamlarına gelir.

ödkünç = sahte? (Tes)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ödsig = yaşlı, muhterem (BK)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ödüş = tam gün, 24 saat (BK)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ögrünçülüg = mutlu, sevinçli (IB)

“Mutlu, sevinçli” anlamında yalnızca Irk Bitig’de rastlanan ögrünçülüg daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*’nde ve *Kuanşi İm Puser*’da tespit edilmiştir. Kelime *Uygurca Üç Hikâye*’de ögrünç (sevinç, memnuniyet) madde başında ek olarak yer alır. *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde ise ögrünçlüg olarak bulunur. Yine Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da kelime ögrünçlüg ~ ögrünçülüg olarak iki şekilde bulunurken *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ögrünçlüg ~ ögrünçülüg ~ ögrünçlig madde başları kaydedilmiştir.

Bu isimle ilişkilendireceğimiz **ögün-** “sevinmek, mutlu olmak” fiili de tek kullanımlık olarak Çoyr Yazıtında geçmektedir.

ögük = çocuk, oğul (ALT)

Altay’da “çocuk, oğul” anlamında kullanılan ögük kelimesi *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde “sevgili, sevimli, anasının kuzusu”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde de “çok sevimli, cana yakın, can” anlamlarında tespit edilmiştir.

ögür = sürü (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de “sürü” anlamında rastlanan ögür kelimesi daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde aynı anlamda tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde ise bu kelimeyle ilişkili olabilecek “eş, birbirine alışmış canlılar” anlamında “öğür” madde başı bulunur.

ökünçlüg = pişman, üzgün (KRG)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ölüg = ölü (TY)

“Ölü” anlamında yalnızca Tunyukuk yazıtında rastlanan ölüg kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir. Benzer anlamdaki kelime *Codex Cumanicus*’ta Günümüz Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ölü formudur.

Tarama Sözlüğü'nde madde başı olarak bulunmayan ölü kelimesi “ölü methi”, “ölü bezi” gibi çeşitli tamlamalarda görülebilir.

öñi = ayrı (IB)

İrk Bitig’de “ayrı” anlamında rastlanan öñi kelimesi daha sonraki dönemlerde “başka, diğer, değişik, farklı, -DAn başka, çeşit çeşit” gibi anlamlarda *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

örgi- = otağ kurmak, taht kurmak (ŞU)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ört = ateş (TY)

Sadece Tunyukuk yazıtında “ateş” anlamında kullanılan ört kelimesi daha sonraki dönem metinlerinden *Uygurca Üç Hikâye* ve *Daşakarmapathāvadānamālā* ile *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde aynı anlamda tespit edilmiştir. Kelimenin *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “yangın” anlamı bulunur. Madde başı olarak bulunmasa da ört *Codex Cumanicus*’taki “örtli” (ateşli) ve “örtlik” (ateşli) kelimelerinde görülebilir.

öt = öğüt, nasihat (IB)

Yalnızca İrk Bitig’de “öğüt” anlamında kullanılan öt kelimesi daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde aynı anlamda tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde yer alan öt ise “ses” anlamına gelmektedir.

ötülüg = yaşlı, muhterem (BK)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ötünç = rica (TY)

Tunyukuk yazıtında “rica, maruzat” anlamında rastlanan ötünç sözcüğü daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “borç”, *Codex Cumanicus*’ta “ödünç” anlamlarında kaydedilmiştir.

özge = başka, diğer (KRG)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşayan bu kelimeye “başka” anlamında yalnızca Kırgızistan yazıtlarında rastlanmıştır. Aynı anlamdaki özge daha sonraki dönemlerde Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Codex Cumanicus*’ta ve *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

özlek = hızlı koşan at, binek at (YEN)

Bir at cinsi olarak Yenisey yazıtlarında görülen bu kelime *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan ve “üzerinde karar kılınan at” anlamına gelen özlük ile ilişkilendirilebilir.

saç = saç (BK)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan saç kelimesine aynı anlamda yalnızca Bilge Kağan yazıtında rastlanmıştır. Kelime daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi'nde, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir.

Tarama Sözlüğü'nde ise madde başı olarak yer almasa da sözcük “saç bölüğü” (saç örgüsü) tamlamasında görülmektedir.

sagdıç = güvenilir kimse, eş dost (KRG)

Kırgızistan yazıtlarında “eş dost, güvenilir kimse” gibi anlamlarda rastlanan sagdıç kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “arkadaş” anlamında tespit edilmiştir.

savçı = sözcü, haberci (IB)

İrk Bitig'de rastlanan ve “sözcü” anlamına gelen savçı kelimesi *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde aynı anlamda ve ek olarak “zevzek, geveze, boşu boşuna konuşan” anlamlarında tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan “sāwçı” kelimesinin ise iki anlamı kaydedilmiştir: “peygamber” ve “Oğuz lehçesinde dünürler arasında haber getirip götüren elçi.”

say = çakıl taşı (YEN)

Yenisey'de görülen “çakıl taşı” anlamındaki say kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te - uzun ünlülü “sāy” şekli ile “taşlık yer”; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “kır, çöl, taşlık, bozkır”; *Codex Cumanicus*'ta da “sığ, derin olmayan” anlamında tespit edilmiştir. Kelimenin *Tarama Sözlüğü*'nde ise iki anlamı bulunur: “cilalı, parlak” ve “dibi yere gömülü kaygan kaya.”

sıgıt = ağıt, feryat (KT)

Köl Tëgin'de bulunan ve “ağıt” anlamına gelen bu kelime daha sonraki dönemlerde *Codex Cumanicus*'ta, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te benzer anlamlarda tespit edilmiştir.

sinleg = mezarlık (TA)

Taryat yazıtında Mehmet Ölmez tarafından “mezarlık” çevirisi ³³ verilen bu kelime *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “mezar”, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da “türbe” anlamına gelen sın kelimesiyle ilişkilendirilebilir. Kıpçak Türkçesindeki *Codex Cumanicus*'ta ise sın için “yazılı, resimli mezar taşı” anlamı verilmiştir. “Mezar, kabir” anlamındaki kelime *Tarama Sözlüğü*'nde de sin şeklindedir.

sorug = şan, şöret, ün (Suci)

Suci yazıtında kü ile birlikte “ün” anlamında kullanılan sorug daha sonraki dönemlerde aynı anlamda tespit edilememiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yine bu kelime gibi sor- fiilinden türemiş fakat anlamca farklılaşmış “kaybolan şey” manasında sorug kelimesi tespit edilmiştir.

suk = kıskançlık, haset (BK)

Yalnızca Bilge Kağan yazıtında rastlanan bu kelime daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ise “açgözlü, doymaz” anlamı ile tespit edilmiştir. Kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “ihtiras, heves, istek, özlem” anlamları ile kaydedilmiştir. Kelime yine Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da yer alan sukluk (açgözlü, ihtiraslı) kelimesiyle de ilişkilendirilebilir. Kıpçak Türkçesindeki *Codex Cumanicus*'ta yer alan sukuk ~ sukuk da “şehvet, cinsel istek” anlamına gelir. CC'de ayrıca suk ile ilintili suh (açgözlü) ve suh kişi (paragöz, açgözlü) madde başları da tespit edilmiştir.

talım = yırtıcı (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan talım kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamı ile *Kuanşi İm Puser*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. Ayrıca sözlükte talım balık (deniz canavarı) madde başında da görülmüştür.

tām = duvar (KT)

Köl Tëgin'de görülen tām kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı imla ve anlam ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*'ta ise tam “dam” anlamında kaydedilmiştir.

tamka = damga (YEN)

Yenisey'de görülen tamka kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tamga (hakan vb. kimselerin damgası); *Tarama Sözlüğü*'nde ve *Eski Uygur*

³³ Aynı kelimeyi Erhan Aydın “senli, seninle birlikte” anlamında sinlig şeklinde okumuştur. (Erhan Aydın, **a.g.e.**, s.168.)

Türkçesi Sözlüğü'nde de tamga (damga, nişan, mühür) olarak tespit edilmiştir. Benzer kelime *Codex Cumanicus*'ta ise tamğa şeklindedir.

Yine bu kelimedenden türemiş **tamgaçı** “mühürdar” da yalnızca Köl Tëgin Yazıtında geçmektedir.

tan = ten, vücut (IB)

Sadece Irk Bitig'de görülen tan sözcüğü daha sonraki dönemlerde Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *Daşakarmapathāvadānamālā*'da aynı anlamda tespit edilmiştir. Kelime *Codex Cumanicus*'ta ise aynı anlamdaki ten kelimesi ile ilişkilendirilebilir.

tarıg = ekin (IB)

Sadece Irk Bitig'de geçen tarıg kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” Hikâyesi'nde; “Türklerin çoğunda buğday; bilhassa Oğuzlarda akdarı; tahıl; tohum; ekin” anlamlarında da *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde kelime “ekin, ekilmiş saha”, “darı, hububat” ve “menşe, soy” anlamlarında kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*'ta ise tarı (darı) madde başı tarıg ile ilişkilendirilebilir.

tarıglag = tarla (TA)

Taryat yazıtında karşılaşılan tarıglag sözcüğü daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde aynı anlamda tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde kelimenin tarlagu varyantı da bulunmaktadır.

tarkınç = kargaşa, sıkıntı (TY)

Tunyukuk yazıtında geçen tarkınç daha sonra *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tarıkınç olarak “sıkılma, rahatsızlanma, öfke” anlamlarında tespit edilmiştir.

tavar = mal, varlık (ŞU)

Yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanan tavar kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Uygurca Üç Hikâye*'de ve *Daşakarmapathāvadānamālā*'da tespit edilmiştir. Kelime “mal, mülk, varlık, davar” açıklamalarıyla *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” Hikâyesi'nde, “davar, mal, ticaret eşyası” ve “Çin kumaşı” anlamları ile de *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde görülmüştür. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te hem tavar (Oğuzlar ve diğerlerinin dilinde mal, eşya) hem de tavar (mal, eşya) kelimeleri yer alır. Son olarak *Tarama Sözlüğü*'nde ise “binek hayvanı”, “dört ayaklı çiftlik hayvanı” ve “mal” anlamlarına gelen tavar ~ davar kelimeleri görülmüştür.

tavılku = keçisakalı otu (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de görülen tavılku daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tavılku imlasıyla “erguvani söğüt” anlamında tespit edilmiştir.

taygun = gençler (KT)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

taygüntan = manastır (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

tegre = çevre, etraf (TY)

Tunyukuk yazıtında rastlanan tegre daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te, *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da ve *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*’nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

tegin- / **tezgin-** = gidip gelmek (YEN)

Yenisey yazıtlarında görülen bu fiil daha sonraki dönemlerde “dönmek, dolanmak” anlamında tegzin- imlası ile *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da, “dönmek” anlamında tēzgin- imlası ile *Codex Cumanicus*’ta, “dönmek, çevresini dolaşmak” anlamında tegzin- imlası ile de *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde de benzer şekilde “dönmek, dolaşmak” anlamı ile tegzin- ~ teksin- fiilleri kaydedilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ise “dönmek” ve “gezmek, dolaşmak” anlamlarında iki ayrı tezgin- madde başı bulunur.

teŋ = sayı (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan bu sözcük daha sonraki dönemlerde “denk”, “siklet, ağırlık”, “ölçü” anlamlarında *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da “denk, kadar” anlamıyla yer alan sözcük *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “denk, akran”; *Codex Cumanicus*’ta “denk, eşit” (tēŋ) anlamlarında kaydedilmiştir.

teŋrilig = dindar (IB)

Sadece Irk Bitig’de rastlanan teŋrilig kelimesi, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “tanrılı, semavi, dindar, mümin” anlamlarında kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*’ta ise “tanrısal” anlamında tēŋrilik kelimesi tespit edilmiştir.

ter = ter (TY)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan ter sözcüğüne aynı anlamı ile yalnızca Tunyukuk yazıtında rastlanmıştır. Ter sözcüğü daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *Daşakarmapathāvadānamālā*'da tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “ter” ile “parayla çalıştırılan kişinin ücreti” anlamlarında iki ayrı ter maddesi bulunur. Yine kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de “ter” ve “ücret” anlamlarında kaydedilmiştir. İki ayrı anlama gelen ve farklı madde başları olan bu sözcükler arasında anlamsal bir ilişki de kurulabilir.

Sadece “ter” anlamının yer aldığı Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*'ta ise kelime tēr şeklindedir.

teri = deri (IB)

İrk Bitig'de rastlanan teri kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'ndeki teri, hem “deri” hem de “kadın adı” olarak kaydedilmiştir. “Deri” anlamındaki kelime *Codex Cumanicus*'ta ise tēri'dir.

terken = bir unvan (YEN)

Bir unvan olarak Yenisey yazıtlarında görülen bu sözcük daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*'da “prens, kraliçe, kraliçe hazretleri”; *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “Karahanlılarda bir bölgeye hükmeden hana hitap şekli” anlamlarında tespit edilmiştir. Sözcük *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de “antroponim ve lakap olarak kullanılır” açıklamasıyla kaydedilmiştir.

terkleyü = aceleyle, hızlı hızlı (IB)

İrk Bitig'de rastlanan terkleyü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*'da tespit edilmiştir.

terti = tüm, hepsi (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

teyeŋ = sincap (BK)

Bilge Kağan yazıtında rastlanan teyeŋ daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Codex Cumanicus*'ta tēyin; Tarama Sözlüğü'nde teyin, teyün, tiyin; “samur” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te de teŋiŋ şekillerinde tespit edilmiştir.

tezek = tezek, kuş pisliği (IB)

İrk Bitig'de “kuş pisliği, tezek” anlamında rastlanan bu kelime daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “at pisliği” anlamıyla kaydedilmiştir.

tezig = çevik, hızlı (YEN)

Sadece Yenisey yazıtlarında rastlanan tezig ile ilişkili olabilecek “işten kaçan (adam)” anlamında tezig sözcüğü *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

têgit = teginler, prensler (TA)

Yalnızca Taryat yazıtında görülen têtgit kelimesi daha sonraki dönemlerde tegit imlasıyla aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*'nde, têtgin olarak da *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da (têtgit) ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde (tigit) ise kelimelerin anlamı çoğul olarak değil “prens, vekil, nazır” açıklamalarıyla tekil olarak kaydedilmiştir.

têtrü = ters, çapraz (IB)

İrk Bitig'de rastlanan bu kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tertrü ~ tetrü imlası ile “aksine, tersine” anlamlarında kaydedilmiştir.

tıdıgsız = engelsiz (I.KRB)

I. Karabalgasun yazıtında rastlanan tıdıgsız kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, *Kuanşi İm Puser*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. *Uygurca Üç Hikâye*'de tıdıgsız, “imtina ihtiraz etmeden” anlamıyla tıdıg (imtina) madde başında açıklanmıştır. Yine *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*'ndeki tıdıg (engel) ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki tıdıg (bir şeyi yasaklama ve engelleme) madde başları da tıdıgsız ile ilişkilendirilebilir.

tıg = kır at (IB)

Yalnızca İrk Bitig'de rastlanan tıg daha sonraki dönemlerde “kula ile doru arası at” anlamındaki tıg at madde başında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

tırnak = tırnak (IB)

Yalnızca İrk Bitig'de rastlanan tırnak daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Aynı anlamda *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tırnak, tırnak ve tıraşak, *Codex Cumanicus*'ta tırnak kelimeleri kaydedilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*'nde de benzer anlamdaki kelimelerin dırnak, dıynak, duynak, tıynak, tuynak olarak yer aldığı görülmüştür.

tilkü = tilki (IB)

İrk Bitig'de rastlanan tilkü kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*'nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta kelime tülkü imlası ile kaydedilmiştir.

titig = bataklık (IB)

İrk Bitig’de rastlanan titig kelimesi daha sonraki dönemlerde “çamur, balçık” anlamlarında *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*’nde, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

titir = dişi deve (IB)

İrk Bitig’de rastlanan titir daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

tiz = diz (IB)

İrk Bitig’de rastlanan tiz daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Codex Cumanicus*’ta tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “diz” anlamındaki kelime tîz şeklinde uzun ünlülü kaydedilmiştir.

todun = unvan / kişi adı parçası; Todun Yamtar (BK)

Bilge Kağan yazıtında bir unvan olarak özel adda görülen todun sözcüğü daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “köyün büyüğü; içme suyunun dağıtımını idare eden kimse” anlamında kaydedilen tudun ile ilişkilendirilebilir.

tograk = bir ağaç türü (IB)

İrk Bitig’de rastlanan tograk daha sonraki dönemlerde “karakavak” anlamında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

tokış = savaş (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan tokış sözcüğü daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Sözcüğün fiil formu yine EUTS’de ve ayrıca *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te (tokış- ~ tokuş-) yer almaktadır.

tom = sağlam, bütün, tüm, tamamen (KRG)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

toş = pınar, kaynak (ŞU)

Şine Usu yazıtında rastlanan toş kelimesi *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “tabiat” anlamında kaydedilmiştir. Kelime ayrıca toş başı (göl) maddesinde de görülmüştür.

toz = toz (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşayan toz aynı anlamı ile yalnızca İrk Bitig’de görülmüştür. Bu kelime daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Codex Cumanicus*’ta aynı anlamda tespit

edilmiştir. Kelime yine aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tōz ~ toz; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise toz imlası ile kaydedilmiştir.

törttü = dört ayaklı (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

törtünlig = dörtlü (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

tözü = tüm, hepsi (YEN)

Yenisey yazıtlarında rastlanan tözü kelimesi daha sonraki dönemlerde “tamamı, hep, hepsi, her yer” gibi anlamlarda *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde; “bütün, hep, hepsi, tamamıyla” anlamlarında da *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir.

tuç = bronz, tunç (ALT)

Altay yazıtlarında rastlanan tuç daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Codex Cumanicus*'ta, tūç imlasıyla “sarı tunç” anlamında da *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde ise tuç kelimesinin “tunç” anlamının yanı sıra “değirmenin baltacığı, balta şeklindeki aygıt” anlamı da kaydedilmiştir.

tug = engelli yol (TY)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir. Sözcükle ilişkilendirilebilecek *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “su bendi” anlamında bir tug maddesi bulunmaktadır.

tug = tuğ, bayrak (ŞU)

Yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanan bu kelime daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. Kelime *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yine aynı anlamda bu kez uzun ünlülü bir şekilde kaydedilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde ise “eskiden sancak tepesine ve başa takılan at kuyruğu” anlamında tuğ maddesi görülmektedir.

tuman = duman, sis (IB)

İrk Bitig'de rastlanan tuman daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*'nde ve *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir. Sözcük yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “duman, sis, karanlık”; *Tarama Sözlüğü*'nde ise “duman” anlamları ile kaydedilmiştir.

turgak = muhafız, nöbetçi (TA)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

turña = turna (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan turña sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda turna imlası ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Codex Cumanicus* 'ta tespit edilmiştir.

tuyuglug = toynaklı (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan tuyuglug kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te aynı anlamda “tuyaglık” olarak kaydedilmiştir.

tuzak = tuzak (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan tuzak, aynı anlamı ile yalnızca Irk Bitig'de tespit edilmiştir. Sözcüğe daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Codex Cumanicus* 'ta ve *Daşakarmapathâvadânamâlâ* 'da rastlanmıştır. *Dîvânu Lugâti't-Türk* 'te “tuzak; avda kullanılan ağ” bulunmaktadır. Kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* 'nde madde başı olarak bulunmamakla birlikte “tuzakçı” (tuzak kurucu) kelimesinde görülmüştür.

Tarama Sözlüğü 'ndeki tuzak ise “cehennem” anlamındaki Farsça dûzah'ın bir varyantı olarak kaydedilmiştir ve bu kelimedenden bağımsız bir sözcüktür.

tü = tüy, kıl (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan tü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda tü, tüg ve tüü şeklinde üç farklı imla ile *Daşakarmapathâvadânamâlâ* 'da; aynı anlamda tû imlası ile de *Dîvânu Lugâti't-Türk* 'te tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* 'nde kelimenin “saç, kıl” ve “her türlü, çeşitli” anlamları kaydedilmiştir. Ayrıca “saç, kıl, yün” anlamlarında sözlükte tüü ve tük madde başları da görülmüştür. Benzer anlamlarda “tüy, kıl, yün” anlamlarına gelen kelimeler *Tarama Sözlüğü* 'nde tü, dü, tüg, tük şeklindedir. Son olarak tü, *Codex Cumanicus* 'ta madde başı bulunmasa da “tüklü” (tüylü) ve “tüksüz” (tüysüz, tıraş olmuş) kelimeleri ile de ilişkilendirilebilir.

tügünlüg = kuyruğu düğümlü (TY)

Tunyukuk yazıtında rastlanan tügünlüg sözcüğü ile ilişkili olabilecek *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* 'nde “düğüm” anlamında tügün kelimesi tespit edilmiştir.

tügünük = baca (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

tükel = sağ salim (IB)

İrk Bitig’de rastlanan tükel, daha sonraki dönemlerde “tamamen, büsbütün, mükemmel, eksiksiz” anlamlarında *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde, *Codex Cumanicus*’ta ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde; “salim” anlamında *Kuanşi İm Pusa*’da; “tam, tamamı, hepsi” anlamlarında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*’nde de “hep, cümle, hepsi, bütün, herkes” anlamlarında dükel, dükeli, tükeli, düğeli kelimeleri görülmüştür.

tünjür = dünür (YEN)

Yenisay yazıtlarında rastlanan tünjür daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “kadının yakınları, kardeşler, baba ve anne” anlamlarıyla kaydedilmiştir. Kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “sıhriyet, dünür” anlamlarında; *Tarama Sözlüğü*’nde ise dünjür imlası ile “sıhri akraba” anlamlarında kaydedilmiştir.

tüşnek = tünek (IB)

İrk Bitig’de rastlanan түшек daha sonraki dönemlerde madde başı olarak tespit edilememiştir. Kelime ile ilişkilendirilebilecek *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “konaklamak, yerleşmek” anlamında түше- fiiline rastlanmıştır.

ubut = utanç (TY)

Tunyukuk yazıtında “utanç” anlamına gelen ubut daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*’da uvut imlası ile “utanma, haya” anlamlarında tespit edilmiştir. Benzer anlamlarda metinde uvutlug (edepli) ve uvutsuz (edepsiz) kelimeleri de görülebilir. Bir başka Eski Uygur Türkçesi eseri *Kuanşi İm Pusa*’da uvutsuz (edepsiz) kelimesi saptanmıştır. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise uvut için “edep yeri” anlamı kaydedilmiştir. Uvutlu (edepli) ve uvutsuz (terbiyesiz, utanmaz) kelimeleri de yine sözlükte bulunur. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ise “utanma, haya” anlamındaki kelime uwut şeklindedir. Sözlükte kelimeyle ilişkili olarak uwut bol- (utanmak), uwutgar- (utandırmak), uwutlan- (utanmak), uwutlug (utangaç ve namuslu adam) madde başları da yer almaktadır.

uçrug = bayrak (IB)

“Bayrak” anlamında yalnızca İrk Bitig’de görülen uçrug sözcüğü daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “doruk, uç, zirve, baş” anlamlarında kaydedilmiştir.

udlık = uyluk (KT)

Yalnızca Köl Tëgin’de görülen udluk kelimesinin daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te udluk imlasıyla “kol kemiğinin kalın kısmı” anlamında yer aldığı tespit edilmiştir. Kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde aynı anlamda udlug; *Tarama Sözlüğü*’nde ise “kalçadan dize kadar olan bacak kısmı” anlamında oyluk ~ uyluk olarak kaydedilmiştir.

uluş = ülke (KT)

Günümüz Türkiye Türkçesinde ulus olarak yer alan uluş kelimesine aynı anlamda yalnızca Köl Tëgin yazıtında rastlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde sözcük *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde aynı anlamda tespit edilmiştir. Sözcük *Uygurca Üç Hikaye*’de ve *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde “ülke, memleket” açıklamalarının yanı sıra “şehir” anlamıyla da kaydedilmiştir. Yine Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da ise sözcük “ülke, memleket, şehir” anlamlarının yanında dizinde “halk, ulus” açıklamalarıyla da yer almaktadır. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ise kelime için “Çigil lehçesinde köy, Balasagun halkı ve Argu ülkesinden onlara tabi olanlarda şehir” açıklamaları verilmiştir.

unç = mümkün (TY)

Tunyukuk yazıtında “mümkün, olabilir” anlamında rastlanan unç kelimesi *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “minnetsiz” anlamında “unçsuz” kelimesinde görülmüştür.

uragin = kadın (YEN)

Yenisey yazıtlarında “kadın” anlamında kullanıldığı düşünülen uragin kelimesiyle ilişkili olabilecek daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te aynı anlamda uragut, *Tarama Sözlüğü*’nde de yine aynı anlamda urağut kelimeleri tespit edilmiştir.

urugsuz = soysuz, çocuksuz (I. KRB)

“Soysuz, çocuksuz” anlamında I. Karabalgasun yazıtında geçen urugsuz kelimesi daha sonraki dönemlerde *Codex Cumanicus*’ta yer alan uruh ~ uruk (nesil, evlat, çocuk, oğul), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da yer alan urug (nesil, soy; tohum) kelimeleriyle ilişkilendirilebilir. Urug kelimesi için *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “her şeyin tanesi, tohum” anlamı kaydedilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*’nde “ırk, soy, aile, nesil” ve “aşiret kolu, boy, oymak” anlamlarında tespit edilen kelime de uruk’tur.

uruş = savaş, çarpışma (Onği)

“Çarpışma” anlamında Ongi yazıtında rastlanan uruş daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Codex Cumanicus*’ta ve *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Yine aynı anlamdaki kelime *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te uruş ~ ūruş imlasıyla yer almaktadır. Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ise kelimenin “vuruşmak, kavga etmek” anlamında fiil formu tespit edilmiştir. Yine fiil formu uruş- *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te de görülmektedir.

uya = (kaplan için) yuva (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de rastlanan uya sözcüğü daha sonraki dönemlerde “kuş yuvası” anlamı ile *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir. Sözcük *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise “yuva, çukur; mağara” anlamları ile kaydedilmiştir.

uyar = asil, erdemli (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

uyur = yetenekli (IB)

“Yetenekli” anlamında yalnızca Irk Bitig’de rastlanan kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “adil, dürüst” anlamında tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde yer alan ve Günümüz Türkiye Türkçesinde de bulunan uyu- fiilinden türemiş uyur (uyuyan) kelimesinin ise IB’deki kelimeyle bir ilişkisi yoktur.

uzuntonlug = kadın (IB)

Irk Bitig’de rastlanan ve “kadın” anlamına gelen uzuntonlug kelimesi ile aynı anlamdaki kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “uzun tonlug” olarak kaydedilmiştir. Buradaki tonlug kelimesi “donlu, elbiseli” anlamına gelmektedir.

üçtü = üç çeşit (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

üçürgü = eyer keçesi (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ün = ses (KRG)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan ün sözcüğüne aynı anlamıyla yalnızca Kırgızistan bölgesindeki bir yazıtta rastlanmıştır. Bu sözcük “ses” anlamı ile daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars”

Hikâyesi’nde, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Uygurca Üç Hikaye*’de, *Kuanşi İm Pusu*’da, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te, *Codex Cumanicus*’ta ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

Ün, *Tarama Sözlüğü*’nde ise “ses” anlamının yanı sıra “şan, şöret” anlamıyla da kaydedilmiştir.

üpgük = hüthüt kuşu (IB)

Bir kuş cinsi olarak Irk Bitig’de rastlanan üpgük kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “çigil lehçesinde hüdhüd, çavuş kuşu” anlamı ile tespit edilmiştir.

üz = aksi, inatçı (TY)

Yalnızca Tunyukuk yazıtında rastlanan “aksi, inatçı” anlamındaki üz kelimesi daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “kin, nefret” anlamı ile tespit edilmiştir.

üzük = kesik, yırtık (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de rastlanan “kesik” anlamındaki üzükle daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilen üzüklük (kesinti) kelimesi ile ilişkilendirilebilir. *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Tarama Sözlüğü*’nde sözcüğün fiil formu olabilecek üzül- (kesilmek, kopmak) yer almaktadır. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*’ta ise üz- (koparmak, kırmak) fiili bulunmaktadır.

yagak = bir ağaç türü (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de rastlanan yagak kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “ceviz” anlamı ile tespit edilmiştir.

yaglıg = yağlı (IB)

Irk Bitig’deki yaglıg kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamı ile *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, yaglıg ~ yaglag şekillerinde *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve yāglıg imlasi ile de *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

yaka = sınır (ŞU)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de “kıyı, kenar, taraf” şeklinde yakın bir anlamda yaşamakta olan yaka kelimesi yalnızca Şine Usu yazıtında “yaka” anlamı ile tespit edilmiştir. Kelimeye daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “elbise yakası”, *Codex Cumanicus*'ta “yaka, zırh yakası” anlamlarında rastlanmıştır. *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde “taraf, yan, civar” anlamlarında kaydedilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*'nde ise “yaka” anlamına gelen yağa madde başı tespit edilmiştir.

yalma = asker giyisi, kaftan (KT)

Köl Tegin yazıtında tespit edilen yalma kelimesine daha sonraki dönemlerde aynı anlamı ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te rastlanmıştır. “Kaftan” anlamına gelen kelime *Tarama Sözlüğü*'nde yalmak'tır.

yançı = carıye (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

yantaç = dönemeç (ŞU)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

yañılayu = tekrar, yeniden (ŞU)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir fakat *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “yenilemek” anlamında yañıla- fiiline rastlanmıştır. Yine “yeni” anlamında yañı sözcüğü de *Eski Uyğurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*, *Daşakarmapathâvadânamâlâ* ve *Codex Cumanicus* gibi birçok metinde görülebilir. *Codex Cumanicus*'ta ayrıca “yeniden, tekrar” anlamında yañla kelimesi de bulunmaktadır.

yarık = zırh (KT)

Yalnızca Köl Tegin yazıtında karşılaşılan yarık sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. Kelime yarık ~ yarığ şekillerinde *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde de “zırh” anlamında kaydedilmiştir.

yarın = sabah (IB)

Sadece Irk Bitig'de görülen yarın sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Sözcük *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde “yarın, ertesi gün”, *Tarama Sözlüğü*'nde ise “ahiret günü” anlamı ile kaydedilmiştir.

yarın = kürek kemiği (IB)

Sadece Irk Bitig’de görülen bu sözcük daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

yası = yassı, düz (ŞU)

Şine Usu yazıtında rastlanan yası kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

yasıç = ok temreni (IB)

Irk Bitig’de rastlanan yasıç sözcüğü daha sonra “yassı temren” anlamı ile *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te, “ok” anlamı ile de *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

yaşuk = parıltı, ışıık (KRG)

Sadece Kırgızistan’da rastlanan yaşuk kelimesi daha sonra aynı anlamda *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

yat = yabancı, el (YEN)

Sadece Yenisey yazıtlarında rastlanan yat kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Codex Cumanicus*’ta ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Kelime *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te uzun ünlülü yāt imlası ile kaydedilmiştir. Aynı anlamda *Tarama Sözlüğü*’nde ise günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan yad sözcüğü görülmüştür.

yazuklug = günahkâr (ŞU)

Şine Usu yazıtında görülen yazuklug kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde ve *Daşakarmapathāvadānamālā*’da tespit edilmiştir. Kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “günahkâr, kusurlu, suçlu” anlamlarında; *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Kuanşi İm Pusar*’da ise sadece “suçlu” anlamında kaydedilmiştir. “Suçlu, günahkâr” anlamlarında *Tarama Sözlüğü*’nde yazuklu, *Codex Cumanicus*’ta ise yazuklı ve yazuklu kelimeleri bulunur.

yegir = ceylan (Ongi)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

yël = yeke (IB)

“At yelesi” anlamında yalnızca Irk Bitig’de görülen yël kelimesi daha sonraki dönemlerde yil, yāl, yalıg şekillerinde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir. Clauson sözlüğünde bazen ön ünlülü de görülebildiğini ekleyerek kelimeye ya:l şekliyle yer vermiş ve bu şeklin ölçünlü telaffuz olduğunu belirtmiştir.

yëtiglig = yedeklik, yedekte olma (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

yılıg = (mecazen) yumuşak mizaçlı (IB)

İrk Bitig’de rastlanan yılıg kelimesi *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “ılık, sıcak”, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te yılıg ~ ılıg formlarında “(su vb.) için ılık” anlamlarında tespit edilmiştir.

yıpar = koku, tütsü, misk (BK)

Bilge Kağan yazıtında rastlanan yıpar sözcüğü daha sonra *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te aynı anlamlarda tespit edilmiştir. Kelime ayrıca *Tarama Sözlüğü*’nde “yavşan denilen güzel kokulu ot” anlamındaki ıpar maddesiyle de ilişkilendirilebilir.

yinçge = ince (TY)

Tunyukuk yazıtında rastlanan yinçge kelimesi daha sonraki dönemlerde benzer anlamda *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir. Kelime *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde yinçge ~ yinçke olarak kaydedilmiştir. *Uygurca Üç Hikâye*’de de “ince” ve “narın, güzel” anlamlarında yinçke şekli görülebilir.

yokaru = yukarı (TY)

Tunyukuk yazıtında geçen yokaru kelimesi daha sonraki dönemlerde aynı anlam ve imla ile *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da tespit edilmiş; *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “yukarı; ayağa kalkmak” şeklinde kaydedilmiştir. “Yukarı” anlamında Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*’ta yoğarı kelimesi bulunmaktadır. Yine *Tarama Sözlüğü*’nde ise “yukaru durmak ~ turmak” (ayağa kalkmak) ve “yukaru olmak” (yükselmek) deyimlerinde yokaru kelimesi görülebilir.

yul = su kaynağı (IB)

İrk Bitig’de rastlanan yul kelimesi daha sonraki dönemlerde hem kısa hem de uzun ünlülü bir imla ile “pınar, göze” anlamında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te; “çay, küçük nehir, dere, ırmak” anlamında ve yul ~ yuul imlaları ile de *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

yulug = yok olma, zeval (Ongi)

Ongi yazıtında rastlanan yulug kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “feda” ve “fidye” anlamları ile tespit edilmiştir. Kelimenin *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “satın alma” ve ayrıca “birim” kelimesiyle beraber

kullanıldığında da “bir vergi türü” anlamlarına geldiği açıklanmıştır. *Codex Cumanicus*’ta da “fidye” anlamındaki kelimenin yuluv olduğu görülebilir.

yumuş = elçi (YEN)

“Elçi” anlamında Yenisey’de rastlanan yumuş kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “iki veya daha fazla adam arasındaki haberleşme, haber götürüp getirme” şeklinde bir açıklama ile tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “hizmet, iş, faaliyet” anlamı ile kaydedilmiştir. “Hizmetçi” olarak sözlükte yumuşçı kelimesine de rastlanmıştır. Son olarak *Tarama Sözlüğü*’nde ise yumuş’un “iş, hizmet, ödev, vazife” anlamlarına geldiği görülmüştür.

yurçı = kayınbirader, baldız (KRG)

Kırgızistan yazıtlarında rastlanan yurçı kelimesi daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “kadının küçük erkek kardeşi” anlamı ile yurç şeklinde tespit edilmiştir.

yut = kıtlık (BK)

Bilge Kağan yazıtında görülen yut kelimesi daha sonraki dönemlerde “hayvanları ve çiftlik hayvanlarını kışın soğuk ile öldüren afet” anlamı ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir.

yük = yük (YEN)

Günümüz Türkçesinde de yaşamakta olan yük kelimesi aynı anlamı ile yalnızca Yenisey yazıtlarında tespit edilmiştir. Kelimeye daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da, *Kuanşi İm Puser*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Codex Cumanicus*’ta ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te aynı anlamda rastlanmıştır. *Tarama Sözlüğü*’nde yük madde başında “rahimdeki çocuk, cenin” açıklaması verilmiştir fakat sözlükteki “yük koyacak” (yük dolabı), “yük bağlamak” (yükünü tutmak; yükü taşıyabilecek şekilde hazırlamak) gibi maddelerde yük anlamı görülebilir.

yürek = yürek (YEN)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan yürek sözcüğü aynı anlamda sadece Yenisey’de görülmüştür. Kelime daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*’da, *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*’nde, *Codex Cumanicus*’ta, *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Yürek, *Tarama Sözlüğü*’nde ise “mide” ve “cesaret” anlamlarına gelmektedir.

yüzlüg = güzel (ŞU)

Şine Usu yazıtında görülen yüzlüg kelimesi daha sonraki dönemlerde *Daśakarmapathāvadānamālā*'da “güzel, çehreli”, *Kuanşi İm Puser*'da “saygıdeğer” anlamlarında tespit edilmiştir. Kelime *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te hem kısa hem uzun ünlülü olarak “yüzlü, yüzü olan” anlamlarında yer alır. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise yüzlüg için dört anlam kaydedilmiştir: “akraba”, “aziz, muhterem kimse”, “yüzlük, yüze dahil olan” ve “yüzlü”

Tek Kullanımlık Özel İsimler : agu = yer adı (BK), adınç = kişi adı (KRG), agulug = yer adı (ŞU), aguş = kişi adı; Aguş, Inal Aguş (KRG), alnç = kişi adı (KRG), altay = yer adı (YEN), ana = yer adı; *Ana Gemçig* (YEN), anar = kişi adı; Anar Ataç (YEN) anınç = kişi adı (KRG), antaç = kişi adı parçası; Eki Antaç, İnkekü Antaç (KRG), arkar = yer adı (ŞU), arslan = kişi adı parçası; Arslan Külüg Tirig (YEN), aruk = kişi adı parçası; Kan Aruk (TA), ataçuk = kişi adı parçası; Bıña Kagas Ataçuk, Kagas Ataçuk (TA), atagı = lakap, san? (YEN), atar = kişi adı parçası; Atar Apa (ALT), ayag = kişi adı (ALT), avtadan = Maniheist rahip (I. KRB) begni = kişi adı? (ŞU), bağça = kişi adı (YEN), bağır = kişi adı (YEN), balıklık = yer adı (ŞU), begeç = kişi adı parçası; Ay Begeç (ALT), begzeker = kişi adı parçası; Begzeker Çigşi (TA), bertip = kişi adı parçası; Bertip Apa (ALT), beşgek = kişi adı parçası; Beşgek Yegüg Beg (YEN), bërmiş = kişi adı parçası; Kut Bërmiş (ALT), bıla = kişi adı parçası; Bıla Baga Tarkan (TA), bıñ = kişi adı parçası; Bıñ Açuk (YEN), birkü = yer adı parçası; Üç Birkü (ŞU), bogra = kişi adı (YEN), botur = kişi adı parçası; Yëgen Botur Êrkin (ARH), bölük = boy adı (TA), bölün = bir unvan (KT), bört = kişi adı (KRG), bukarak = Buhara, yer adı (KT) burua = kişi adı parçası; Burua Guruşd (IB), bükgük /bükegük = yer adı (ŞU), çaç = Soğdlu (YEN), çañ = kişi adı parçası; Çañ Señün (KT), çañşı = unvan (YEN), çekün = kişi adı parçası; Çekün Tutuk (YEN), çes = kişi adı; Çes (ALT), ıgıltır = yer adı (ŞU), çibilig = yer adı (YEN), çigil = boy adı (ŞU), çoçı = kişi adı parçası; Çoçı Böri (YEN) çökbe = kişi adı parçası; Kün Çökbe (YEN), çubuç = kişi adı parçası; Çubuç Inal (YEN), egük = yer adı; Egük Katun Yeri (YEN), egüne = kişi adı parçası; Egüne Tutuk (YEN), ek = yer adı parçası; Ek Tag (TY), eki = kişi adı parçası; Eki Antaç (KRG), enlig = kişi adı parçası; Enlig Çor (YEN), esim = kişi adı parçası; Tonra Esim (TY), etel = kişi adı parçası; Yegen Etel? (ALT), êlser = kişi adı; Êlser? (Tes), êlteberlig = êlteber unvan sahibi (BK), êrlün = yer adı (ŞU), êtrük = özel ad (YEN), içüy = ırmak adı (ŞU), idil = özel ad (KÇ), igdir = boy adı (TA), inkekü = özel ad parçası; İnkekü Antaç (KRG), inel =

özel ad (TY), ipik = özel ad (KRG), işiyi = özel ad (KT), itaçuk = kişi adı parçası: İşig Sağun İtaçuk (IB), izgil = boy adı (KT), kagas = özel ad / unvan parçası **örn.** Bıña Kagas Ataçuk, Kagas Ataçuk (TA), kalıktık = özel ad **örn.** Kalıktık Inal Öge (YEN), kapır = yer adı (YEN), karaga = yer adı (TA), karagan = yer adı (BK), kart = kişi adı parçası; Kaşkır Bay Kart (YEN), kasuy = yer adı (HT), kaşkır = kişi adı parçası; Kaşkır Bay Kart (YEN), kaşuk = özel ad (YEN), kay = boy adı: Baş Kay (TA), kazluk = yer adı **örn.** Kazluk Köl (ŞU), keşeris = yer adı (KT), kergü = yer adı (ŞU), keyre = yer adı (ŞU), kık = boy adı (YEN), kışaklık = özel ad (YEN), koçgar = özel ad **örn.** Koçgar Tölis Tirig (YEN), koşu = özel ad parçası **örn.** Koşu Tutuk (KT), koşulgak = yer adı (KT), kögür = yer adı (ŞU), kökmek = hayvan adı (YEN), kökmüş = boy adı (YEN), költi = yer adı (TA), körtle = özel ad **örn.** Körtle Kan, Körtle Sağun (YEN), kumar = özel ad parçası **örn.** Kumar Çor (KRG), kümül = boy adı (YEN), künyü = yer adı (TA), kürsi = yer adı; Kürsi Yam (YEN), likeş = özel ad (KT), lisün = özel ad (BK), makaraç = özel ad (KT), nek = özel ad (KT), ogdamdam = boy adı? (YEN), öçin = kişi adı parçası; Öçin Külüg Tirig (YEN), örpen = yer adı (BK), öteg = kişi adı (KRG), sakış = yer adı (ŞU), sangur = kişi adı; Sangur Çad (YEN), sarga = özel ad (KRG), sebig = özel ad parçası (BK), sıpa = özel ad parçası (TA), silig = özel ad parçası (KT), sukak = yer adı (ŞU), süy = yer adı parçası; Ongı Tarkan Süy (TA), şıp = yer adı (ŞU), tabar = yer adı (KT), tabduz = boy adı parçası; Tokuz Tabduz (YEN), tadık = kişi adı parçası; Tadık Çor (KT), talakımın / talakaman = yer adı (ŞU), tamgan = kişi adı parçası: Tamgan Çor Yabgu, Tamgan Çor Tarkan (Ongi), tañut = boy adı (BK), tarban = yer adı parçası; Keñü Tarban (BK), tarman = yer adı parçası; Keñü Tarman (KT), taykan = yer adı (ŞU), teledü = yer adı (TA), termel = yer adı parçası; Ak Termel (TY), togday = yer adı (YEN), togdı = kişi adı parçası; Öz Togdı (YEN), togurgu = yer adı (ŞU), tokar = boy adı (TY), tokuş = yer adı (ŞU), toñın = yer adı parçası; Toñın Taş (HT), töñker = yer adı (BK), tör = kişi ad parçası; Tör Apa (YEN), tun = kişi adı parçası; Tun Yegen Êrkin, Tun Bilge (Çoyr), turan = kişi adı parçası; Öz Yigen Alp Turan (YEN), tutam = kişi adı parçası; Böke Tutam (TA), tuygun = kişi adı parçası; Tuygun Êlteber (KT), tuygut = boy adı (KT), tuykut = kişi adı parçası; Tuykun Ulug Tarkan Bukug Bıña (TA), tülberi = boy adı (YEN), türgi = yer adı; Türgi Yargun (KT), udar = boy adı (KT), ugut = kişi adı (KRG), umaç = kişi adı (KRG), uzal = özel ad parçası (TA), yabaku = boy adı (YEN), yagma = boy adı (TA), yagradkan = yer adı (ŞU), yargun = yer adı (KT), yatız = boy adı (TA), yavaş = yer adı (ŞU), yegin = özel ad (YEN), yegüg = kişi adı; Beşgek Yegük Beg (YEN), yeliz = özel ad (YEN), yen = kişi ad parçası; Yen Ok (ALT), yerlig = kişi adı

parçası; Yerlig Çor (YEN), yeşinü = kişi adı (KRG), yétük = yer adı (ŞU), yılun kol = yer adı (ŞU), yogra = yer adı (ŞU), yola = kişi adı (YEN), yotulkan = yer adı (ŞU), yula = yer adı (ŞU), yüç = kişi ad parçası; Yüç Inal (YEN)

3.2 TEK BİR YAZITTA KULLANILMIŞ FİİLLER

āç- = acıkmak, aç olmak (BK)

Bilge Kağan yazıtında uzun ünlülü bir şekilde rastlanan “acıkmak” anlamındaki fiil daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daśakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Codex Cumanicus*’ta tespit edilmiştir.

açın- = bakmak, geçimini sağlamak (ALT)

Altay yazıtlarında “bakmak, geçimini sağlamak” anlamı ile rastlanan açın- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daśakarmapathāvadānamālā*’da; “ihsanda bulunmak” anlamında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te; “acımak, merhamet etmek” anlamında ise *Uygurca Üç Hikâye*’de tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “acınmak”, “temizlenmek, arınmak”, “açıklamak, itiraf etmek” ve “özenmek”; *Tarama Sözlüğü*’nde de ise “açılmak, görünmek” anlamlarına gelen açın- fiillerinin ise bu kelimeyle bir ilgisi yoktur.

açış- = birlikte açmak (KRG)

Kırgızistan’daki yazıtlarda rastlanan açış- fiili aynı anlamda *Tarama Sözlüğü*’nde; “açmakta yardımcı olmak, açmakta yarışmak” anlamlarında da *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

adırın- = ayrılmak (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

agıl- = yaklaşmak (KRG)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

agıntır- = göğe yükselmek (Tes)

Yalnızca Tes yazıtında rastlanan agıntır- fiili daha sonraki dönemlerde Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*’ta “yükseltmek, çıkartmak” anlamında agındır- imlası ile tespit edilmiştir.

agri- = hastalanmak (BK)

Yalnızca Bilge Kağan yazıtında rastlanan *agri-* fiili daha sonraki dönemlerde benzer bir şekilde “acı çekmek, hastalanmak” anlamı ile *Daśakarmapathāvadānamālā*’da, “acı çekmek, ağrımak” anlamı ile *agri-* ~ *agru-* olarak *Codex Cumanicus*’ta, “ağrımak” anlamı ile *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te, “ağrımak, hasta olmak, hastalanmak” anlamları ile de *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

agtur- = tirmandırmak, yukarı çıkartmak (TY)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

alın- = birini almak (YEN)

“Birini (eş olarak) almak” anlamında yalnızca Yenisey’de görülen *alın-* fiili daha sonraki dönemlerde “kendi başına almak” anlamı ile *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te, “tutulmak, kapılmak” anlamı ile *Tarama Sözlüğü*’nde, “elde edilmek, alınmış olmak, kendisi için almak” anlamı ile de *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

alk- = yok etmek (KT)

Yalnızca Köl Tegin yazıtında rastlanan *alk-* fiili daha sonraki dönemlerde “mahvetmek, bozmak, uzaklaştırmak, sona ermek” anlamları ile *Eski Uygur Türkçesi* eserlerinden *Daśakarmapathāvadānamālā*’da, “telef etmek, tüketmek, yok etmek” anlamları ile *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te, “azalmak, bitmek, sona ermek, tükenmek” anlamlarıyla da *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

alkan- = övmek, övünmek (YEN)

Yenisey’de görülen “övmek, övünmek” anlamlarındaki *alkan-* fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde benzer bir şekilde “ünlenmek, şöhretlenmek, övülmüş olmak” anlamlarında tespit edilmiştir.

altız- = aldırmaq, yakalatmaq (KT)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ançola- = takdim etmek, sunmak (ŞU)

Şine Usu’da “takdim etmek” anlamında yer alan *ançola-* fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “tapmak, saymak, saygı göstermek, değerlendirmek” anlamlarında tespit edilmiştir.

antık- = yemin etmek (Ongi)

Sadece Ongi yazıtında geçen *antık-* fiili aynı anlamda daha sonra *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve “(canlı varlıkları kurtarmaya) ant içmek” açıklamasıyla da *Kuanşi İm Pısar*’da tespit edilmiştir. *Codex Cumanicus*’ta ant (yemin, ant), *Dîvânu*

Lugâti't-Türk'te and (yemin, ant, söz) ve *Tarama Sözlüğü*'nde and (yemin, ahit, söz verme) kelimeleri de yine bu fiille ilişkilendirilebilir.

añıt- = korkutmak (BK)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ar- = yorulmak (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan ar- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, *Codex Cumanicus*'ta ve *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. Fiil *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ise hem kısa hem de uzun ünlülü olarak âr- ~ ar- imlası ile kaydedilmiştir.

arı- = arındırmak (ALT)

“Arındırmak” anlamında Altay'da rastlanan arı- fiili benzer bir şekilde “temizlenmek” anlamıyla daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “temizlemek, temiz olmak” anlamının yanı sıra mecazi olarak bu fiille ilişkili “hukuki değerini kaybetmek, gücünü yitirmek” anlamında bir arı- fiili de kaydedilmiştir.

art- = artmak, çoğalmak, artırmak (YEN)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de mevcut olan art- fiili aynı anlamı ile yalnızca Yenisey'de tespit edilmiştir. Sözcüğe daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te rastlanmıştır.

aşan- = yemek yemek (TY)

Sadece Tunyukuk yazıtında rastlanan aşan- fiili aynı anlamıyla *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, “beslenmek” anlamıyla da *Daşakarmapathāvadānamālā*'da tespit edilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta benzer anlamda aş- fiili bulunmaktadır.

aşur- = aşkırtmak (TY)

Tunyukuk yazıtında “aşkırtmak” anlamında kullanılan bu fiil daha sonraki dönemlerde eylem olarak tespit edilememiştir fakat “aşkırtma” anlamına gelen aşurma sözcüğüne *Tarama Sözlüğü*'nde rastlanmıştır.

atlan- = ata binmek (KÇ)

Yalnızca Küli Çor'da geçen atlan- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te, *Codex Cumanicus*'ta ve *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir.

avla- = avlamak (KÇ)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan avla- fiili aynı anlamda yalnızca Küli Çor yazıtında tespit edilmiştir. Fiile daha sonraki dönemlerde “avlamak” ve “biri, bir şey üzerine yığılmak” anlamlarıyla *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve “avlamak” ile ek olarak “sıkıştırmak, bir şeyin çevresini dolaşmak, çevrelemek” anlamlarıyla *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, *Uygurca Üç Hikâye*'de ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde rastlanmıştır. Fiil ayrıca sadece “avlanmak” anlamında *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi* 'nde ve “yakalamak” ile “etrafını çevirmek” anlamlarında da *Tarama Sözlüğü*'nde yer almaktadır.

ayal- = saygı gösterilmek, sayılmak, tapılmak (ALT)

Altay yazıtlarında karşılaşılan bu fiil “korumak, himaye etmek” anlamındaki aya- fiilinin edilgen formudur. aya- fiili ayrıca Köl Tëgin ve bu fiilin geçtiği ALT Yabogan yazıtında geçmektedir ve fiile daha sonraki dönemlerde rastlanmıştır.

azı- = hissedemez hale gelmek (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

azış- = hissedemez hale gelmek (YEN)

Yenisey'de “hissedemez hale gelmek” anlamıyla görülen azış- fiili bu anlamda daha sonraki dönemlerde tespit edilememiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde yer alan azış- ise “birbirini kaybetmek” anlamında kaydedilmiştir.

ban- = bağlamak (YEN)

Sadece Yenisey yazıtlarında görülen ban- fiili daha sonraki dönemlerde bân- ~ ban- imlası ile kısa ve uzun ünlülü olarak *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “bağlanmak” anlamında tespit edilmiştir.

basık- = bastırmak, gömülmek (KT)

Köl Tëgin yazıtında görülen “bastırmak” anlamındaki basık- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “gece baskınına uğramak, baskın sonucu düşman tarafından yakalanmak” anlamıyla tespit edilmiştir. Fiilin sözlükte benzer anlamda bassık- şekli de bulunmaktadır.

basıt- = basılmak, baskına uğramak (TY)

Tunyukuk yazıtında rastlanan basıt- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi 'nde “ezilmek”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “basılmak, tazyik edilmek” anlamlarında tespit edilmiştir.

başad- = önderlik etmek, liderlik etmek (BK)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

bat- = batmak (ŞU)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan bat- fiiline aynı anlamda yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde aynı anlamda, *Codex Cumanicus*'ta “bir sıvının üstündeyken içine gömülme, batmak” anlamı ile tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ise “su vb. şeylere batmak” ve “gözden kaybolmak; güneş batmak” anlamlarında iki bat- madde başı bulunmaktadır. Yine *Tarama Sözlüğü*'nde de “gömülme” anlamında bat- fiili görülmüştür.

bazlan- = bağımlı olmak, tabi olmak (Tes)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

bedizle- = süslemek (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

beze- = süslemek, resmetmek (ALT)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan beze- fiiline benzer bir anlamda yalnızca Altay yazıtlarında rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Tarama Sözlüğü*'nde aynı anlamda tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde benzer bir şekilde fiilin bize- şekli de görülmüştür.

bintür- = bindirmek (TY)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

biş- = pişmek, olgunlaşmak (IB)

İrk Bitig'de görülen biş- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta yer alan bişi (pişmiş) ile bişir-, bişür- (pişirmek) fiilleri de biş- ile ilişkilendirilebilir.

boguzlan- = boğazlanmak, öldürülmek (TY)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir. Yine boguz sözcüğünün de yalnızca Tunyukuk yazıtında geçmesi dikkati çekmektedir.

boşun- = kurtulmak (ŞU)

Şine Usu yazıtında görülen boşun- fiili daha sonraki dönemlerde *Kuanşi İm Pusu*'da aynı anlamda tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ilk olarak boşan- ~ boşun- madde başında saptanan fiilin anlamı “(hayvan için) serbest kalmak, kurtulmak” olarak kaydedilmiştir. DLT'de “(eli, ayağı) çıkmak ve iş yapamaz olmak” anlamında ayrıca bir boşun- maddesi de mevcuttur. Yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de boşun- fiilinin iki anlamı tespit edilmiştir: “boşanmak, serbest olmak, azat olmak” ile “tövbe etmek, kusurunu açıklamak.” “Boşanmak” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki fiil “Argu lehçesinde (kadın için) boşanmak” açıklamasıyla boşan- şeklinde kaydedilmiştir.

Ayrıca boşun- fiilinin “boşunul- = kurtulmak, serbest kalmak” genişlemiş şekli de yine Şine Usu yazıtında geçmektedir.

botola- = (deve) doğurmak (IB)

İrk Bitig'de rastlanan botola- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te geçen botu (deve yavrusu) kelimesiyle ve *Tarama Sözlüğü*'ndeki botlacı ~ potlacı (gebe deve), botla-, potla-, bortla- (deve yavrulamak), boturasa- (dişi deve erkek istemek?) ve bortlak (deve yavrusu) kelimeleriyle ilişkilendirilebilir.

bök- = (birine) doymak, özlem gidermek (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

bökiş- = (birine) doymak, özlem gidermek (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

bulna- = tutsak almak (Ongi)

Ongi yazıtında rastlanan bulna- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlama *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

buñ- = üzölmek, kederlenmek (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

buñad- = bunalmak (TY)

Sadece Tunyukuk yazıtında yer alan buñad- fiili *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “acı duymak, kederlenmek” anlamındaki muñad-; *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “sıkıntıda kalmak, bunalmak” anlamındaki muñad- fiilleriyle ilişkilendirilebilir. *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi'nde ve *Eski Uygurca Altı Dişli*

Fil Hikâyesi'nde yer alan muḡad- için ise “hayran kalmak, şaşırmaq” anlamları verilmiştir. Fiil buḡad- fiiliyle ilişkili değildir.

buzagula- = buzaḡılamak, (buzaḡı) doğurmak (IB)

İrk Bitig'de bulunan buzagula- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te aynı anlamda tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde aynı anlamda buzala- fiiline rastlanmıştır.

emget- = eziyet etmek (BK)

Yalnızca Bilge Kaḡan yazıtında görülen emget- fiili daha sonraki dönemlerde “acı çektirmek” anlamında *Daśakarmapathāvadānamālā*'da, “eziyet etmek” anlamında *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, “yormak” anlamında da *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

emsi- = zehirlemek (IB)

İrk Bitig'de rastlanan emsi- fiilinden bağımsız *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'ndeki emsi- fiili “emmek” anlamında kaydedilmiştir.

erle- = büyümek, ergenleşmek (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

esne- = esnemek (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan esne- fiiline aynı anlamda yalnızca İrk Bitig'de rastlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde hem “esmek” hem de “esnemek” anlamlarında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te esne- fiili tespit edilmiştir. esne- imlasıyla yine “esnemek” anlamında da *Codex Cumanicus*'ta fiil görülmüştür.

eş- = ata binmek (IB)

Sadece İrk Bitig'de rastlanan eş- fiili daha sonraki dönemlerde “dört nala koşmak” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde ise fiilin “hızlı yürümek, atla hızlı hızlı gitmek” ve “hızlı yürütmek, koşturmak” anlamları kaydedilmiştir.

eşin- = ata binmek (YEN)

Yenisey yazıtlarında görülen eşin- fiili daha sonraki dönemlerde tespit edilememiştir.

evle- = evlendirmek (Suci)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ëgid- = eğitmek (YEN)

Yalnızca Yenisey’de rastlanan egid- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*’nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “beslemek, bakmak, yetiştirmek” anlamlarında tespit edilmiştir. Fiile egid-, igid- ve igit- şekilleriyle “yetiştirmek” anlamında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te de rastlanmıştır.

éter- = düzene sokmak (II. KRB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

év- = acele etmek (KÇ)

Yalnızca Küli Çor yazıtında görülen év- fiili daha sonraki dönemlerde iw- imlası ile aynı anlamda *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te; yine “acele etmek, isticlal etmek” anlamında da iv- ~ ev- şekilleri ile *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

ıy- = bağımlı kılmak, egemenliği altına almak (Tes)

“Bağımlı kılmak, egemenliği altına almak” anlamında yalnızca Tes yazıtında rastlanan ıy- fiili ile mecazen ilişkilendirilebilecek daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*’nde iy- (tabi kılmak, takip etmek); *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise iy- (basamak, ezmek) fiilleri tespit edilmiştir.

iç- = içmek (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de aynı anlamda yaşayan iç- fiiline bu anlamda yalnızca Irk Bitig’de rastlanmıştır. Fiilin daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Codex Cumanicus*’ta da aynı anlamda kullanımı tespit edilmiştir.

içgin- = bağımlı olmak, tabi olmak (KÇ)

Bir kere Küli Çor’da görülen içgin- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te yer alan ve “düşmanlardan gelip teslim olan ve emniyet altına alınan” anlamında kaydedilen “içkin” kelimesiyle ilişkilendirilebilir.

içlen- = hamile kalmak (ALT)

Yalnızca Altay yazıtlarında görülen içlen- fiili ile mecazen ilişkilendirilebilecek daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “içi dolmak, içi dolup yenir hale gelmek” anlamında içlen- fiili tespit edilmiştir.

ilin- = yakalanmak (IB)

“Yakalanmak” anlamındaki ilin- fiiline yalnızca Irk Bitig’de rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “tuzağa takılmak, esir düşmek” ve

“lanete uğramak”; *Codex Cumanicus*’ta “takılmak, takılıp kalmak”; *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde “takılmak, ilişmek, (dünyevi şeylere) bağlanmak” anlamlarında tespit edilmiştir. Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ilin- ~ yilin-, “yapışmak, asılmak, ilişmek” anlamlarına gelmektedir. Benzer bir şekilde fiilin *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’ndeki anlam karşılıkları da “yapışmak, asılmak, ilişmek, takılmak” şeklindedir. *Tarama Sözlüğü*’nde ise fiilin “takılmak, takılıp kalmak”, “ilişmek, dokunmak, temas etmek” ve “ilgilenmek, alaka göstermek” anlamları kaydedilmiştir.

kaç- = kaçmak (Ongi)

Günümüzde Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kaç- fiiline aynı anlamıyla yalnızca Ongi yazıtında rastlanmıştır. Bu sözcük kaç- anlamı ile daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikâye*’de, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Codex Cumanicus*’ta tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde de yer alan fiil sözlükte “koşmak, seğirtmek” olarak kaydedilmiştir.

kalı- = havalanmak, yükselmek (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de görülen kalı- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “(at vb.) zıplamak, taşkınlık yapmak” anlamlarıyla tespit edilmiştir. Fiil *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde yer alan “gök, yukarı kat; tavan arası” anlamlarında kalık ~ kalığ kelimeleriyle de ilişkilendirilebilir.

kalış- = baş kaldırmak, isyan etmek (TA)

Yalnızca Taryat yazıtında rastlanan kalış- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda tespit edilememiştir. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “(at, aygır vb.) zıplaşmak” ile “arkada kalmak için yarışmak” anlamlarında iki ayrı kalış- fiili kaydedilmiştir.

kamıl- = yere yığılmak, düşmek (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de görülen kamıl- fiili daha sonraki dönemlerde benzer anlamlarda *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, “fırlamak, bayılmak, düşmek” anlamlarında *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde, “devrilmek, düşmek, yatmak” anlamlarında *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve “devrilmek, yere yuvarlanmak, sallanmak” ile “fırlatılmak” anlamlarında da *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

kamşa- = hareket etmek, kımıldamak (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de rastlanan kamşa- fiili daha sonraki dönemlerde “sallanmak, sarsılmak” anlamlarında *Uygurca Üç Hikâye*’de, “harekete getirilmek, titremek” ve “sallanmak, deprenmek” anlamlarında da *Eski Uygur Türkçesi*

Sözlüğü'nde tespit edilmiştir. *Daşakarmapathāvadānamālā*'da bu fiilin “kımıldamak, titremek, sarsılmak, hareket etmek” anlamlarındaki tepre- ile eş anlamlı olduğu açıklanmıştır.

kamşa- fiilinin isim şekli KT yazıtında ise *kamşag* “sarsıntı, titreme” şekliyle geçmektedir.

kaşsıra- = yetim kalmak (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kap- = kapmak, yakalamak (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kap- fiiline aynı anlamı ile yalnızca İrk Bitig'de rastlanmıştır. Kap- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*'nde ve *Daşakarmapathāvadānamālā*'da aynı anlamı ile; *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “kapmak; çalmak”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “kapmak, yakalamak, örtmek” ve *Tarama Sözlüğü*'nde “kaplamak, istila etmek” anlamlarıyla tespit edilmiştir.

kargan- = üzülmek (YEN)

Yenisey yazıtlarında rastlanan kargan- fiili daha sonraki dönemlerde “lanet etmek” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

karı- = yaşlanmak (KÇ)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de halk arasında yaşamakta olan karı- fiili aynı anlamı ile yalnızca Küli Çor yazıtında tespit edilmiştir. Fiile daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamı ile *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te, *Codex Cumanicus*'ta ve *Tarama Sözlüğü*'nde rastlanmıştır.

katıl- = katılmak (ŞU)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan katıl- fiiline aynı anlamı ile yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanmıştır. Katıl- fiili daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*'da “görüşmek, birlikte olmak”; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “katılmak, karışmak”; *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “karışmak, katılmak, ilave edilmek” anlamlarında tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ayrıca “cinsî münasebette bulunmak” anlamında bir başka katıl- fiiline de rastlanmıştır.

kay- = bakmak, dikkat çekmek (YEN)

Yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanan kay- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “arkaya dönüp bakmak” (kirü kay-), *Tarama Sözlüğü*’nde ise “geri dönmek, avdet etmek” anlamlarında tespit edilmiştir.

Daşakarmapathāvadānamālā’da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde görülen kay- maddesi “meyletmek, yönelmek” anlamlarında kaydedilmişken; *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “kayırmak”; *Tarama Sözlüğü*’nde “ayrılmak, uzaklaşmak” ile “istif etmek, yığmak” anlamlarında Yenisey’deki fiilden bağımsız kay- fiillerine de rastlanmıştır.

keçür- = geçirmek, geçmesini sağlamak (ŞU)

Yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanan keçür- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “(suyu, günü vb.) geçirmek” (keçür-), *Codex Cumanicus*’ta “geçirmek” (kêçir-), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde de “geçirmek” anlamında keçür- ~ kiçür- şekilleriyle tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “öldürmek” ile “(günahı, suçu) affetmek” anlamında ayrıca keçür-; *Codex Cumanicus*’ta da yine “affetmek, bağışlamak” anlamında kêçir- maddelerine rastlanmıştır.

keñren- = sızlanmak (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

kez- = ilerlemek, gitmek (ŞU)

Şine Usu yazıtında rastlanan kez- fiili daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “gezmek” anlamında tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise “gezmek, dolaşmak, geçmek” olarak kaydedilmiştir. “Gezmek” anlamındaki fiil *Codex Cumanicus*’ta kèz- şeklindedir.

kılıçla- = kılıçlamak, kılıçla saldırmak (KT)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de “kılıçla çok sayıda insanı topluca öldürmek, kılıçtan geçirmek” anlamında yaşamakta olan kılıçla- fiiline benzer anlamda yalnızca Köl Tëgin yazıtında rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde “kılıçlamak” anlamı ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ve *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir.

kız- = kızmak, hiddetlenmek (TY)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kız- fiiline aynı anlamı ile yalnızca Tunyukuk yazıtında rastlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu fiille ilişkilendirilebilecek *Codex Cumanicus*’ta “kızmak, yanıp tutuşmak”, *Tarama Sözlüğü*’nde “ısınmak” ve “kızmak” anlamlarında kız- fiili tespit edilmiştir.

kişe- = kösteklemek (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de görülen kişe- fiili daha sonraki dönemlerde “bağlamak, kösteklemek” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde kişe- fiili “bağlamak, bendetmek” anlamında kaydedilmiştir. *Codex Cumanicus*’ta ise “köstek, bukağı, zincir” anlamında kişen sözcüğüne rastlanmıştır.

kol- = istemek, dilemek (IB)

Irk Bitig’de görülen kol- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Kuanşi İm Pusa*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ve *Codex Cumanicus*’ta tespit edilmiştir. Yine *Uygurca Üç Hikâye*’de fiilin “dilemek, rica etmek” anlamının yanı sıra “kut” ile beraber kullanıldığında “and içmek” anlamı da kaydedilmiştir.

kop- = uçmak, havalanmak (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan kop- fiiline “uçmak” anlamında yalnızca Irk Bitig’de rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde “(kuş vb.) kalkmak, havalanmak”, “(insan için) ayağa kalkmak”, “(rüzgâr, dalga vb.) kopmak” ve “(ay, bitki vb.) çıkmak, yükselmek” anlamlarında *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te; “ayağa kalkmak” ve “yerinden kalkmak, yerinden dirilmek” anlamlarında *Codex Cumanicus*’ta ve “kalkmak” anlamında *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*’nde de kop- fiili “ayağa kalkmak” ve “harekete geçmek, fırlamak, kalkmak” ile bu anlamlarla mecazen ilişkilendirilebilecek “meydana çıkmak, zuhur etmek” anlamlarında kaydedilmiştir.

köç- = göçmek (TA)

Taryat yazıtında görülen köç- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde, *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ve *Codex Cumanicus*’ta tespit edilmiştir.

köçür- = göç ettirmek (IB)

Irk Bitig’de rastlanan köçür- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te “naklettirmek, göçürmek; nakletmek”; *Codex Cumanicus*’ta “göçmesini sağlamak, göçürmek” (mecazen ölmek) ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ise “göçürmek” anlamlarında tespit edilmiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk’te ayrıca “göçürmek” anlamı ile mecazen ilişkilendirilebilecek “istinsah etmek” anlamında ikinci bir köçür- maddesine de rastlanmıştır.

köl- = (öküzü) sabana koşmak (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir fakat *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “(at ayağı) bağlansın diye emir vermek, bağlamak” anlamında bu sözcükle ilintili költür- fiiline rastlanmıştır.

körüş- = görüşmek (IB)

İrk Bitig'de rastlanan körüş- fiili daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*'da “görüşmek, bakışmak, selamlaşmak”, *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde yalnızca “görüşmek” anlamlarında tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “sözle değil gözle olan münazara, bakışma” anlamında fiilin isim şekli olarak körüş maddesi bulunmaktadır.

kötrül- = yükselmek (YEN)

Yenisey yazıtlarında görülen kötrül- fiili daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*'da “yükseltmek, yüceltmek”, *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde “götürülmek, kaldırılmak, yükseltmek” anlamlarında tespit edilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta ise “yükseltilmiş” manasında kötürülmüş madde başına rastlanmıştır.

közle- = gözlemek (IB)

İrk Bitig'de rastlanan közle- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda tespit edilememiştir fakat *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “göze vurmak” anlamında bir közle- fiili kaydedilmiştir.

kulunla- = yavrulamak (IB)

İrk Bitig'de rastlanan kulunla- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “yavrulamak, kısarak yavrulamak, doğurmak”, *Codex Cumanicus*'ta ve *Tarama Sözlüğü*'nde “(kısarak) yavrulamak”, *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “at doğurmak, tay vermek” anlamlarında kaydedilmiştir.

kunuş- = karşılıklı yağmalamak (I. KRB)

I. Karabalgasun yazıtında rastlanan kunuş- fiili daha sonraki dönemlerde “birbirinin malını çalmak; mal çalmada yarışmak veya yardımlaşmak” anlamında *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

kuvura- = toplamak (KÇ)

Küli Çor yazıtında rastlanan kuvura- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda kuvra- imlası ile *Kuanşı İm Pusa*'da ve *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir.

küt- = beklemek (ŞU)

Yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanan bu fiil daha sonraki dönemlerde aynı anlamda küt- formu ile *Daśakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde; kūd- ~ küd- formları ile de *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir.

“Beklemek, beklerken gözlemek” anlamı üzerinden bu fiille ilişkilendirilebilecek *Codex Cumanicus*'ta “hayvan otlatmak, gütmek”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “gütmek, bakmak, itina göstermek, özenmek” anlamlarında ikinci bir küt- fiili ile de karşılaşmıştır.

küzed- = gözetmek, korumak, muhafaza etmek (KT)

Köl Tegin yazıtında rastlanan küzed- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Uygurca Üç Hikâye*'de ve kü- fiilinin eş anlamlısı olarak yine aynı anlamda *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi* ile *Daśakarmapathāvadānamālā*'da tespit edilmiştir. Fiil benzer anlamlarda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi'nde küzet-, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde küzet- ~ küzed- ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te közet- olarak kaydedilmiştir.

meñile- = mutlu olmak, sevinmek (IB)

“Sevinmek, mutlu olmak” anlamında yalnızca Irk Bitig'de rastlanan meñile- fiili aynı anlamda daha sonra *Daśakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ise “nimete gark olmak” anlamında kaydedilmiştir.

min- = binmek (IB)

“Binmek” anlamındaki min- fiiline yalnızca Irk Bitig'de rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ve *Tarama Sözlüğü*'nde aynı anlamda tespit edilmiştir. Sözcük *Codex Cumanicus*'ta ise “binmek” anlamının yanı sıra “çıkmaq, yükselmek” anlamlarıyla da kaydedilmiştir.

müñre- = böğürmek (IB)

“Böğürmek” anlamında Irk Bitig'de rastlanan müñre- fiili aynı anlamda daha sonraki dönem eserlerinden *Codex Cumanicus*'ta “(sığır) böğürmek, bağırmaq”, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ise “(öküz vb.) böğürtmek” açıklamalarıyla tespit edilmiştir. Yine aynı anlamdaki fiil Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *Daśakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “mönre-” olarak kaydedilmiştir.

odgur- = uyandırmak (IB)

“Uyandırmak” anlamında yalnızca Irk Bitig'de tespit edilen odgur- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de aynı anlamda odgur- ~ udgur- fiilleri kaydedilmiştir.

olgurt- = diktirmek, yaptırmak (TY)

“(Yazıt) diktirmek, yaptırmak” anlamındaki **olgurt-** fiiline yalnızca Tunyukuk yazıtında rastlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde fiil benzer bir şekilde *Daşakarmapathāvadānamālā*’da ve “oturtmak, yerleştirmek” anlamlarında *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. “Oturtmak” anlamındaki fiil *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ise **olgut-** ~ **olxut-** olarak kaydedilmiştir.

oŋ- = benzi solmak, bitkin düşmek (IB)

İrk Bitig’de rastlanan **oŋ-** fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Codex Cumanicus*’ta “rengi solmak, sararıp solmak, beti benzi atmak” anlamlarında tespit edilmiştir.

Tarama Sözlüğü’nde bu fiilin zıttı bir şekilde “iyileştirmek, şifa bulmak, uygun olmak, feyz ve bereket bulmak” gibi anlamlarda **oŋmak** ~ **oŋmağ** ~ **uŋmak** kelimeleri tespit edilmiştir.

opul- = kısa sürede yapmak (KÇ)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

oy- = oymak (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan “oymak” anlamındaki **oy-** fiiline yalnızca İrk Bitig’de rastlanmıştır. Bu fiil daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*’da; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve uzun ünlülü **öy-** imlası ile *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

Kelimenin isim şekli olarak da **oyma** “oyan kişi, sakatatçı” yine İrk Bitig’de geçmektedir.

öd- = düşünmek, heyecanlanmak (IB)

“Heyecanlanmak, düşünmek” anlamında yalnızca İrk Bitig’de görülen **öd-** fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde aynı anlamda tespit edilmiştir.

ög- = övmek (BK)

Yalnızca Bilge Kağan yazıtında “övmek” anlamında rastlanan **ög-** fiilinin daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*’nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “Aç Bars” *Hikâyesi*’nde, *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te ve *Codex Cumanicus*’ta aynı anlamda yer aldığı tespit edilmiştir. Fiil *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde de “meth ve sena etmek” şeklinde kaydedilmiştir.

ögleş- = birlikte düşünmek, kafa kafaya vermek (TY)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ögtür- = övdürmek (KT)

Yalnızca Köl Tëgin yazıtında tespit edilen “övdürmek” anlamındaki bu fiile daha sonraki dönemlerde aynı anlamda yalnızca *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te rastlanmıştır.

ögün- = sevinmek, mutlu olmak (Çoyr)

“Sevinmek” anlamında Çoyr yazıtında görülen ögün- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “kendini övmek, övünmek” anlamında tespit edilmiştir.

ölüt- = öldürmek (TY)

Tunyukuk yazıtında rastlanan “öldürmek” anlamındaki ölüt- fiili daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ve *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ölüt şeklinde ad olarak “öldürme, cinayet, katletme” anlamlarında tespit edilmiştir.

ön- = yola çıkmak, ayak basmak (YEN)

“Yola çıkmak, ayak basmak” anlamlarında yalnızca Yenisey'de görülen ön- fiili daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikâye*'de “yükselmek, yukarı doğru uzanıp sağılmak, havaya çıkmak”; *Kuanşi İm Pusu*'da “çıkmak”; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “çıkmak, yükselmek, yaymak, türemek” anlamlarında tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “Uygur lehçesinde bir yere gitmek, yönelmek” anlamıyla kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesindeki *Codex Cumanicus*'ta ise ön- fiili iki anlama gelmektedir: “ortaya çıkmak, meydana gelmek, büyümek” ile “yükselmek, göğe çıkmak.”

örten- = yanmak (IB)

“Yanmak” anlamında Irk Bitig'de rastlanan örten- fiili daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*'nde ve *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi'nde aynı anlamda tespit edilmiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te ise “(bulut vb.) kızarmak” ile “yanmak” anlamlarına gelen iki örten- fiili kaydedilmiştir.

övkele- = öfkelenmek, kızmak (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de görülen “öfkelenmek” anlamındaki övkele- fiili *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “öfkelenmek, hiddetlendirmek” anlamında tespit

edilmiştir. Kıpçak Türkçesindeki *Codex Cumanicus*'ta öpkele- formunda görülen bu fiil yine aynı anlama gelir. Fiil *Tarama Sözlüğü*'nde ise öykelen- şeklinde kaydedilmiştir.

sap- = onarmak (IB)

“Onarmak” anlamında sadece Irk Bitig’de rastlanan sap- fiili *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “eksik olanı birleştirip onarmak, bağlamak; iğneye iplik geçirmek” şeklinde benzer bir anlamda tespit edilmiştir.

Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*'ta “ayrılmak, sapmak”, *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde “devam etmek” anlamlarında karşılaşılan sap- fiili ise günümüz Türkiye Türkçesinde de “yön değiştirmek” anlamıyla yaşayan sap- fiiliyle ilintilidir ve Irk Bitig'deki sözcükten bağımsızdır.

saş- / **şaş-** = şaşırmak, yanılmak / ayrılmak, çözülmek (ŞU)

Yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanan bu fiili Erhan Aydın şaş- şeklinde okumuş, “ayrılmak, çözülmek” anlamına geldiğini söylemiştir.³⁴ Mehmet Ölmez ise kelimeyi saş- diye okumuş ve Günümüz Türkiye Türkçesiyle benzer bir anlamda kaydetmiştir.³⁵

Farklı anlam karşılıkları verilen bu fiilin Ölmez'in tercih ettiği anlamı daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te madde başı olarak yer almasa da “ürkek at” anlamındaki saş at madde başının ilk kelimesiyle ilişkilendirilebilir. Öte yandan saşur- (iki şeyi birbirinden ayırmak) madde başının ise Aydın'ın vermiş olduğu anlama yakın olduğu görülmektedir. *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde “şaşmak”; *Tarama Sözlüğü*'nde “kaybetmek, şaşırmak” anlamlarında da şaş- fiilleri tespit edilmiştir.

seçlen- = ayrılmak (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

semrit- = semirtmek (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de görülen “semirtmek” anlamındaki bu fiil daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Tarama Sözlüğü*'nde aynı anlamda tespit edilmiştir.

ser- = katlanmak, çekmek (YEN)

“Katlanmak, çekmek” anlamına gelen ve sadece Yenisey'de rastlanan ser- fiili daha sonra aynı anlamı ile *Uygurca Üç Hikâye*'de ve *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, “sabretmek” anlamı ile de *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Eski Uyğur*

³⁴ Erhan Aydın, *a.g.e.*, s. 171.

³⁵ Mehmet Ölmez, *Uygur Hakanlığı Yazıtları*, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 245.

Türkçesi Sözlüğü'nde fiil “tahammül etmek, dayanmak, katlanmak” ve “durmak, duraklamak, sebat etmek” anlamlarında kaydedilmiştir.

sev- = sevmek (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan sev- fiiline aynı anlamıyla yalnızca Irk Bitig'de rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi* 'nde ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde; aynı anlamda sew- imlası ile de *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Aynı fiil *Codex Cumanicus*'ta sêv- ~ sôv- ~ söy- şeklinde yer alır. *Tarama Sözlüğü*'nde sev- madde başı bulunmasa da yakın anlamlarda “sevinişmek” (beraberce sevinmek), “sevi eylemek” (göstermek), “severlenmek” (kendisini sever göstermek), “sevmeklik” (sevme), “sevici” (aşık) kelimelerinde görülebilir.

Kelimenin isim şekli **sevig** “sevgi” de yalnızca Altay yazıtlarında geçmektedir.

sık- = sıkıştırmak (ŞU)

“Sıkıştırmak” anlamındaki bu fiile yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “sıkmak” anlamında; *Codex Cumanicus*'ta sık- ~ sıh- şekillerinde “sıkmak, sıkıştırmak” anlamlarında tespit edilmiştir. Aynı anlamlardaki kelime *Tarama Sözlüğü*'nde ise sıkniş-'tır.

sın- = kırılmak (IB)

Irk Bitig'de görülen “kırılmak” anlamındaki sın- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamı ile *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi* 'nde, *Kuanşi İm Pusar*'da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ve *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “kırılmak” anlamında yer alan sın- fiilinin yanı sıra “(ordu vb.) yenilmek” anlamında ikinci bir sın- maddesi de kaydedilmiştir.

Tarama Sözlüğü'nde ise sın- “kırılmak, parçalanmak”, “zayıf düşmek”, “yenilmek, mağlup olmak”, “kaybolmak”, “bozulmak” ve “azalmak, şiddetini kaybetmek” şeklinde altı anlamda yer almaktadır.

sokuş- = rastlamak, karşılaşmak, çarpışmak (IB)

“Karşılaşmak, çarpışmak, rastlamak” anlamlarıyla Irk Bitig'de yer alan sokuş- fiili *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “rastlamak, karşılaşmak, vuruşmak” şeklinde kaydedilmiştir. Irk Bitig'den farklı bir madde başı olarak *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yer alan sokuş- fiili “(tuz vb. şeyleri) dövmede yardım etmek veya yarışmak” anlamında tespit edilmiştir.

Tarama Sözlüğü'nde ise sokuş- “biri birine sokulmak, girmek” anlamına gelmektedir.

sökül- = halsiz düşmek (KRG)

“Halsiz düşmek” anlamına gelen ve yalnızca Kırgızistan’da rastlanan sökül- fiili daha sonraki dönemlerde bu anlamda tespit edilememiştir. *Daşakarmapathāvadānamālā*’da “sökülmek, parçalanmak”; *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ise “(elbise) sökülmek” ve “(çadır, duvar vb.) sökülmek, yıkılmak” anlamlarında başka bir sökül- fiili tespit edilmiştir. Fiil *Codex Cumanicus*’ta “ayrılmak, sökülmek” anlamları ile kaydedilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde ise sökül-, “yarılmak, parçalanmak” anlamında yer alır.

Tüm bu fiiller Kırgızistan’da karşılaşılan sökül-’den bağımsızdır. Bu fiil ile ilişkilendirilebilecek *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “baygınlık geçirmek” anlamında bir sök- fiili bulunmaktadır.

sözlet- = konuşturmak (ALT)

Altay’da “konuşturmak” anlamı ile kaydedilen sözle- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te de aynı anlamda tespit edilmiştir.

suçulun- = yüzülmek, soyulmak (IB)

İrk Bitig’de “soyulmak” anlamında yer alan suçulun- fiili *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “soyunmak” anlamı ile tespit edilmiştir. Yine fiil *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*’dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*’nde ve *Codex Cumanicus*’ta yer alan suçul- (soyunmak) fiiliyle ilişkilendirilebilir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ise suçlun- (kılıç vb. şeyler için sıyrılmak), suçul- (soyunmak, üzerinden bir şeyi çıkarmak), (deri için yüzülmek) madde başları bulunmaktadır.

suk- = sokmak (IB)

İrk Bitig’de görülen suk- fiili daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*’da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te aynı anlamda tespit edilmiştir. “Sokmak” anlamındaki fiil *Codex Cumanicus*’ta ise soḥ- şeklinde yer alır.

talula- = seçmek (IB)

Yalnızca İrk Bitig’de rastlanan talula- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde tespit edilmiştir. Fiil *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te ise “bir şeyi seçmek, seçip ayırmak” anlamıyla kaydedilmiştir.

taḡlar- = şafak sökmek (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

tartış- = karşılıklı çalmak, yağmalamak (I.KRB)

I. Karabalgasun yazıtında kunuş- fiiliyle beraber kullanılan tartış- fiili daha sonraki dönemlerde incelenen metinlerde tespit edilememiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “karşılıklı çalmak” anlamında kunuş- fiili yer alsa da aynı anlamda tartış- sözcüğü bulunmaz fakat “karşılıklı çekmek, çekişmek” ve “(nesnenin parçacıkları) birbirini çekmek” anlamlarında iki ayrı tartış- maddesi bu fiille “çekmek, çekişmek > çalmak” yönünden anlamca ilişkilendirilebilir.

Tarama Sözlüğü'nde ise tartış-, dartış-, tartaş- fiilleri “çekişmek, mücadele etmek” olarak günümüz Türkiye Türkçesine yakın bir anlamda kaydedilmiştir; dolayısıyla I. KRB'da yer alan fiilden bağımsızdır.

taş- = taşmak, çoğalmak (YEN)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan taş- fiiline benzer anlamlarda yalnızca Yenisey yazıtlarında rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de “taşmak, çıkmak” anlamı kaydedilmiştir.

taşgar- = dışarı (sefere) çıkarmak (ŞU)

Şine Usu yazıtında görülen taşgar- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde taşgar- ~ taşkar- imlaları ile “uzaklaştırmak” ve “evlendirmek” anlamlarında kaydedilmiştir.

terit- = terletmek (IB)

Sadece Irk Bitig'de görülen terit- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “terlemek” anlamı ile tespit edilmiştir.

tezit- = kaçtırmak, korkutmak (ALT)

Altay yazıtlarında görülen tezit- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te de aynı anlamda fakat “köpek, yabani hayvan vb. lerini” açıklamasıyla tespit edilmiştir.

tıtın- = parçalanmak (IB)

Yalnızca Irk Bitig'de rastlanan tıtın- fiili daha sonraki dönemlerde incelenen metinlerde bu anlamda tespit edilememiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “parçalamak” anlamında tıt- fiili bulunurken tıtın- fiili ise farklı bir şekilde “tutunmak” anlamında kaydedilmiştir.

tigret- = at koşturmak (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de rastlanan tigret- fiili IB’den farklı olarak *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “(bünzeyi) güçlendirmek, dayanıklı hale getirmek” anlamlarında başka bir madde başı olarak tespit edilmiştir.

tikil- = dikilmek (YEN)

Sadece Yenisey yazıtlarında görülen tikil- fiili daha sonraki dönemlerde “(ağaç vb.) dikilmek” anlamı ile *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

tolgat- = sıkıntı vermek (BK)

Bilge Kağan yazıtında yer alan tolgat- fiili daha sonra *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde benzer bir şekilde “incitmek, rahatsız etmek, ızdırıp vermek” anlamlarında tespit edilmiştir.

toŋ- = donmak (IB)

Irk Bitig’de rastlanan toŋ- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Codex Cumanicus*’ta; “soğuktan donup ölmek” ve “(su vb.) donmak” anlamlarında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te tespit edilmiştir.

toŋıt- = yere bakmak (BK)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

toŋtar- = yıkmak, devirmek (TA)

Taryat yazıtında rastlanan bu fiil daha sonraki dönemlerde aynı anlamda tespit edilememiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde yer alan toŋtar- fiili “dönmek, çevirilmek” anlamlarında kaydedilmiştir.

töret- = yaratmak (YEN)

Yenisey yazıtlarında rastlanan töret- fiili daha sonraki dönemlerde “doğurmak, türetmek” anlamında *Codex Cumanicus*’ta tespit edilmiştir.

törüt- = ortaya çıkarmak (IB)

Irk Bitig’de rastlanan törüt- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “yaratmak” ve “Oğuz lehçesinde planlamak, ıslah etmek”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde “türetmek” anlamlarında tespit edilmiştir.

turut- = ayağa kaldırmak (TA)

Taryat yazıtında rastlanan turut- fiili daha sonra *Tarama Sözlüğü*’nde turut-, durut- imlaları ile “durdurmak, kaim kılmak” anlamlarında tespit edilmiştir.

tuş- = karşılaşmak, rastlamak (Ongi)

Ongi yazıtında rastlanan tuş- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*’nde,

Daşakarmapathāvadānamālā'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. Fiil *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ise “birini bulup görmek” anlamı ile kaydedilmiştir.

tutul- = tutulmak, yakalanmak (Tes)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan tutul- fiili benzer bir anlamda yalnızca Tes yazıtında görülmüştür. Tutul- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir.

Tarama Sözlüğü'nde tutul- ~ dutul- şekilleri ile “zan altına düşmek, mahkum olmak”, “durdurulmak, zaptedilmek”, “donuklaşmak, sıkılmak, kararmak”, “sesi çıkmaz olmak”, “kullanılmak”, “bırakılmak, alıkonulmak” ve “kapanmak, tıkanmak, kapatılmak” anlamlarında farklı tutul- fiilleri kaydedilmiştir.

tutun- = tutunmak (TY)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan tutun- fiiline aynı anlamı ile yalnızca Tunyukuk yazıtında rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde “dili tutulmak”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “tutunmak, tutulmak” anlamları ile kaydedilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “av hayvanı vb şeyleri kendi başına tutmak, yakalamak”, “(ay ve güneş için) tutulmak”, “(birini evlatlık, sütanne vb.) edinmek” ve “(ateş için) tutuşmak” şeklinde dört ayrı tutun- fiili tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde ise dutun- ~ tutun- imlaları ile kaydedilen fiil “edinmek, itti haz etmek” ve “tutulmak” anlamlarına gelmektedir.

tutuz- = tutturmak, yakalatmak (KT)

Köl Tegin yazıtında rastlanan tutuz- fiili daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*'da “emanet etmek” ve “teslim etmek, vermek”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “teslim etmek, emretmek” anlamları ile tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te görülen tutuz- fiili ise bu fiilden bağımsız “(söz) tutmasını buyurmak, tavsiyede bulunmak” anlamında kaydedilmiştir.

tüg- = düğümlemek (IB)

İrk Bitig'de rastlanan tüg- fiili daha sonraki dönemlerde benzer anlamda *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde “düğümlemek, bağlamak, bükmek, burkmak” anlamında düğ- madde başı yer almaktadır.

tüken- = tükenmek (YEN)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan tüken- fiili aynı anlamı ile yalnızca Yenisey yazıtlarında tespit edilmiştir. Fiile daha sonraki dönemlerde aynı anlamda düken- imlası ile *Tarama Sözlüğü*'nde rastlanmıştır.

uk- = dinlemek, kulak vermek (ALT)

Yalnızca Altay yazıtlarında rastlanan uk- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Kuanşi İm Puser*'da ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “anlamak, bilmek, öğrenmek” anlamlarında tespit edilmiştir.

ula- = eklemek, bağlamak, bitiştirmek (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşayan ula- fiili aynı anlamda Irk Bitig'de görülmüştür. Daha sonraki dönemlerde *Codex Cumanicus*'ta, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde aynı anlamda tespit edilmiştir. *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*'nde ise farklı olarak ula- fiilinin “devam etmek, uzatmak, devam ettirmek” anlamlarında kullanıldığı saptanmıştır. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “bağlamak” anlamına gelen fiilin yanı sıra “(akrabalık vb. için) bağ kurmak” anlamında bir başka ula- fiili daha kaydedilmiştir. Yine *Tarama Sözlüğü*'nde de fiilin sözlükte karşılığı “eklemek, katmak, ulaştırmak” olarak verilmiştir.

ulgat- = büyümek, yetişkin olmak (YEN)

“Büyüme, yetişkin olmak” anlamında Yenisey yazıtlarında rastlanan fiil daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ulgad- , *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ulgat- ~ ulgaḍ-, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ulgad- ~ ulugad- imlasıyla “büyüme” anlamında tespit edilmiştir. Aynı anlama gelen fiil Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus* 'ta ulgay- şeklindedir.

unaş- = anlaşılmaya varmak (ALT)

Altay yazıtlarında “anlaşılmaya varmak” anlamında kullanılan unaş- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “(birden fazla kişi) razı olmak” anlamında tespit edilmiştir.

urılan- = erkek çocuk doğurmak (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

utuz- = (oyunda) kaybetmek (IB)

Irk Bitig metninde “(oyunda) kaybetmek” anlamında rastlanan utuz- fiili *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “yuduzmak, yenilmek, kaybetmek” anlamlarında tespit edilmiştir. Yine sözlükte “namağlup, yenilmez” anlamına gelen utuzmaksız kelimesi de görülebilir. Fiilin ayrıca utzuḡa- şekli de bulunur.

Tarama Sözlüğü'nde ise “yutulmak, oyunda kaybetmek” anlamındaki kelimeler utuz- ve ütüz- olarak kaydedilmiştir. Ütüz- fiilinin “kumarda oyunu kaybetmek” şeklinde ikinci bir anlamı daha bulunmaktadır.

ügüş- = soyulmak, aşınmak (IB)

“Soyulmak, aşınmak” anlamında İrk Bitig’de tespit edilen ügüş- fiiline aynı anlamda daha sonraki dönem metinlerinde rastlanmamıştır. *Tarama Sözlüğü*'nde yer alan ügüş- fiilinin ise sözlükte karşılığı IB’dekinden farklı ve bağımsız olarak “uyumak” şeklinde kaydedilmiştir.

ükiñ- = derlemek, biriktirmek? (YEN)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

ümele- = misafir olmak (IB)

İrk Bitig’de rastlanan “misafir olmak” anlamındaki ümele- fiili, daha sonraki dönemde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilen “misafir” anlamındaki üme kelimesi ile ilişkilendirilebilir.

ün-te- = ses çıkarmak, bağırarak (ALT)

Altay yazıtlarında “ses çıkarmak, bağırarak” anlamında rastlanan ün-te- fiili, daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “seslenmek, çağırmak”; *Uygurca Üç Hikaye*'de “bağırarak, inlemek” anlamlarında tespit edilmiştir. Fiilin *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ün-de- formunda “seslenerek çağırmak”, yine *Codex Cumanicus*'ta ve *Tarama Sözlüğü*'nde de ün-de- formunda “çağırmak, seslenmek” ile “davet etmek” anlamlarında yer aldığı görülmüştür.

ünüş- = parçalanmak, yırtılmak, delinmek (IB)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir fakat bu fiille ilişkilendirilebilecek *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te, “(ağaç, duvar temeli vb. şeyleri)deşmek” anlamında ün- fiiline rastlanmıştır.

ürküt- = ürkütmek (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de “ürkütmek; korkutup kaçırmak” anlamlarında yer alan ürküt- fiiline benzer bir anlamda yalnızca İrk Bitig’de rastlanmıştır. Bu anlamda ürküt- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise fiil ürkit- şeklindedir.

üt-le- = öğütlemek, nasihat etmek (Ongi)

“Öğüt vermek” anlamında yalnızca Ongi yazıtında rastlanan ütle- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde* ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde* tespit edilmiştir.

üz- = koparmak, delmek (TY)

Tunyukuk yazıtında “koparmak, delmek” anlamında rastlanan üz- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde*, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi’nde*, *Daşakarmapathāvadānamālā’da*, *Uygurca Üç Hikaye’de* benzer anlamlarda; *Codex Cumanicus’ta* “koparmak, kırmak”, *Dîvânu Lugâti’t-Türk’ta* “koparmak, kesmek, kesip atmak” anlamlarında tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde* fiilin sözlükte iki karşılığı kaydedilmiştir: “kırmak, koparmak, yok etmek” ve “delmek, parçalamak, bozmak, uzaklaştırmak.” Yine *Tarama Sözlüğü’nde* ise üz- fiilinin “koparmak, kırmak, kesmek, bozmak, ayırmak”, “(derisini) yüzmek” anlamları tespit edilmiştir.

yabrit- = yıpratmak, perişan etmek (BK)

Bilge Kağan yazıtında görülen yabrit- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti’t-Türk’ta* “(birini) zayıflatmak, gücünü azaltmak” anlamında yawrit- şeklinde tespit edilmiştir. Kıpçak Türkçesindeki *Codex Cumanicus’ta* “gücü azalmak, zayıflamak, yorulmak” anlamında yavrut- fiili bulunur. *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde* ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde* ise “güçsüzleşmek, zayıflamak” anlamında yavru- fiili kaydedilmiştir.

yadrat- = yere yaymak (IB)

Yalnızca Irk Bitig’de rastlanan yadrat- fiili daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā’da*, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde*, *Uygurca Üç Hikâye’de*, *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi’nde* ve *Dîvânu Lugâti’t-Türk’ta* tespit edilen “yayılmak, dağılmak, genişlemek, serilmek” anlamlarındaki yadıl- fiili ile ilişkilendirilebilir. Yine DLT, *Daşakarmapathāvadānamālā*, Uygurca sözlük gibi birçok metin ve kaynakta “yaymak” anlamında yad- fiili bulunmaktadır ki bu fiilin günümüz Türkiye Türkçesindeki karşılığı yay- fiilidir. Yay- fiiline ayrıca runik harfli Eski Türkçe metinlerden yalnızca Ongi yazıtında rastlanmıştır.

yag- = (yağmur) yağmak (IB)

Irk Bitig’de bulunan yag- fiili daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi’nde*,

Daşakarmapathāvadānamālā'da, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve *Codex Cumanicus*'ta tespit edilmiştir.

yagıla- = savaşmak (YEN)

Sadece Yenisey'de rastlanan yagıla- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “düşmanla savaşmak” ve “düşmanlık etmek, düşmanlık yapmak”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de “düşmanla çarpışmak” anlamları ile tespit edilmiştir.

yagrı- = (at sırtının) yara olmak (IB)

İrk Bitig'de rastlanan yagrı- fiili daha sonraki dönemlerde “yaralanmak” açıklaması ile *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde “sırt, sırtın yukarı kürek kısmı” anlamına gelen yağrın ~ yağırnı kelimeleri de bu fiille ilişkilendirilebilir.

yakala- = sınır belirlemek (ŞU)

Şine Usu yazıtında görülen yakala- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “tanzim etmek, düzenlemek” anlamında kaydedilmiştir.

yalga- = yalamak (IB)

Yalnızca İrk Bitig'de görülen yalga- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” Hikâyesi'nde, “okşamak” anlamında da *Eski Uygur Türkçesi* metinlerinden *Daşakarmapathāvadānamālā*'da tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde fiilin bu her iki anlamı da bulunur. Ek olarak fiilin günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşayan yala- hali de sözlükte kaydedilmiştir. Yine *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ise yalga- ~ yalwa- fiillerinin yalnızca “yalamak” anlamına geldiği görülmüştür.

yalvar- = yalvarmak (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan yalvar- fiili aynı anlamı ile yalnızca İrk Bitig'de tespit edilmiştir. Fiile daha sonraki dönemlerde aynı anlamı ile *Eski Uygur Türkçesi* metinlerinden *Kuanşi İm Puser*'da; benzer bir şekilde “yalvarmak, birine sığınıp ondan yardım istemek” anlamı ile de *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te rastlanmıştır. Yine fiil *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “yalvarmak, dilemek, istemek” olarak kaydedilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta yalbar- şekliyle yer alan fiilin “yalvarmak” ve “dua etmek” şeklinde iki anlamı bulunur. Son olarak *Tarama Sözlüğü*'nde yalvar-fiilinin madde başı olarak bulunmasa da “yalvarışmak”, “yalvarı mısın?” gibi madde başlarında yaşadığı görülmüştür.

yamaş- = katılmak (TA)

Yalnızca Taryat yazıtında rastlanan yamaş- fiili daha sonraki dönemlerde tespit edilememiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te bu sözcükten bağımsız iki yamaş- maddesi bulunmaktadır: “yere yapışmak” (mayış- fiilinin göçüşme yoluyla oluşmuş bir başka formu) ve “yamalamada yardımcı olmak veya yarışmak”

yağra- = söylenmek, homurdanmak (IB)

İrk Bitig'de karşılaşılan yağra- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “(sözü) saklamak hakkı iken konuşmak”, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “ifşa etmek, açığa vurmak, ihanet etmek” anlamlarında tespit edilmiştir.

yap- = yapmak, inşa etmek (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan yap- fiiline benzer bir anlamda yalnızca İrk Bitig'de rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “kapamak, yaratmak, kurmak”; *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “(duvar) yapmak”, “(ekmeği) tandıra yapıştırmak, pişirmek”; *Tarama Sözlüğü*'nde ise yap- ~ yapa- şekillerinde “kapamak, kapatmak, örtmek” anlamları ile tespit edilmiştir. Yine *Codex Cumanicus*'ta da fiilin “örtmek, kapamak” ile “etmek, yapmak” olarak iki anlamı kaydedilmiştir.

Bu fiilden türemiş **yapıt-** “yaptırmak” fiili de Şine Usu yazıtında kullanılmıştır.

yar- = yarmak, deşmek (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan yar- fiiline aynı anlamda yalnızca İrk Bitig'de rastlanmıştır. Yar- fiili daha sonraki dönemlerde yine aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Fiilin *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de “yarmak, parçalamak, ayırmak” şeklinde benzer anlamlara geldiği görülmüştür. *Tarama Sözlüğü*'nde ise “geçmek, ötekini geride bırakmak”, “kazmak, oymak, delmek” ve “ayırmak, birbirinden uzaklaştırmak” şeklinde yar- fiilleri bulunur.

Codex Cumanicus'ta yargu yar- (adli veya idari karar vermek) örneği sunularak “karar vermek, hüküm vermek” açıklamasıyla verilen yar- ise bu fiilden bağımsız bir maddedir.

yaratur- = yaptırmak, inşa ettirmek (KT)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

yarıl- = deşilmek (IB)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan yarıl- fiiline benzer bir anlamda yalnızca İrk Bitig'de rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç*

Hikâye'de, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Codex Cumanicus*'ta “yarılmak”, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “yarılmak” ve “yarılıp kopmak, ayrılmak” anlamlarında tespit edilmiştir. Yine *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “yarılmak, ayrılmak, parçalanmak, (çiçek) açılmak” açıklamaları ile kaydedilmiştir. Yarıl- fiilinin *Tarama Sözlüğü*'ndeki anlamı ise “delinmek, yırtılmak”tır.

yaru- = aydınlanmak (IB)

Sadece Irk Bitig'de görülen yaru- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde aynı anlamda tespit edilmiştir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ise “dinlenmek ve sevindirici bir şeye sevinmek” ile “(güneş vb.) aydınlatmak; (karanlık bir yer) aydınlatmak” anlamlarına gelen yaru- fiilleri kaydedilmiştir.

yay- = yaymak, (mecazen) almak, ele geçirmek (Ongi)

Ongi yazıtında görülen yay- fiili daha sonraki dönemlerde *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “*Aç Bars*” *Hikâyesi*'nde, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ve *Codex Cumanicus*'ta “yaymak” anlamı ile tespit edilmiştir.

yaylat- = yazı geçirtmek (ŞU)

Yalnızca Şine Usu yazıtında rastlanan yaylat- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te benzer bir şekilde “(dağ vb. yerlerde) oturtmak, yaylatmak” anlamı ile tespit edilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta ise “yazı geçirmek” anlamında yayla- fiili bulunur.

yazın- = hata etmek, yanılmak (BK)

Bilge Kağan yazıtında rastlanan yazın- fiili daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “günah işlemek” anlamı ile tespit edilmiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te “bizzat çözmek”, *Tarama Sözlüğü*'nde ise “kendisi için yazılamak, istinsah etmek” anlamlarında bu fiilden bağımsız yazın- fiilleri kaydedilmiştir.

yazukla- = hata etmek, yoldan çıkmak (BK)

Bilge Kağan yazıtında rastlanan yazukla- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “suçlamak” anlamında tespit edilmiştir. Fiil *Codex Cumanicus*'ta madde başı olarak bulunmasa da yazuklamış (günahkâr) kelimesinde görülebilir.

yêltür- = at koşturmak, dört nala sürdürmek (TY)

Tunyukuk yazıtında rastlanan bu fiil daha sonraki dönemlerde *Daşakarmapathāvadānamālā*'da yêltir-, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde yiltir- şekillerinde “estirmek” anlamı ile tespit edilmiştir. Yakın bir anlamda *Dîvânu Lugâti't-*

Türk'te yeldir- (esmek) fiili kaydedilmiştir. Yine “koşturmak” anlamında *Tarama Sözlüğü*'nde ise yeldir- ~ yeldür- kelimeleri bulunur.

yèged- = düzeltmek, iyileştirmek? (ALT)

Yalnızca Altay yazıtlarında rastlanan yèged- fiili daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikâye*'de “üstün gelmek, mağlup etmek, (rakibini) geride bırakmak, yenmek?”; *Kuanşi İm Puser*'da “üstün gelmek”; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “yükseltmek, yüceltmek, üstün gelmek” anlamlarında tespit edilmiştir. Yèged- fiilinin *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde “mağlup etmek, yenmek” anlamındaki ut- ile eş anlamlı olduğu belirtilmiştir. Fiilin Eski Uygur Türkçesi eserlerinden *Daşakarmapathāvadānamālā*'da da anlamı benzer şekillerde “üstün olmak, mağlup etmek, yenmek”tir.

yılla- = yılı geçirmek (TA)

“Bir yerde uzun süre kalmak” anlamında günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan yılla- fiili “yılı geçirmek” anlamı ile yalnızca Taryat yazıtında tespit edilmiştir. Fiil daha sonraki dönemlerde *Tarama Sözlüğü*'nde “üstünden bir yıl geçmek” anlamı ile kaydedilmiştir.

yokal- = yok olmak, kaybolmak (YEN)

Yenisey yazıtlarında rastlanan bu fiil daha sonraki dönemlerde “yok olmak, kaybolmak, mahvolmak” anlamında *Tarama Sözlüğü*'nde yokal- ve yoğal- ~ yoğul- şekilleriyle tespit edilmiştir.

yokla- = yokluğunu hissetmek (YEN)

Günümüz Türkiye Türkçesinde “dokunarak incelemek; bakmak; aramak; ziyaret veya sağlığını sormak amacıyla birine gitmek” gibi anlamlarda yaşamakta olan yokla- fiili Yenisey yazıtlarında “yokluğunu hissetmek” anlamı ile tespit edilmiştir. Fiile daha sonraki dönemlerde bu anlamıyla rastlanmamıştır. *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “ortaya çıkmak, yukarıya çıkmak, tırmanmak, yükselmek, çıkmak”; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise yine “yükselmek, çıkmak” ve “aramak, taramak” anlamında yokla- fiili kaydedilmiştir.

yoluk- = karşılaşmak (ŞU)

Yalnızca Şine Usu yazıtında görülen yoluk- fiili daha sonraki dönemlerde *Tarama Sözlüğü*'nde “isabet etmek, karşısına çıkmak, çatmak, uğramak” anlamlarında tespit edilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta ise benzer anlamda yoluḥ- fiili görülmüştür.

yubul- = yuvarlanmak (TY)

Sadece Tunyukuk yazıtında rastlanan yubul- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te yuwul- imlası ile “birisi tarafından veya kendi kendine yuvarlanmak” anlamında kaydedilmiştir.

yul- = koparmak, kesmek (IB)

İrk Bitig’de rastlanan yul- fiili daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “yolmak”, “bağı çözmek”; *Codex Cumanicus*'ta “serbest bırakmak, kurtarmak” ve “temizlemek”; *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “yolmak, almak; pazarlıkla alışveriş etmek” anlamlarında tespit edilmiştir.

yüget- = övdürmek (KÇ)

Bu sözcük tez kapsamında incelenen daha sonraki dönemlerde yazılan metinlerde tespit edilememiştir.

yügürt- = koşturmak (TY)

Yalnızca Tunyukuk yazıtında rastlanan yügürt- fiili daha sonraki dönemlerde aynı anlamda *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te; “koşmak” ve “koşturmak” anlamlarında da *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir. *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, *Codex Cumanicus*'ta ve *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “koşmak” anlamında yügür- fiili yer alır.

yükün- = boyun eğmek (mecazen bağımlı olmak) (TY)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de halk arasında “birinin önünde, saygı göstermek için eğilmek veya yere kapanmak” anlamında yaşamakta olan yükün- fiiline benzer bir anlamda yalnızca Tunyukuk yazıtında rastlanmıştır. Yükün- fiili daha sonraki dönemlerde yine benzer bir şekilde *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da “eğmek, eğilmek”; *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “secde etmek” ile “saygı göstermek üzere baş eğmek”; *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde “secde etmek, eğilmek, ululamak, ihtirama durmak” anlamlarında tespit edilmiştir. Fiil yine *Tarama Sözlüğü*'nde de “önünde eğilmek, diz çökmek, baş eğmek” anlamları ile kaydedilmiştir.

yürü- = (yaya) yürümek (YEN)

Günümüz Türkiye Türkçesinde de yaşamakta olan yürü- fiiline aynı anlamı ile yalnızca Yenisey’de rastlanmıştır. Fiil daha sonraki dönemlerde *Codex Cumanicus*'ta “yürümek” ve “(kayık vb. ile denizde) gitmek”, *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde “yürümek” anlamlarında tespit edilmiştir. Fiilin *Tarama Sözlüğü*'nde ise yedi anlamı kaydedilmiştir: “gezmek, dolaşmak”, “hareket etmek, iş yapmak”, “tedavül etmek”, “dönmek, devretmek”, “hücum etmek, saldırmak”, “ayrılmak, uzaklaşmak” ve “geçmek, nafiz olmak”

yüzüt- = yüzdürmek (BK)

Sadece Bilge Kağan yazıtında rastlanan yüzüt- fiiline benzer, daha sonraki dönemlerde *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “yüzdürmek” anlamında yüztür- fiili tespit edilmiştir.

3.3 TEK BİR YAZITTA KULLANILMIŞ EDATLAR

açıg-a = “ne acı!” anlamında bir ünlem (YEN)

Yenisey yazıtlarında bir ünlem olarak kullanılan bu kalıptaki açıg kelimesi “acı, keder, hüznün” anlamlarında *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” *Hikâyesi*'nde, *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da ve *Eski Uygurca Altı Dışli Fil Hikâyesi*'nde tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde açıg kelimesinin “öfke, kızma, şiddet”, “acı, ızdırıp”, “ekşi, acımtırak” anlamları bulunur.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te “acı, ekşi” anlamında açıg sözcüğü kaydedilmiştir. Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Codex Cumanicus*'ta ise “acı, ekşi” anlamlarında açi kelimesi bulunurken; “keder, üzüntü, acı” anlamındaki kelimenin açuv olduğu görülmüştür.

Son olarak “acı, dert” anlamında *Tarama Sözlüğü*'nde de acık, acığ, açık maddelerine rastlanmıştır.

ançak = henüz, sadece (KÇ)

Yalnızca Küli Çor yazıtında rastlanan ançak kelimesi daha sonraki dönemlerde “ancak” anlam karşılığı ile *Codex Cumanicus*'ta ve “o kadar, öyle” anlamıyla ancak, anca, ancağ, onca şekillerinde *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilmiştir.

ayıt-a / ayıt-ı / ayıt-u³⁶ = “eyvah, ne acı!” anlamında bir ünlem (YEN) **krş.** *yıta / yıtu*

Bu ifade Yenisey yazıtlarında çokça karşımıza çıkan ve “eyvah, ne acı!” şeklinde çevrilen bir ünlem kalıbıdır. Fiil olarak ayıt- *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde, *Daşakarmapathāvadānamālā*'da, *Eski Uygurca Altı Dışli Fil Hikâyesi*'nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” *Hikâyesi*'nde ve *Kuanşi İm Pusar*'da

³⁶ Yıta ve yıtu şekilleri de bulunan bu ünlem sözcüğü Clauson'un sözlüğünde ayıt- fiilinin altında yer almaktadır. Clauson bu ünlemden bahsetmeye yıta kelimesini vererek başlar ve şöyle devam eder: “is common in these inscriptions; it follows the names or descriptions of people (...) and is followed directly or indirectly by words. (...) It should, no doubt, be transcribed ayita; the meaning is less certain, prob. ‘asking after...health’, ‘saying farewell’ or ‘asking (permission to depart)’” (Clauson, **a.g.e.**, s. 269.) Clauson'a göre anlamı çok kesin olmayan sözcük daha çok veda edilen, veda için izin istenen durumlarda kullanılır. Talat Tekin, Orkun'un ayıta diye okuyup “söyleye” diye çevirdiği sözcüğün yata/yıta olduğunu ve bir acınma ünlemi olduğunu savunur. (Talat Tekin, **Tarihî Türk Yazı Dilleri: Makaleler II**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. 452.)

“söylemek, sormak, dikte etmek, rica etmek” gibi anlamlara gelmektedir. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ayıt- fiili için “sormak” ve “Oğuzlarda söylemek, konuşmak” anlamları verilmiştir. Fiilin *Tarama Sözlüğü*'ndeki şekilleri ise aynı anlamda ayıt-, eyit-, ayt-, eyt-, et-, it- şeklindedir.

basa = sonra (Ongi)

Ongi yazıtında karşımıza çıkan basa kelimesi daha sonraki dönemlerde benzer anlamlarda *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*'nde, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” *Hikâyesi*'nde, *Uygurca Üç Hikâye*'de ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te tespit edilmiştir. Kelime *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da ve *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde “sonra” anlamının yanı sıra “arka” anlamıyla da kaydedilmiştir. *Codex Cumanicus*'ta ise “sonra” anlamına ek olarak kelimenin “ve”, “diğer taraftan”, “hatta”, “bundan dolayı, çünkü” ve “aksi halde, illa” gibi anlamları yer almaktadır.

ekünçe = “ne acı ne keder!” anlamında bir ünlem (YEN) (**krş.** *ökünçüg*)

esni = “ne acı ne keder!” anlamında bir ünlem? (YEN)

ıngaru = sonra, -dan sonra (ŞU)

Yalnızca Şine Usu yazıtında görülen ıngaru kelimesinin *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ınaru ~ ıngaru ~ inerü imlasıyla “ileri, -den başka, -den itibaren, buraya” anlamlarında yer aldığı tespit edilmiştir.

ıyu = heyhat, yazık, ne acı? (YEN)

kên = sonra (IB)

Yalnızca İrk Bitig'de rastlanan kên sözcüğü daha sonraki dönemlerde aynı anlamı ile *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*'nde; “son, sonra; gelecek” anlamları ile *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da ve *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” *Hikâyesi*'nde (ken) tespit edilmiştir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ise “ve kendi, sonra, açıkça” anlamlarında ken; “sonra, son”, “istikbal, gelecek” anlamlarında kin kelimeleri kaydedilmiştir.

ök = pekiştirme edatı (TY)

Bir pekiştirme edatı olarak Tunyukuk yazıtında görülen ök daha sonraki dönem metinlerinden *Uygurca Üç Hikâye*'de, *Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikâyesi*'nde, *Daşakarmapathâvadânamâlâ*'da, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan “Aç Bars” *Hikâyesi*'nde ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “aynen, tıpkı, pekiştirme edatı” gibi açıklamalarla ok ~ ök formlarında tespit edilmiştir. *Kuanşi İm Puser*'da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde ve *Codex Cumanicus*'ta pekiştirme edatı olarak yalnızca ok bulunur.

uladı = ile, birlikte (KRG)

Yalnızca Kırgızistan Yazıtlarında rastlanan uladı kelimesi daha sonraki dönemlerde *Uygurca Üç Hikaye*'de "... ve diğerleri", "da... dahil olmak üzere", "hepsi, olancası"; *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi*'nde ve *Daşakarmapathāvadānamālā*'da "ve, başka, -dan başka, ayrıca, ve diğer"; *Kuanşi İm Puser*'da "ve, vb., ile" anlamlarında tespit edilmiştir. *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur*'dan "*Aç Bars*" Hikâyesi'nde ise "ve, devamla, başkaları" anlamlarıyla geçmektedir. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde kelimenin sözlükteki karşılığı "daha, saire, ilaveten, ...den başka" olarak kaydedilmiştir. **yıta**³⁷ = "eyvah, ne acı!" anlamında bir ünlem (YEN) **krş.** ve **bkz.** *ayıt-a* / *ayıt-u*

³⁷ ayıt-a / ayıt-u olarak da okunan; Talat Tekin'in ise yata/yıta olarak okuyup acınma ünlemi olduğunu belirttiği bu ünlem daha sonraki dönemlerde *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası: Kalyāṇampara ve Pāpamkara*'da 'YTT' formuyla tespit edilmiştir. Hamilton, kelimenin *yıt- (yitmek, kaybolmak) fiilinden -a zarf-fiil ekini alarak türediğini ve "yokolup gitmiş, yazık!" anlamını taşıyan bir eylem adı olduğunu söylemiş; kelimenin metinde tercihen itta olarak okunması gerektiğini belirtmiştir. (James Russell Hamilton, **Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası: Kalyāṇampara ve Pāpamkara**, Çev. Ece Korkut, İsmet Birkan, Ankara, Simurg, 1998, s. 129.)

SONUÇ

“Runik Harfli Metinlerin Söz Varlığının Aynılık ve Farklılık Açısından Değerlendirilmesi” adlı bu çalışmada Eski Türkçenin runik yazı ile yazılan yazıtlarının söz varlığı sözcükte anlam açısından karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Moğolistan, Yenisey, Dağlık Altay ve Kırgızistan bölgelerinde yer alan sayısı iki yüzün üzerindeki yazıtlarda bin üç yüzü aşkın sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden yüzde kırkının, yer aldığı her yazıtta aynı anlamda kullanıldığı; yüzde on ikisinin ise yazıtlarda birden fazla anlamda kullanıldığı görülmüştür. Yüzde kırk sekiz oranındaki söz varlığına ise yazıtlarda yalnızca bir kez rastlanmıştır. (Tablo 7)

Birden çok yazıtta aynı anlamla kullanılan sözcüklerin yüzde altmış dokuzunu isim ve isim soylu sözcükler oluşturmaktadır. Bu oran fiiller için yüzde yirmi yedi, edatlar için ise yüzde dördttür. (Tablo 1) Niteleme adları, yer adları, kişi ve unvan adları, kavim ve millet adları ile coğrafi adlar en çok karşılaşılan isim-isim soylu sözcükler olmuştur. (Tablo 3) Edatların ise yüzde kırk sekizi son çekim edatlarıdır. (Tablo 2)

İkinci bölümde örnek cümlelerle gösterilen, birden çok yazıtta çok anlamlı kullanılan sözcükler şu şekildedir:

Birden fazla anlamı yazıtlarda beraber kullanılanlar: *adrıl-*, *ak*, *al-*, *alp*, *altı*, *altun*, *apa*, *at*, *ataç*, *ay*, *ay-*, *az*, *balık*, *bar*, *bar-*, *bars*, *bas-*, *baş*, *bay*, *baz*, *baz-*, *beg*, *beñgü*, *bër-*, *bêş*, *bıña*, *bil-*, *bilge*, *bir*, *boz*, *böri*, *çabış*, *çigşi*, *çor*, *ebir-*, *elig*, *esiz*, *et-*, *êçi*, *êdi*, *êl*, *êlçi*, *êş*, *ıd-*, *ıdok*, *ınal*, *iç*, *içre*, *içreki*, *ir-*, *isig*, *kamag*, *kan*, *kara*, *karı*, *katun*, *kir-*, *kësre*, *kon-*, *kök*, *köl*, *kör-*, *kul*, *kut*, *kutlug*, *kü*, *külüg*, *kün*, *neñ*, *ogıl*, *ok*, *ol*, *olur-*, *on*, *oñı*, *otuz*, *öge*, *öz*, *sañun*, *sebin-*, *sekiz*, *sı-*, *sıñar*, *sü*, *süle-*, *tarduş*, *teg-*, *teñri*, *tëgin*, *tirig*, *tokuz*, *toñra*, *tölis*, *törü*, *tur-*, *tut-*, *tutuk*, *tüş-*, *uduz-*, *ulug*, *ur-*, *uruñu üç*, *ülüg*, *ün-*, *ürün*, *yablak*, *yagız*, *yarlıka-*, *yagı*, *yana*, *yarat-*, *yaylag*, *yëgen*, *yok*, *yorı-*, *yol* ve *yüz*; yazıtlarda farklı anlamlarda kullanılanlar *ağız*, *ana*, *añıg*, *arkuy*, *as*, *basın-*, *başlıg*, *bitig*, *bögü*, *böke*, *buka*, *egin*, *ên-*, *eñ*, *eñle-*, *inançu*, *kadır*, *kalın*, *kalıñ*, *kargu*, *karşı*, *katıglan-*, *kelür-*, *kenç*, *kol*, *köz*, *küç*, *küni*, *kün*, *opa*, *öñ*, *ör-*, *sagır*, *temir*, *tensi*, *tog-*, *togan*, *tolku*, *tug*, *turgur-*, *tutug*, *tüşür-*, *tüz*, *uç-*, *uçuz*, *uz*, *yañı*, *yaş*, *yaşıl* ve *yêt-*

Çok anlamlılık bir sözcüğün birden çok anlam içermesi ve bildirmesi durumudur. Bu durum o sözcüğün uzun yıllar kullanılması ve geniş bir kullanım alanına sahip olması sonucu olur. Uzun yıllar kullanılan sözcükler kimi zaman genişleme, daralma gibi anlam olayları sonucunda anlam değişmesine uğrar, ilk anlamını yitirir ve tamamen farklı anlamlarda kullanılır; kimi zaman da kazandığı yeni anlamlarla beraber kullanılmaya devam eder. Yapılan

değerlendirmeler sonucunda da Eski Türkçede özellikle *al-*, *ay-*, *bas-*, *baş*, *bér-*, *bil-*, *ebir-*, *yarlıka-*, *sı-*, *olur-*, *kün*, *tüş-*, *yarat-*, *yori-* gibi sözcüklerin birden fazla yazıtta çok anlamlı kullanıldığı gözlenmiştir.

Bütün sözcükler incelendiğinde Moğolistan bölgesinde İkinci Türk Kağanlığı ve Uygur Kağanlığı dönemlerinden kalan yazıtlar ile Yenisey, Dağlık Altay ve Kırgızistan bölgelerindeki yazıtların söz varlığının büyük ölçüde benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Tüm bu bölgelerdeki yazıtlarda ortak olarak görülen sözcüklere *al-*, *at*, *eb*, *er*, *eren*, *ini*, *kal-*, *kümüş*, *ogıl*, *öl-*, *taş*, *teg*, *teñri*, *üçün*, *yér* örnek verilebilir.

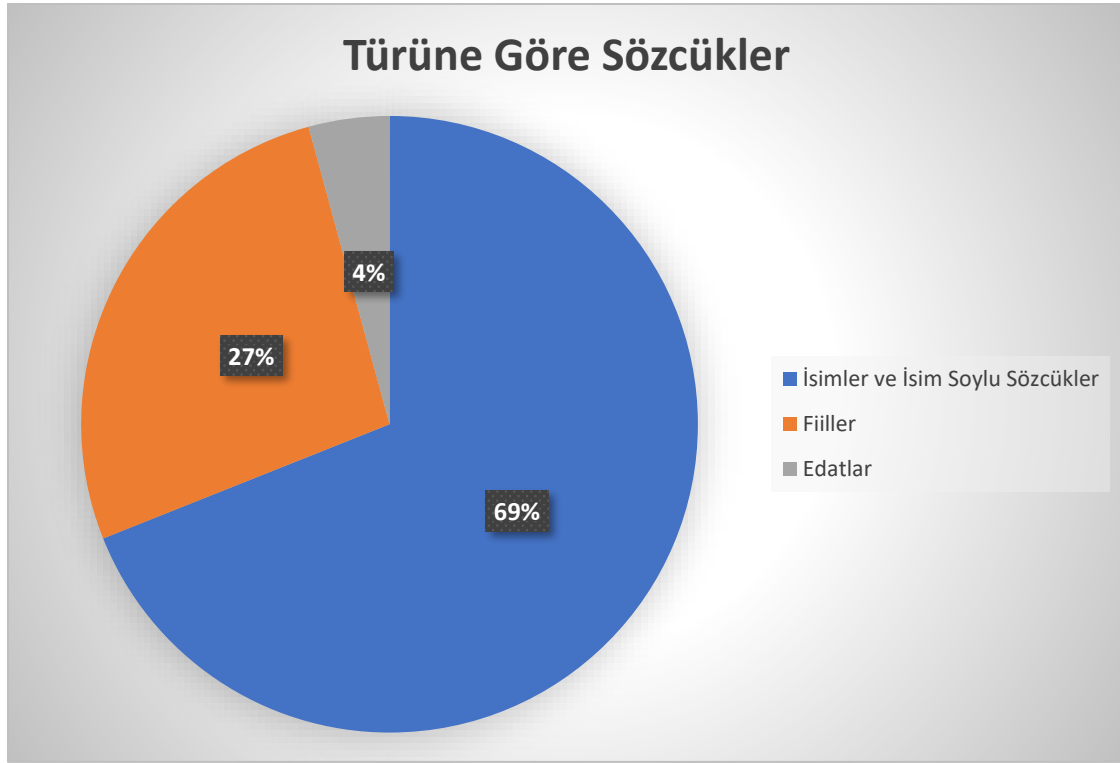
Bununla beraber Yenisey, Dağlık Altay ve Kırgızistan'daki yazıtların gerek söz varlığı gerek üslup açısından ayrıştığı noktalar da dikkati çekmiştir. Bu yazıtlar Moğolistan'daki yazıtlara kıyasla daha kısadır ve dolayısıyla daha dar bir söz dağarcığına sahiptir. Yenisey bölgesindeki yazıtlar genellikle ölüm konusu üzerinedir ve adına taş dikilen kişinin geride bıraktığı şeylere (devlet, han, eş, akraba, çocuk) doyamadığını söylediği yer yer yinelenen cümle ve yapılardan oluşur. Tek örnek olarak yalnızca Yenisey yazıtlarında karşılaşılan sözcükler şunlardır: *begrek*, *bugu*, *çök*, *eşin-*, *ézençü*, *gaşga*, *irbiş*, *kökmek*, *küzençü*, *say*, *seçlen-*, *teñ*, *tezig*, *tokış*, *turña*. Daha kısa ve hacimce küçük olan Dağlık Altay ve Kırgızistan bölgesindeki yazıtlar ise kaya yazıtları ve mezar taşları niteliğindedir. Bu doğrultuda örneğin *adrıl-* fiilinin “ölmek” anlamına *bar-* yardımcı eylemi olmadan yalnızca Yenisey-Altay-Kırgızistan yazıtlarında rastlanmıştır. Yine Dağlık Altay ve Kırgızistan bölgesi yazıtlarında görülen sözcüklere de *adaş*, *adır-*, *adırın-*, *ana* (anne anlamında), *at-*, *bag*, *bök-*, *bökiş-*, *erk*, *erle-*, *esen*, *esini*, *içlen-*, *kêş*, *korum*, *koş*, *kötü*, *küy / kuy*, *munıg*, *otaçı*, *ögük*, *sökül-*, *taş-*, *tursık*, *tüken-*, *yıgla-*, *yıta*, *yürü-* örnek olarak verilebilir. Yine de bu bölge yazıtları ile Moğolistan'daki yazıtların arasındaki ortaklık söz varlığında kendini gösterir. Örneğin yalnızca Uygur yazıtları ile Yenisey, Dağlık Altay ve Kırgızistan yazıtları arasındaki ortaklığa *açuk* (kişi adı parçası), *adıg*, *altmış*, *elik*, *esen*, *inançlıg*, *idiş*, *ingen*, *kaya*, *kuşla-*; yalnızca İkinci Türk Kağanlığı yazıtları ile Yenisey, Dağlık Altay ve Kırgızistan yazıtları arasındaki ortaklığa *aç-*, *agır*, *arkış*, *başla-*, *egri*, *erdem*, *kelin*, *kırk*, *oglit*, *okı-* sözcükleri örnek verilebilir.

İkinci Türk Kağanlığı yazıtları ile runik harfli Uygur metinleri arasındaki söz varlığı, imla ve gramer ortaklıkları ise bilinmektedir. Yalnızca bu yazıtlarda görülen ortak sözcüklere *amtı*, *asra*, *av*, *ba-*, *bark*, *basmıl*, *batsık*, *bêçin*, *bıç-/biç-*, *bulga-*, *çıgañ*, *çerig*, *çik*, *eçü*, *emgek*, *ı*, *ıgaç*, *ıt*, *kabış-/kavış-*, *kedimlig*, *kısğa*, *kış-*, *kıyın*, *kızıl*, *köñül*, *ordo*, *oz-*, *sab/sav*, *sansız*, *semiz*, *sünüş*, *şad*, *tabışgan/tavışgan*, *tile-*, *topul-*, *tu-*, *tümen*, *una-*, *üze*, *yagıt-*, *yan*, *yara-*, *yuyka* örnek verilebilir. Bununla beraber bu her iki grup arasında da belli başlı söz varlığı farklılıklarına rastlanmıştır. Yalnızca İkinci Türk Kağanlığı'ndan kalan yazıtlarda görülen *āçsık*, *agıt-*, *bor*,

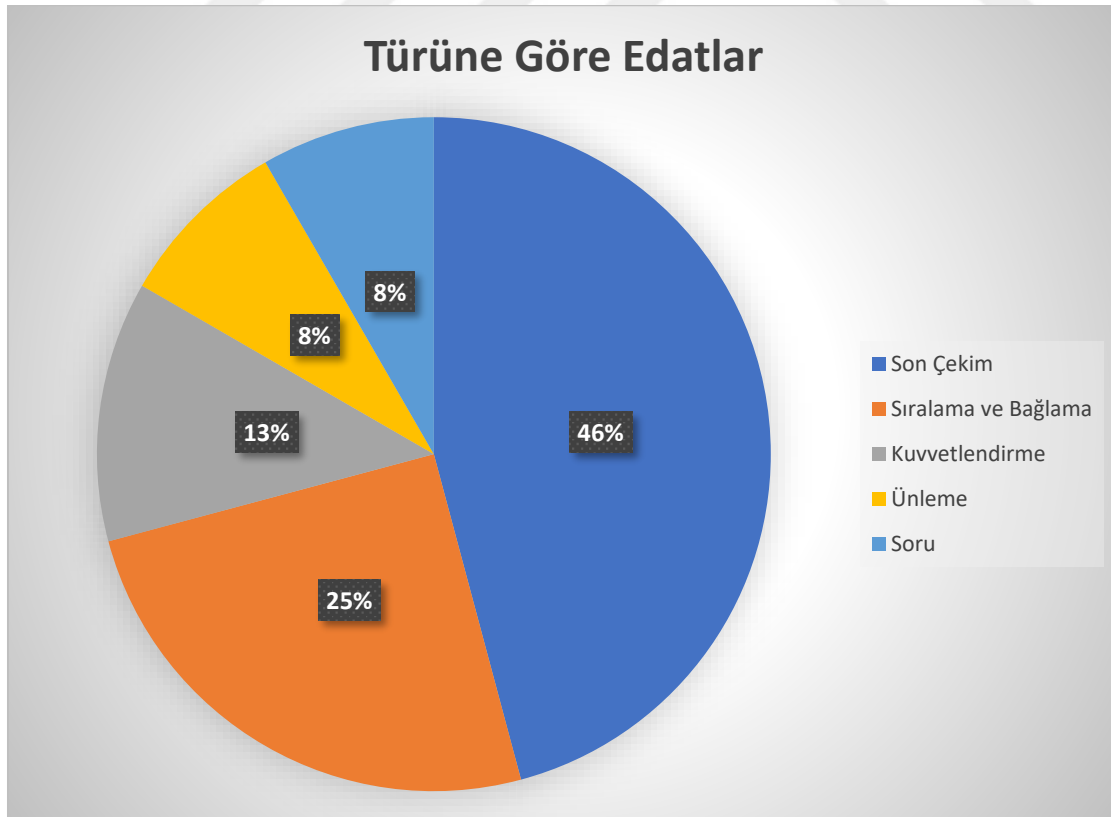
boşgur-, çuş, igid, kagansıra-, kagansırat-, kıld-, ök, ögtür-, ter, yazın- sözcükleri ve yalnızca Uygur yazıtlarında görülen *agıl, akız-, ata-, ayın-, bazlan-, çıt, küz, orkon, sokuş-, tarıglag, talula-, terit-, ürk-, yayla-, yazuklug* sözcükleri bu ayrışmaya örnek olarak verilebilir.

Tüm bu değerlendirme sonucunda Eski Türkçede sözcüklerin hem soyut (*açsık, tosık, erdem, kut, küni, iç, içre sab, öd, öz, at tut-, kü tut-, vb.*) hem somut (*agı, işgiti, kutay, bulıt, adgır, ingen, kan, taş, bitig ur-, torug, bağış vb.*) anlamlara sahip olduğu ve birtakım sözcüklerin zamanla anlam genişlemesine uğrayarak çok anlamlılık sergilediği söylenebilir. Bu Eski Türkçenin işlenmiş bir dil olduğunu göstermektedir. Moğolistan, Yenisey, Dağlık Altay, Kırgızistan gibi farklı coğrafyalarda farklı Türk boylarınca dikilen yazıtların söz varlığının ise büyük bir oranda ortaklık gösterdiği tespit edilmiştir.

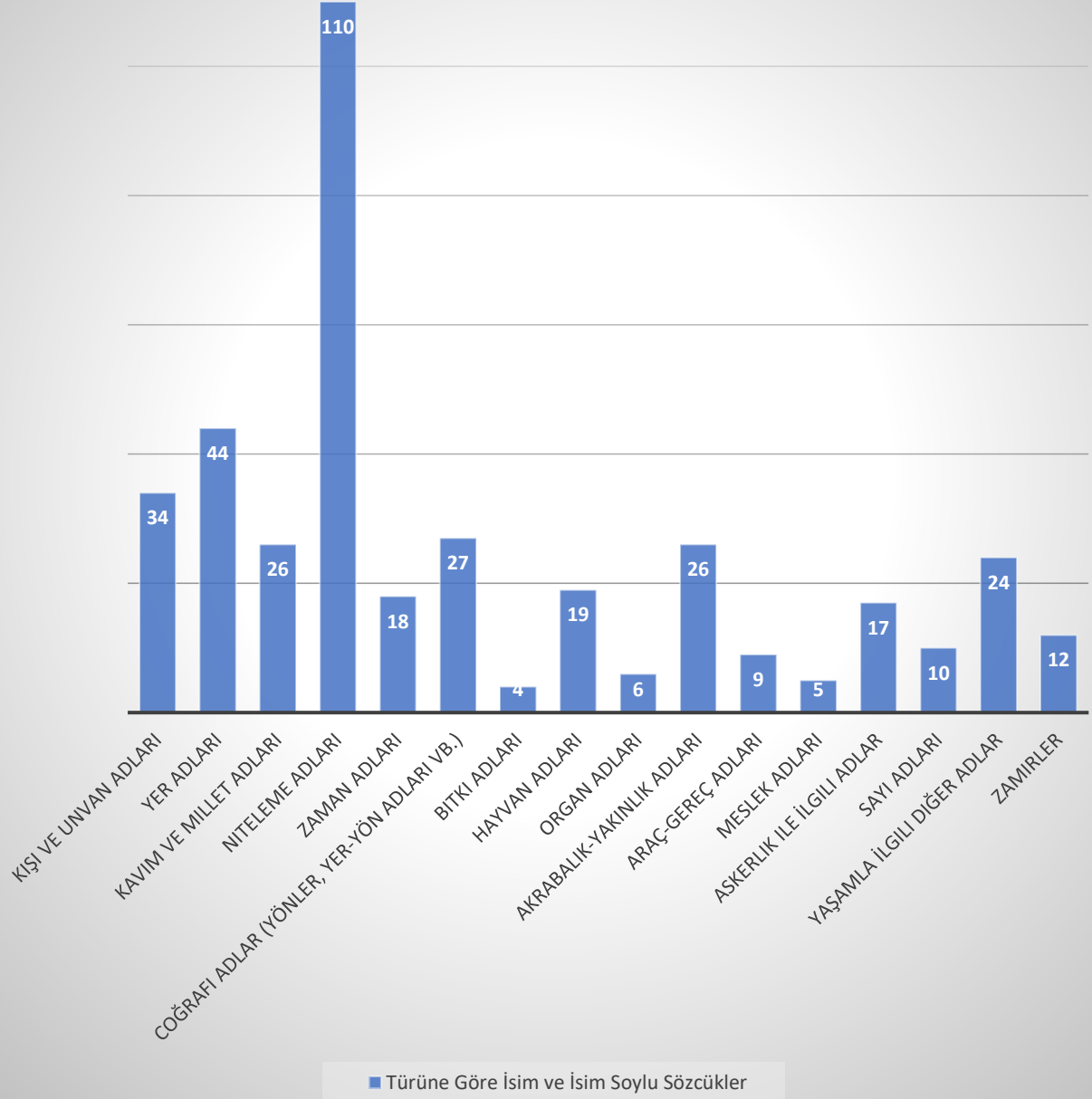

Tablo 1: Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan Sözcüklerin Türü

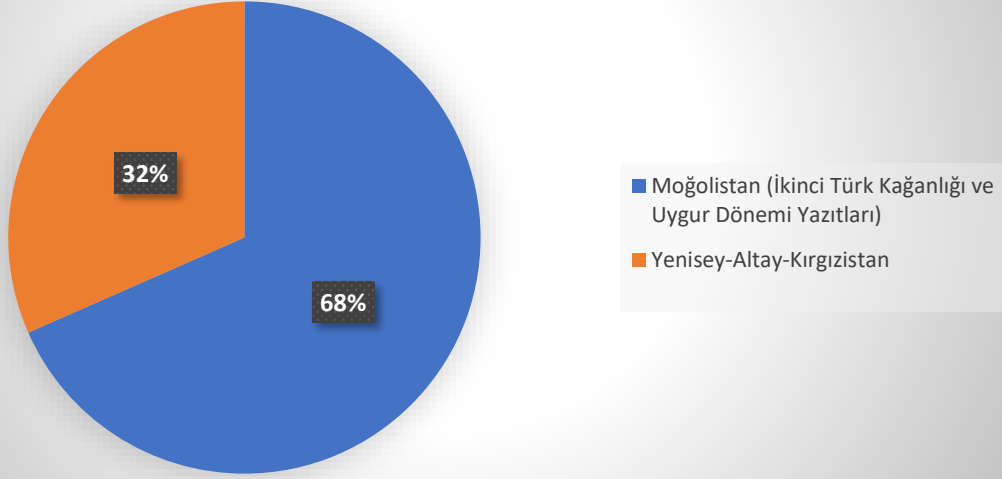
Tablo 2: Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan Edatların Türü

Türüne Göre İsim ve İsim Soylu Sözcükler

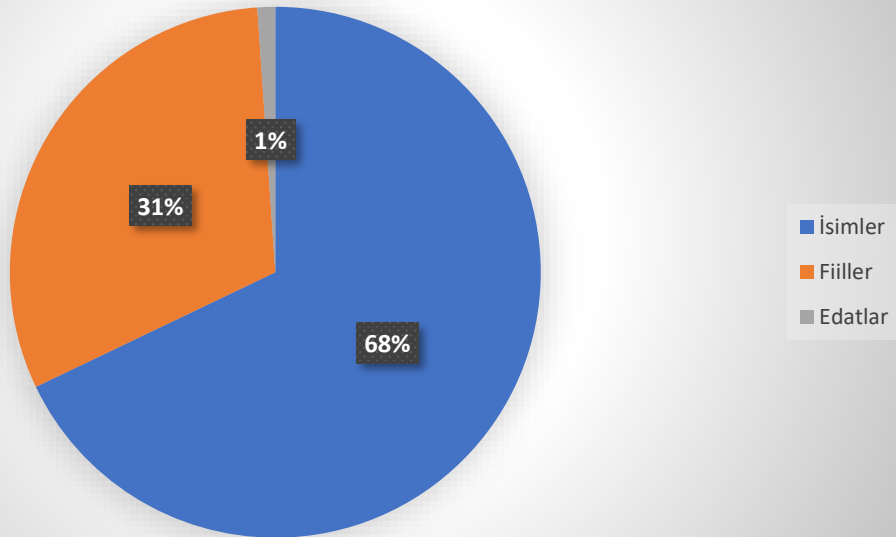
Tablo 3: Birden Çok Yazıtta Aynı Anlamla Kullanılan İsim ve İsim Soylu Sözcüklerin Türü

Tek Bir Yazıtta Kullanılmış Sözcüklerin Coğrafi Dağılımı

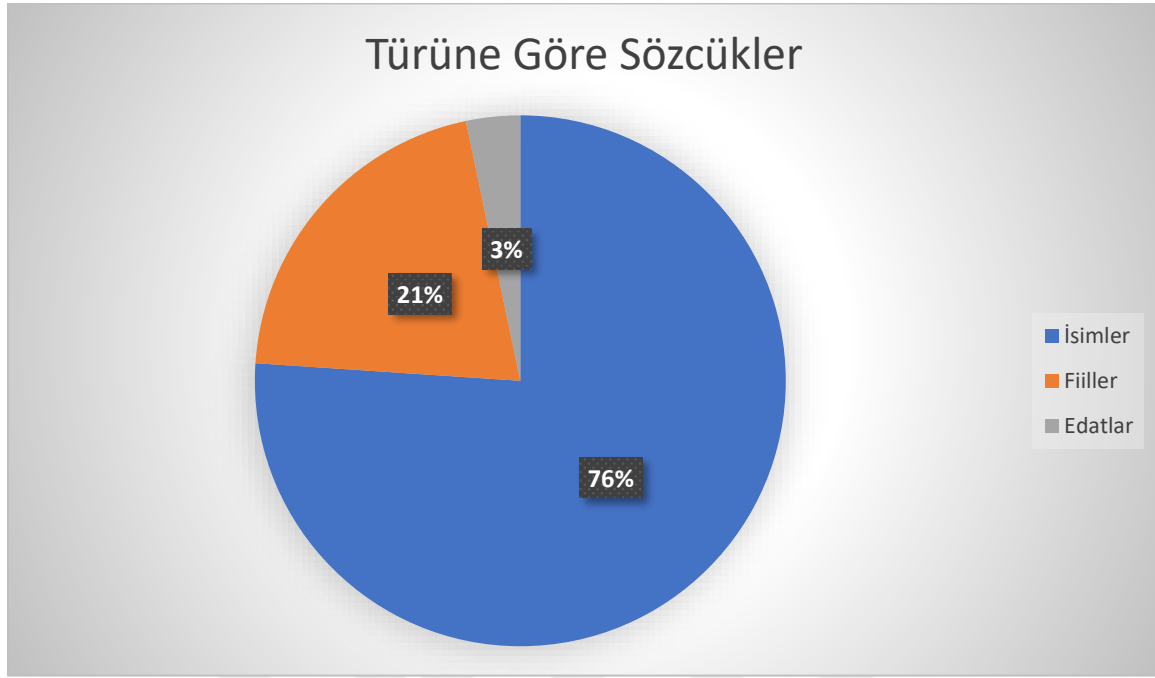

Tablo 4: Tek Bir Yazıtta Kullanılmış Sözcüklerin Yazıtların Bulunduğu Yere Göre Dağılımı

Türüne Göre Sözcükler

Tablo 5: Moğolistan'daki Yazıtlarda Birer Kez Kullanılan Sözcüklerin Türüne Göre Dağılımı

Tablo 6: Yenisey-Dağlık Altay ve Kırgızistan'daki Yazıtlarda Birer Kez Kullanılan Sözcüklerin Türüne Göre Dağılımı

Tablo 7: Yazıtlarda Kullanılan Tüm Sözcüklerin Anlamına ve Kullanım Sıklığına Göre Dağılımı

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan: **Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi**, 4. Baskı, Engin Yayınevi, Ankara, 2006.
- Aksan, Doğan: **En Eski Türkçenin İzlerinde: Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatığı Gerçekler**, İstanbul, Simurg, 2000.
- Aksan, Doğan: **Türkçenin Sözcük Varlığı: Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar**, 3. Baskı, Ankara, Engin Yayınevi, 2004.
- Argunşah, Mustafa, Galip Güner: **Codex Cumanicus**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2015.
- Aydın, Erhan: “Söz Varlığı Açısından Yenisey Yazıtlarının Moğolistan Yazıtlarından Farklılıkları Üzerine Notlar”, **Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)**, 1,1, 2017, s. 48-58.
- Aydın, Erhan: **Uygur Yazıtları**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2018.
- Aydın, Erhan: “Yenisey Yazıtlarındaki Tek Örnekler”, **Türkbilig**, 26, 2013, s. 37-49.
- Banguoğlu, Tahsin: **Türkçenin Grameri**, 10. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Baş, Bayram: “Söz Varlığı ile İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 29, 2011, 27-61.
- Caferoğlu, Ahmet: **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968.

- Clauson, Gerard: **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford, Oxford University Press, 1972.
- Demirci, Ümit Özgür: **Eski Türkçe’de Fiiller**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Elmalı, Murat: **Daśakarmapathāvadānamālā: Giriş-Metin-Çeviri- Notlar-Dizin Tıpkıbası**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Elmalı, Murat: **Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikâyesi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Ercilasun, Ahmet Bican: **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, 16. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2015.
- Ercilasun, Ahmet Bican: **Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2016.
- Ergin, Muharrem: **Orhun Abideleri**, 49. Baskı, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2015.
- Gabain, A. von: **Eski Türkçenin Grameri**, Çev. Mehmet Akalın, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Gulcalı, Zemire: **Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)**, 2. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Hamilton, James Russell: **Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası: Kalyāṇaṃpara ve Pāpaṃkara**, Çev. Ece Korkut, İsmet Birkan, Ankara, Simurg, 1998.
- İmer, Kâmile, Ahmet Kocaman, **Dilbilim Sözlüğü**, 2. Baskı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013.

A. Sumru Özsoy:

Kâşgarlı Mahmud: **Dîvânu Lugâti't-Türk**, Haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, 3. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

Korkmaz, Zeynep: **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.

Kormuşin, İgor, **Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler**, Ankara, Bilgesu Yayıncılık, 2016.

Mozioğlu, Emine,
Risbek Alimov,
Fikret Yıldırım:

Mozioğlu, Emine: **Runik Harfli Dağlık Altay Bölgesi Yazıtları**, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2015.

Müller, F. W. K., **Uygurca Üç Hikâye**, Çev. S. Himran, İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1946.

A. von Gabain:

Nevskaya, Irina: “Recently Discovered Old Turkic Runic Inscriptions in Mountainous Altai”, **Orta Asya’dan Anadolu’ya Alfabeler: 29-30 Mayıs 2007 Bildiriler**, Haz. Mehmet Ölmez, Fikret Yıldırım, İstanbul, Eren, 2011, 9-20.

Orkun, Hüseyin Namık: **Eski Türk Yazıtları**, 3. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

Ölmez, Mehmet: **Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi-Moğolistan’daki Eski Türk Yazıtları: Metin-Çeviri-Sözlük**, 2. Baskı, Ankara, BilgeSu Yayıncılık, 2013.

- Ölmez, Mehmet: **Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2017.
- Ölmez, Mehmet: **Uygur Hakanlığı Yazıtları**, Ankara, BilgeSu Yayıncılık, 2018.
- Róna-Tas, András: **Türkolojiye Giriş**, Ankara, Nobel Yayınları, 2013.
- Sertkaya, Osman Fikri: “Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine”, **Dil Araştırmaları Dergisi**, 2, Bahar 2008, 7-34.
- Sertkaya, Osman Fikri: **Göktürk Tarihinin Meseleleri = Probleme der Köktürkischen geschichte = Some Problems of Köktürk History**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1995.
- Şahin, Hatice: “Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20, 2006/1, 123-129.
- Şirin User, Hatice: **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları: Söz Varlığı İncelemesi**, Konya, Kömen Yayınları, 2009.
- Taşagıl, Ahmet: **Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslâm Öncesi Türk Tarihi)**, 5. Baskı, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2015.
- Tekin, Şinasi: **Uygurca Metinler I: Kuanşi İm Puser (Ses İşiten İlâh)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993.
- Tekin, Talat: **A Grammar of Orkhon Turkic**, Bloomington, Indiana University, 1968.
- Tekin, Talat: “Göktürk Alfabeti (The Alphabet of Göktürk's)”, **Harf Devriminin 50. Sempozyumu**, TTK, XVI. Dizi, 41, Ankara 1981, 27-37.

- Tekin, Talat: **Orhon Yazıtları: Köl Tëgin, Bilge Kağan, Tunyukuk**, 2. Baskı, İstanbul, Simurg, 1998.
- Tekin, Talat: **Tarihî Türk Yazı Dilleri: Makaleler II**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Tekin, Talat,
Mehmet Ölmez: **Türk Dilleri: Giriş**, 2. Baskı, İstanbul, Yıldız, 2003.
- Tuguşeva, L. Yu.: “Türk Runik Alfabesinin Kökenleri”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten**, 1, 2012, 77-83.
- Türk Dil Kurumu: **Tarama Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1965-1977.
- Türk Dil Kurumu: **Türkçe Sözlük**, 11. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Yıldırım, Fikret: **İrk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Yıldız, Hülya: “Altın Köl II (E-29) Yazıtının Geniş Yüzünün Sol-İç Satırı Üzerine”, **AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 7/7, 2019, 69-86.